

Ministerstwo Kultury

**NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU
KULTURY**

NA LATA 2004–2013

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI	2
1. WSTĘP	4
2. KULTURA A SPOŁECZEŃSTWO U PROGU XXI WIEKU	6
2.1. PODSTAWOWE POJĘCIA	6
2.2. UCZESTNICTWO W KULTURZE	8
2.3. KANAŁY KOMUNIKACJI	9
2.4. DOSTĘPNOŚĆ EKONOMICZNA KULTURY	12
2.5. KULTURA A ROZWÓJ GOSPODARCZY	13
3. REGION JAKO DOCELOWY OBSZAR ODDZIAŁYWANIA POLITYKI PAŃSTWA	17
3.1. REGIONALIZACJA W UNII EUROPEJSKIEJ A WYZWANIA GLOBALNE	17
3.2. CECHY REGIONALNE A POTENCJAŁ ROZWOJU	18
4. KONTEKST EUROPEJSKI	21
4.1. TRADYCJE I DOKUMENTY UNII EUROPEJSKIEJ W SFERZE KULTURY	21
4.2. KONCEPCJA ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ W KULTURZE – DWA STRUMIENIE	22
4.3. MOŻLIWOŚCI FINANSOWANIA KULTURY Z FUNDUSZY STRUKTURALNYCH – PRZYKŁADY	24
4.4. MOŻLIWOŚCI FINANSOWANIA KULTURY W RAMACH INICJATYW WSPÓLNOTOWYCH	27
4.5. ŚRODKI NA KULTURĘ W UNII EUROPEJSKIEJ – WNIOSKI KOŃCOWE	28
5. SYTUACJA KULTURY W POLSCE – PRÓBA DIAGNOZY	32
5.1. METODY I PRZEBIEG PRAC NAD DIAGNOZĄ	32
5.2. STAN KULTURY	33
5.3. UDZIAŁ SEKTORA KULTURY W PRODUKCIE KRAJOWYM BRUTTO	70
5.4. WYDATKI NA KULTURĘ – BUDŻET PAŃSTWA I JST	73
5.5. FINANSOWANIE KULTURY	82
6. ANALIZA MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA ŚRODKÓW POCHODZĄCYCH Z FUNDUSZY STRUKTURALNYCH I MECHANIZMU FINANSOWEGO EOG W LATACH 2004–2006	88
6.1 FINANSOWANIE KULTURY W RAMACH PROGRAMÓW OPERACYJNYCH WSPÓLFINANSOWANYCH Z FUNDUSZY STRUKTURALNYCH NA LATA 2004–2006	88
6.2 FINANSOWANIE PROJEKTÓW KULTURALNYCH W RAMACH EOG	103
6.3 UWAGI KOŃCOWE	104
7. ANALIZA SWOT	107
8. ZAŁOŻENIA I CELE NARODOWEJ STRATEGII ROZWOJU KULTURY	110
8.1. PODSTAWOWE PRZESŁANKI	110
8.2. GŁÓWNE TEZY	111
8.3. ZAŁOŻENIA DO NARODOWEJ STRATEGII ROZWOJU KULTURY	114
8.4. CELE STRATEGICZNE	116
8.5. INSTRUMENTY REALIZACJI STRATEGII	117
8.6. WYBRANE ROZWIĄZANIA SYSTEMOWE I ZMIANY LEGISLACYJNE ZAPROPONOWANE W RAMACH STRATEGII I NARODOWYCH PROGRAMÓW KULTURY	121
8.7 EFEKTY WDROŻENIA NARODOWEJ STRATEGII ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004–2013	125
9. PROGRAMY NARODOWEJ STRATEGII ROZWOJU KULTURY	126
9.1 NARODOWY PROGRAM KULTURY „ZNAKI CZASU”	126
9.2 NARODOWY PROGRAM KULTURY „PROMOCJA CZYTELNICTWA I ROZWÓJ SEKTORA KSIĄŻKI”	129
9.3 NARODOWY PROGRAM KULTURY „ROZWÓJ INSTYTUCJI ARTYSTYCZNYCH” NA LATA 2004–2013	134
9.4 NARODOWY PROGRAM KULTURY WSPIERANIA DEBIUTÓW I ROZWOJU SZKÓŁ ARTYSTYCZNYCH „MAESTRIA” NA LATA 2004–2013	136

9.5 NARODOWY PROGRAM KULTURY „OCHRONA ZABYTEKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO” NA LATA 2004–2013.....	139
10. PODSUMOWANIE	149
SPIS RYSUNKÓW	151
SPIS TABLIC.....	151

1. WSTĘP

Wejście Polski do Unii Europejskiej zmienia perspektywę spojrzenia na realizację zadań w wielu dziedzinach życia publicznego, za które – w mniejszej lub większej części – państwo i jego rządowe struktury ponoszą odpowiedzialność. Dotyczy to również obszaru kultury.

Rodzi się bowiem szansa na wprowadzenie do działań administracyjno-politycznych dłuższej perspektywy planowania, w tym planowania strategicznego. Istotnym składnikiem efektywnego planowania jest wyznaczanie zadań i budowanie priorytetów realizacyjnych – w krótkim i długim horyzoncie czasowym. Planowanie zadań opisanych w niniejszej strategii poprzedzone było dokonaniem szerokiej diagnozy sytuacji powstawania i upowszechniania kultury w różnych jej przejawach, sposobach rozumienia i obecności w pluralistycznych kanałach komunikacyjnych. Tym samym diagnoza pozwoliła na sformułowanie tez i założeń do strategii dotyczących kondycji twórców i odbiorców kultury, czyli różnorodnych uwarunkowań powstawania i recepcji kultury oraz społecznych warunków uczestnictwa w niej. Jeżeli myśleć o programowaniu celów i zadań w sferze kultury i zarazem przenosić je na operacyjnie wykonalne zadania, realizowane przez określone podmioty i partnerów instytucjonalnych, to oprócz sfery pożądaných wartości zdefiniować również należy ekonomiczne okoliczności, stymulujące rozwój uczestnictwa w kulturze lub ograniczające go. Nie można więc rozwiązać praktycznego problemu w planowaniu, także o charakterze strategicznym (z horyzontem, jak w przypadku tego dokumentu na lata – do 2013 r.), bez rozstrzygnięć obejmujących zagadnienie finansowania kultury. Wydaje się to o tyle istotne, że poszukiwanie właściwego modelu finansowania kultury musi być powiązane z perspektywami rozwojowymi kultury polskiej, widzianymi właśnie w długim horyzoncie czasowym. Dlatego niniejsze opracowanie wkracza ze stawianymi celami już w następny okres programowania zadań i wydatkowania środków Unii Europejskiej, aż do 2013 r.

Praca nad Narodową Strategią Rozwoju Kultury stała się więc okazją nie tylko do przygotowania rzetelnej diagnozy, i debaty na temat celów i priorytetów, ale też poszukiwaniem sposobów finansowania zadań z obszaru kultury. Być może zresztą po raz pierwszy na taką skalę uzmysłowiono sobie, jak we współczesnej gospodarce wygląda obecność zjawisk kultury i jak olbrzymią rolę w tworzeniu wartości gospodarki danego kraju odgrywają działania kulturalne, w tym i funkcjonowanie tzw. przemysłów kulturowych. Nie mówiąc już o fakcie wpływu działań i rezultatów aktywności kulturalnej na wzrost potencjału rozwojowego społeczeństwa i poszczególnych regionów kraju, ze specjalnym uwzględnieniem roli centrów regionalnych, jakimi są duże ośrodki miejskie ze swoimi wzorcotwórczymi funkcjami.

Można zatem stwierdzić, że wysiłek wielu instytucji i osób na rzecz przygotowania strategii stał się katalizatorem nowego sposobu podejścia do spraw kultury w sferze działań administracji publicznej.

Niniejsza Narodowa Strategia Rozwoju Kultury obejmuje wszystkie sfery i zagadnienia, z jakimi mamy do czynienia myśląc o funkcjonowaniu kultury, jednakże traktuje ją systemowo, a nie „branżowo”. Cechą charakterystyczną jest horyzontalne ujęcie wielu zagadnień, które następnie znalazły swój odpowiednik w Narodowych Programach Kultury, będących podstawowymi dokumentami programowymi realizowania przyjętej strategii. Oznacza to, że np. instytucja filmowa, mimo iż nie ma swojego „branżowego”

programu, będzie mogła ubiegać się o środki na działania określone w różnych Narodowych Programach Kultury, tj. Narodowym Programie Kultury „Rozwój Instytucji Artystycznych” (w sferze inwestycji), Narodowym Programie Kultury Wspierania Debiutów i Rozwoju Szkół Artystycznych „Maestria” (w sferze promocji twórczości), Narodowym Programie Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” (w sferze rewitalizacji zabytków). Strategia adresowana jest przede wszystkim do zarządzających sferą kultury.

Wśród działań określonych w strategii znalazły się tylko takie, które w bezpośredni sposób przekładają się na wymierny rozwój kultury, a także społeczno-ekonomiczny rozwój regionów. Pociąga to za sobą możliwość wykorzystania środków strukturalnych i innych funduszy europejskich do realizacji tak zakreślonych działań.

Realizacja strategii nie wyklucza także innych dodatkowych działań operacyjnych Ministra Kultury na rzecz rozwoju kultury. Obok strategii powstaną, już bądź powstały, inne dokumenty programowe przygotowane przez Ministerstwo Kultury – dotyczące ochrony praw autorskich w Polsce, rozwoju instytucji filmowych i promocji filmu, ochrony zabytków, promocji języka polskiego. Dodatkowo przewiduje się, iż Minister Kultury we współpracy z Ministrem Spraw Zagranicznych przygotowuje program promocji polskiej kultury za granicą.

Wobec niewystarczających nakładów publicznych na kulturę, a także europejskiej praktyki programowania działań dla kluczowych sfer życia społecznego i ekonomicznego, zasadne jest tworzenie strategii działań realizujących politykę kulturalną państwa, a także wyznaczanie polityk w krótkim, średnim i długim okresie. Wiąże się to z odejściem od doraźnych działań (często uwarunkowanych zmianami politycznymi) w kulturze na rzecz systemowych i długofalowych rozwiązań. W ramach ograniczonych nakładów publicznych na kulturę niezbędne jest współdziałanie Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego (jst) oraz instytucji pozarządowych we wdrażaniu i finansowaniu programów rozwojowych dla kultury. Resortowe rozumienie kultury jest błędem – na sferę kultury mają wpływ decyzje wielu resortów, a z kolei rozwój kultury determinuje wiele ekonomicznych czynników wzrostu. Doraźność decyzji w ramach ograniczonych zasobów tylko pogłębia przepaść pomiędzy wielkimi miastami a resztą kraju, a także między organizacją kultury w państwach Europy Zachodniej. Programowanie rozwoju staje się więc już nie fanaberią wizjonerów, lecz obowiązkiem sprawnego aparatu państwa i organów samorządu terytorialnego. Formułowanie strategii i długookresowych planów rozwoju nie jest więc ograniczeniem władzy kolejnej – grupy politycznej, ani tym bardziej samorządów, lecz działaniem o charakterze propaństwowym i wypełnianiem obowiązku racjonalnego zarządzania tą sferą życia społecznego – tak wrażliwą na jakość zarządzania i na osobowość jej kreatorów.

W ramach prac nad Narodową Strategią Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 określono nową misję, którą w ramach przedstawionych założeń do strategii, wypełniać powinny instytucje zarządzające, pośredniczące, finansujące, współpracujące oraz wnioskodawcy.

Misją tą jest:

**ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ KULTURY
JAKO NAJWYŻSZEJ WARTOŚCI PRZENOSZONEJ PONAD POKOLENIAMI,
OKREŚLAJĄCEJ CAŁOKSZTAŁT
HISTORYCZNEGO I CYWILIZACYJNEGO DOROBKU POLSKI,
WARTOŚCI WARUNKUJĄCEJ TOŻSAMOŚĆ NARODOWĄ
I ZAPEWNIĄJĄCEJ CIĄGŁOŚĆ TRADYCJI I ROZWÓJ REGIONÓW.**

2. KULTURA A SPOŁECZEŃSTWO U PROGU XXI WIEKU

2.1. Podstawowe pojęcia

Kulturę definiować można na różne sposoby. Jednym z najszerzej znanych, akceptowanych i stosowanych jest rozróżnienie znakomitej polskiej badaczki, prof. Antoniny Kłoskowskiej, która podzieliła kulturę na kulturę bytu, kulturę społeczną i kulturę symboliczną¹. W szerokim rozumieniu słowo „kultura” obejmuje sztukę, religię, politykę, gospodarkę, komunikację (kultura symboliczna, kultura społeczna, kultura bytu).

W wąskim rozumieniu kultura to system czynności i wytworów, których podstawową cechą jest obecność znaków posiadających społeczną wartość i akceptację (kultura symboliczna: religia, nauka, sztuka, zabawa/rozrywka). Kultura to także, w rozumieniu historycznym, dziedzictwo narodowe – wytwory i czynności danego narodu, należące do kategorii kultury symbolicznej, mające wyjątkową powszechną wartość szczególnie dla danego narodu – dającą poczucie identyfikacji oraz budującą więzi.

Kultura warunkuje rozwój społeczny i gospodarczy, kształtuje postawy obywateli i formy instytucjonalne państw. Nie jest więc tylko elementem systemu, ani tym bardziej dziedziną życia społecznego, ale podstawą do wszelkich zmian instytucjonalno-ekonomicznych społeczeństw. Być może właśnie dlatego art. 6.1. Konstytucji² stanowi: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.

Spojrzenie na kulturę obejmuje różnorakie punkty odniesienia. Z punktu widzenia tożsamości, dziedzictwa i tradycji ważny jest narodowy punkt odniesienia, aczkolwiek pamiętać też trzeba o szerszych kręgach, jakie na przykład w naszym przypadku tworzy europejski system odniesienia. Jednocześnie czynniki kulturowe często współokreślają tożsamości wspólnot innego rodzaju: obszaru geograficznego o wspólnym dziedzictwie, wspólnoty lokalnej czy warstwy lub grupy społecznej.

¹ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1981.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483; sprost. Dz. U. z 2001r. Nr 28, poz. 319)

Współcześnie kultura jest jednym z podstawowych czynników rozwoju regionu w odniesieniu do kapitału intelektualnego, wyrównywania szans, rozwoju ekonomicznego (w tym szczególnie zwiększenia atrakcyjności jednostek terytorialnych dla wspólnoty terytorialnej oraz inwestorów i turystów). Kultura należy również do podstawowych punktów odniesienia w określeniu metropolitalnych funkcji i znaczenia miast w układach przestrzennych, ekonomicznych i społecznych. Mówiąc o znaczeniu kultury w rozwoju cywilizacji, wskazuje się dwa główne obszary oddziaływania kultury – nakierowane na jednostkę i społeczeństwo oraz zachodzące między nimi interakcje, jak również na procesy ekonomiczne rozwoju tych społeczeństw.

Kultura jako podstawowy czynnik rozwoju społecznego:

- kreuje potencjał intelektualny regionów, budując kapitał ludzki,
- tworzy, poprzez popularyzację różnorodności kulturowej, społeczeństwo świadome i kierujące się normami etycznymi, otwarte.
- przeciwdziała patologiom społecznym,
- jest spoiwem integracji społecznej,
- jest treścią tożsamości narodowej,
- pielęgnuje więzi lokalne,
- jest bazą nawiązywania współpracy i komunikacji międzyludzkiej,
- realizuje założenia polityki równouprawnienia płci, równości rasowej i solidarności społecznej,
- pomaga przywracać osoby upośledzone i inwalidów do życia społecznego i zawodowego (np. terapie przez kulturę, zmiana mentalności i pokonywanie uprzedzeń),
- zmniejsza dysproporcje rozwoju osobowego obywateli,
- stanowi jedną z form i wymiarów awansu społecznego.

Ważną część dziedzictwa kulturowego Polski stanowi kultura tradycyjna, nie dającą się niczym zastąpić w kulturze narodowej. Główne kierunki sprawowanego przez Państwo mecenatu nad kulturą ludową (sztuką, rękodziełem, rzemiosłem artystycznym, folklorem) to: opieka nad twórcami i twórczością, promocja w kraju i za granicą, edukacja kulturalna tj. przekazywanie dziedzictwa kulturowego młodemu pokoleniu i kształtowanie w nim poczucia tożsamości regionalnej.

Podjęcie działań wspierających kulturę ludową, pomóc może w rozwoju kulturalnym rejonów wiejskich oraz sprzyjać konsolidacji wspólnot lokalnych. Kulturowanie i promocja szczególnie wartościowych zjawisk kultury lokalnej (sztuki ludowej, oryginalnych i nie występujących w innych miejscach zawodów, rękodzieła ludowego) stać może atutem wzmacniającym atrakcyjność turystyczną regionu, a tym samym da impuls do wzrostu gospodarczego i zwiększenia się liczby miejsc pracy.

Równie ważną rolę w rozwoju społeczeństwa pełnić może zapewnienie warunków do rozwoju amatorskiej działalności artystycznej i kulturalnej. Budowa społeczeństwa obywatelskiego wymaga stworzenia warunków do wyzwania inicjatyw lokalnych i rozwijania aktywności twórczej jak najszerzych kręgów społeczeństwa. Wspieranie wartościowych przedsięwzięć kulturalnych ze wszystkich dziedzin twórczości amatorskiej: muzyki, plastyki, tańca, fotografii, filmu, literatury umożliwi promowanie postaw kreatywnych, spełnienie aspiracji mieszkańców środowisk lokalnych, doprowadzi do wzrostu aktywności kulturalnej, umożliwi świadomy odbiór „sztuki wysokiej”.

Ważnym aspektem rozwoju kultury jest także poszanowanie tradycji oraz działalność kulturalna i dostępność do dóbr Kultury mniejszości narodowych w Polsce. Organy centralne takie jak m.in. Minister Kultury, Minister Obrony Narodowej, Minister Edukacji Narodowej i Sportu, Minister Spraw Zagranicznych oraz jednostki samorządu terytorialnego realizują konstytucyjne obowiązki państwa w sferze kultury prowadząc instytucje kultury (organy nadzorujące) lub współfinansując działalność kulturalną instytucji kultury i innych organizacji kulturalnych.

2.2. Uczestnictwo w kulturze

Możliwości uczestnictwa w kulturze uzależnione są od wielu czynników. Niekiedy jej wartości przenikają w obieg kulturowy i w doświadczenie jednostkowe prawie, że osmotycznie, poprzez bierne, nie do końca uświadomione, uczestnictwo. Decydować o tym może charakter wzorów kulturowych dominujących w danej społeczności, instytucjonalny czy rodzinny system edukacyjny.

Inaczej jednak sprawa wygląda, gdy podkreślamy wagę świadomego uczestnictwa w kulturze. Tak rozumiana problematyka uczestnictwa w kulturze odnosi się do szeroko pojmowanej kultury artystycznej, tj. takiego fragmentu kultury symbolicznej, który związany jest z tworzeniem i społeczną recepcją wartości estetycznych. Należy przy tym podkreślić, że wartości estetyczne mogą występować w obiektach kultury artystycznej w różnym nasyceniu oraz mogą odzwierciedlać istnienie różnych porządków estetycznych.

Na uczestnictwo w kulturze składają się swoiste formy aktywności społecznej, które zorientowane są na recepcję oraz interpretację dzieł artystycznych. Zachowania te są niezwykle istotne nie tylko dla właściwego funkcjonowania każdej społeczności, ale również mają one duże znaczenie dla normalnego funkcjonowania każdej jednostki.

Wynika to przede wszystkim ze znaczenia, jakie posiada kultura artystyczna w życiu społecznym. Szerokie społeczne uczestnictwo w kulturze jest w takim razie elementem jak najbardziej pożądanym, gdyż dostarcza ono korzyści zarówno jednostce zaangażowanej w uczestnictwo, jak również społeczności czy społeczeństwu (systemowi społecznemu), w ramach, którego dane akty uczestnictwa są realizowane³. Warto przy tym zaznaczyć, że partycypacja kulturalna to nie tylko obszar doznań estetycznych, które dostarczają przyjemności odbiorcy, ale również obszar niesłuchanie ważnych doznań wspólnotowych tworzących lub modyfikujących układ społecznych zależności i więzi.

Na wagę powszechnego społecznego uczestnictwa w kulturze wpływa również fakt, iż jednym z priorytetów polityki społecznej Unii Europejskiej jest wzrost poziomu uczestnictwa w kulturze. Ponadto coraz bardziej oczywiste, że szerokie uczestnictwo kulturalne sprzyja rozwojowi społeczeństwa wiedzy. Wysoka aktywność w tym obszarze to również sposób na

---

³ Szerszą analizę funkcji kultury artystycznej zarówno wobec jednostki, jak i społeczeństwa można znaleźć m.in. w: M. Gołaszewska, *Świadomość piękna*, PWN, Warszawa 1970; M. Golka, *Socjologiczny obraz sztuki*, Ars Nowa, Poznań 1996; M. Kaplan, *The Arts. A Social Perspective*, Fairleigh Dickinson Univ. Press, New York 1989; P. Kisiel, *Współczesna kultura artystyczna. Społeczny wymiar uczestnictwa*, Wyd. AE, Kraków 2003; A. Matuchniak-Krasuska, *Gust i kompetencja. Społeczne zróżnicowanie recepcji malarstwa*, Wyd. UŁ, Łódź 1988.

wyrównywanie szans społecznych oraz – co jest niesłychanie istotne – inwestowanie w kapitał ludzki.

Partycypacja kulturalna jest zatem równocześnie formą aktywności kulturalnej, jak i społecznej.

Z uwagi na fakt, że dostępność kultury jest w dużej mierze uwarunkowana regionalizacją kraju, można zaryzykować stwierdzenie, iż szczególną rolę w przedmiocie uczestnictwa w kulturze odgrywać będzie polityka regionalna państwa w obszarze kultury.

2.3. Kanaly komunikacji

Cechą charakterystyczną współczesnej kultury jest jej różnorodność, nawiązywanie do bardzo odmiennych tradycji, otwartość na czerpanie z kulturowo bardzo odległych źródeł. Jest zbudowana z wielu stylów i wzorów.

Należy wziąć pod uwagę różny rozkład popularności poszczególnych paradygmatów zarówno w całej populacji społeczeństwa polskiego, jak też różnicowanie się tego rozkładu w poszczególnych zbiorowościach, czy grupach społecznych. Można zauważyć, że paradygmat klasyczny jest z pewnością najpowszechniejszy, ale nie oznacza to, że opierać się na nim będziemy w stanie zaktywizować kulturalnie młodzież. Część paradygmatów, szczególnie związanych z kulturą awangardową – będzie mieć natomiast bardzo wąskie grono odbiorców, ale równocześnie odbiorcy ci będą reagować jedynie na wartości swoiste dla konkretnych paradygmatów. Konsekwencją tego faktu będzie aktywność odbiorcza jedynie na dzieła kultury oparte na danych paradygmatach i brak aktywności w odpowiedzi na pozostałą ofertę kulturalną.

Ponieważ zdolność do skutecznej komunikacji kulturowej zależy od stopnia zrozumienia przez odbiorcę emitowanych przez nadawcę komunikatów, to optymalnym stanem w tej sytuacji jest dostosowanie tych komunikatów do poziomu kompetencji odbiorcy. Efektem tego jest różnicowanie się poziomów, na których realizuje się uczestnictwo kulturalne, czego wyrazem jest konieczność współistnienia zarówno kultury elitarnej, jak i popularnej.

Zróznicowanie poziomów kompetencji odbiorców jest czymś oczywistym i wynika z jednej strony z naturalnego zróznicowania psychicznego i społecznego oraz przebiegu procesów edukacyjnych, z drugiej strony natomiast jest konsekwencją wrażliwości na określone wartości artystyczne, których subiektywnie odczuwana atrakcyjność powoduje większe zainteresowanie i ewentualne pogłębianie posiadanej kompetencji.

W przypadku kompetencji artystyczno-estetycznej niezwykle istotną rolę odgrywa proces edukacji do uczestnictwa w kulturze. Proces ten powinien przede wszystkim poszerzać umiejętności interpretacyjne odbiorcy w odniesieniu do dzieł kultury oraz stymulować wrażliwość na zawarte w nich wartości. Dzięki temu odbiorcy będą w stanie nie tylko przyjmować komunikaty wymagające większej kompetencji, ale również staną się one dla nich bardziej atrakcyjne, a akty uczestnictwa w kulturze i ich efekty bardziej pożądane.

Proces ten może być realizowany nie tylko w trakcie edukacji szkolnej, ale również poprzez aktywizację uczestnictwa kulturowego.

Kształtowanie i rozwój kompetencji odbywa się zawsze w kontekście określonego wzoru estetycznego, gdyż same kompetencje odnoszą się właśnie do niego. Edukacja odbiorców kultury powinna więc być prowadzona wielowątkowo, tak by uwzględniać wieloparadygmatyczność współczesnej kultury artystycznej. W przypadku koncepcji edukacji nastawionej na jeden wzór estetyczny i jego dominację jej skuteczność jako sposobu zwiększania poziomu uczestnictwa w kulturze – będzie bardzo niska.

W Polsce ocena poziomu szerokiego i stałego uczestnictwa kulturalnego jest bardzo niska. Wyrazem tej postawy jest chociażby poziom czytelnictwa. Nieco wyżej wartościowane jest uczestnictwo sporadyczne, akcyjne, jednakże ono również nie zajmuje właściwego miejsca. Z tego też względu podniesienie poziomu uczestnictwa kulturalnego wymaga przede wszystkim wytworzenia społecznych nawyków związanych z aktywnością kulturalną i równocześnie stworzenia warunków dla nadania im wysokiej wartości społecznej. Te nawyki najłatwiej oczywiście rozwijać w instytucjach edukacyjnych, ale wskazane jest również realizowanie działań, które będą wywoływać np. modę na pewne „zachowania kulturalne”. Należy przy tym podkreślić, że działania te powinny być kierowane do szerokiego grona odbiorców, choć mogą (i zapewne powinny) być realizowane za pomocą różnych technik i narzędzi. Przykładowo, realizowana w ostatnich miesiącach akcja „Cała Polska czyta dzieciom” mogłaby mieć zdecydowanie szerszy zakres, który wyrażałaby idea „Cała Polska czyta”. Należałoby przy tym wyraźnie zaznaczyć, że sama czynność czytania jest jednoznacznie pozytywna i pożądana.

Zdolność do skutecznej komunikacji zależy nie tylko i wyłącznie od kompetencji odbiorców, ale także od jakości i dostępności kanałów komunikacyjnych. W zależności od form wyrazu artystycznego kontakt z dziełami może mieć bardzo zróżnicowaną formę. Wyróżnia się cztery podstawowe typy komunikacji kulturalnej:

- komunikacja bezpośrednia, gdy wymagany jest bezpośredni kontakt odbiorcy z dziełem (np. malarstwo czy teatr),
- komunikacja pośrednia, gdy kontakt odbiorcy z dziełem realizuje się poprzez równoprawne kopie (np. książka, film),
- komunikacja masowa, gdy kontakt odbiorcy z dziełem realizuje się za pomocą środków masowej komunikacji,
- komunikacja internetowa, gdy odbiorca wykorzystuje w ramach swej aktywności kulturalnej sieć internetową.

Każdy z tych kanałów komunikacji może być wykorzystywany przez różne formy wyrazu artystycznego, ale równocześnie proces uczestnictwa będzie się wtedy kształtował odmiennie. Inne jest przecież uczestnictwo w kulturze, gdy przykładowo jesteśmy na przedstawieniu w teatrze, inne natomiast, gdy nawet to samo przedstawienie oglądamy w teatrze TV.

Ponadto każdy kanał komunikacji niesie ze sobą różne obciążenia ekonomiczne, a dodatkowo odmienna jest dystrybucja tych obciążeń. W efekcie koszt uczestnictwa ponoszony przez odbiorcę może być bardzo zróżnicowany. Generalnie można wskazać, że najtańsza w warunkach polskiego społeczeństwa jest z punktu widzenia odbiorcy – komunikacja masowa. Uczestnictwo w kulturze za pomocą środków masowego komunikowania jest też najbardziej w Polsce powszechne i pod tym względem Polacy nie

---

tylko nie odstają od obywateli innych państw, ale w wielu przypadkach ich wyprzedzają (np. oglądalność TV).

2.4. Dostępność ekonomiczna kultury

Jest to również czynnik warunkujący uczestnictwo w kulturze, nie jest on jednak zakorzeniony w niej samej, lecz w rzeczywistości ekonomicznej, stanowiącej oczywiste, rynkowe otoczenie kultury. Czynnik ten jest najbardziej spośród wszystkich zróżnicowany regionalnie, to znaczy w zależności od świadomości kulturalnej oraz sytuacji ekonomicznej mieszkańców regionu charakteryzuje się dużym lub małym oddziaływaniem. Jest to związane z dużymi dysproporcjami dotyczącymi sytuacji finansowej mieszkańców różnych regionów.

Od tego czynnika zależy, czy odbiorca będzie miał możliwość kontaktu z dziełem, gdyż każdy akt jego recepcji podporządkowany jest w mniejszym lub większym stopniu ograniczeniom natury ekonomicznej. Znaczenie tego czynnika jest konsekwencją faktu, że określone, wybrane przez odbiorcę formy aktywności kulturalnej mogą być realizowane jedynie wtedy, gdy znajdują się środki finansowe, które czynią te działania możliwymi. Bez żadnych środków finansowych realizacja jakichkolwiek działań jest po prostu niemożliwa, aczkolwiek należy tu podkreślić, że różne formy aktywności kulturalnej wiążą się ze zróżnicowanymi kosztami uczestnictwa. Przy mniejszych możliwościach ekonomicznych odbiorcy następuje najczęściej ograniczenie możliwości wyboru form uczestnictwa, co nie oznacza niemożności uczestnictwa w ogóle. Trzeba jednak mieć świadomość, że korzyści mogą być wówczas dla odbiorcy zdecydowanie mniejsze. Efektem tego może być rezygnacja z pewnych form uczestnictwa, gdyż nie będą one atrakcyjne dla odbiorcy.

Stworzenie w Polsce warunków dla wysokiej dostępności ekonomicznej dóbr kultury jest w obecnej sytuacji gospodarczej zadaniem bardzo trudnym.

Chodzi tu jednak zarówno o głębokie, strukturalne uwarunkowania określające stan zamożności polskiego społeczeństwa, mierzony choćby produktem krajowym brutto na osobę, czy inne zapóźnienia cywilizacyjne rzutujące na preferencje społeczne (poziom wykształcenia społeczeństwa w różnych generacjach – co oczywiście wśród najmłodszych zmienia się radykalnie, tworząc przesłanki, by ta grupa stawała się potencjalnym odbiorcą kultury różnego rodzaju, jednak już na większą skalę). Ale chodzi również o ograniczenia w korzystaniu z kultury wynikające zarówno z braku finansów na te cele w gospodarstwach domowych, jak i z braku środków na przygotowanie oferty kultury przez twórców i promotorów. Kryzys finansów publicznych oraz powiązana z nim w dużym stopniu trudna sytuacja ekonomiczna społeczeństwa w sposób wyraźny odbija się negatywnie na warunkach aktywności kulturalnej. Sytuacja ta jednak zapewne nie ulegnie diametralnym zmianom w niedalekiej przyszłości, dlatego też wskazane są działania, ukierunkowane przede wszystkim na redukcję kosztów uczestnictwa w kulturze ponoszonych przez odbiorców.

Działania te wymagają oczywiście środków finansowych, które można jednak pozyskiwać z różnych źródeł. Polityka kulturalna państwa, w szczególności w regionach, powinna wspierać pozyskiwanie tych środków, co może odbywać się poprzez następujące przykładowe działania:

- subsydiowanie ze strony instytucji państwowych lub samorządowych aktywności odbiorczej, co przy wzrastającym poziomie uczestnictwa sprawi, że wiele przedsięwzięć kulturalnych stanie się opłacalnymi ekonomicznie, co może obniżyć koszty dostępu,

- uczestnictwo w przedsięwzięciach kulturalnych na zasadzie partnerstwa publiczno-prywatnego,
- wypracowanie propozycji uregulowań prawnych stymulujących aktywność kulturalną, w tym rozwiązań z zakresu prawa podatkowego, zgodnych z prawodawstwem Unii Europejskiej w tym zakresie.
- wykorzystanie środków z funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich dla stymulowania rozwoju kultury.

2.5. Kultura a rozwój gospodarczy

Badania empiryczne dowodzą, że „wzrost gospodarczy stanowi wypadkową wielu czynników politycznych, kulturowych oraz ekonomicznych oraz jest nierozdzielnie związany z charakterystycznymi dla współczesnych systemów gospodarczych instytucjami społecznymi, do których można zaliczyć rządy prawa, wysoką mobilność społeczną, gospodarkę rynkową oraz zaawansowany podział pracy. Stosunkowo niewiele społeczeństw zdołało wykształcić tak złożoną strukturę politycznych, kulturowych i ekonomicznych instytucji, czemu trudno się dziwić, gdyż z obserwacji historycznych wynika, że brak jest silnych tendencji do powstania tego typu systemu na drodze wewnętrznej ewolucji”⁴. Przytoczone tu słowa Jeffreya Sachsa są niezwykle inspirujące, jeśli potraktować je jako impuls do tworzenia zrębów i umacniania kapitału społecznego – zbioru warunków wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju, gdzie splatają się ze sobą: wysiłek i efekty wysiłku ekonomicznego społeczeństw rozumnie budujących wewnętrzne więzi i wartości, by w pełni wykorzystywać rozwijający się kapitał wiedzy oraz kapitał ludzkich umiejętności. Osią, wokół której mogą powstawać i funkcjonować owe wartości, jest często właśnie kultura danej wspólnoty.

Na tym tle zmienia się również sens postrzegania kultury jako stałego wielowiekowego dziedzictwa, które trwa i nie podlega formowaniu na skutek czynników zewnętrznych. Coraz wyraźniej widać bowiem sprzężenie zwrotne, które zachodzi pomiędzy podstawami kulturowymi społeczeństw a zdolnością do kształtowania demokratycznych systemów społecznych i powstawania instytucji, które następnie wywierają istotny wpływ na kulturę, z możliwością jej znaczących przeobrażeń, zarówno w sferze kultury bytu, jak i kultury symbolicznej, której częścią jest kultura artystyczna. Nieodrodnym elementem tej dynamiki rozwojowej jest też rozwój technologiczny i gospodarczy.

W najprostszym rozumowaniu, kultura jako istotny czynnik rozwoju ekonomicznego:

- wpływa na atrakcyjność osiedleńczą i lokalizacyjną regionów dla mieszkańców i inwestorów,
- determinuje rozwój turystyki⁵,
- tworzy rynek pracy,
- kreuje przemysły kulturowe,
- wzbudza mnożnikowe procesy gospodarcze, współokreślane rozwojem infrastruktury społecznej,
- współokreśla funkcje metropolitarne miast,
- sprzyja alokacji zasobów ludzkich w sektorach rozwojowych.

⁴ J. Sachs, *Culture Matters. How Val Shape Human Progress*, Harvard University, 2000.

⁵ Szacuje się, że turystyka kulturowa stanowi prawie 70% ruchu turystycznego na świecie.

Inwestycje podejmowane w obszarze kultury poza niewymiernymi, społecznymi profitami mają również swój czysto ekonomiczny wymiar. Uznaje się, iż każda złotówka zainwestowana w sferę prawidłowo zarządzanej kultury, w skali kraju, daje zwrot w postaci kilku złotych. Kwota dotacji na przedsięwzięcie kulturalne, poza awansem społecznym i edukacyjnym uczestników kultury, jest również zwielokrotniana w służebnym otoczeniu przemysłów kulturowych, dając zatrudnienie wielu osobom i generując wartość produktu krajowego brutto. Inwestycje w rozwój infrastruktury społecznej w zakresie kultury pełnić mogą, jak wszystkie inne wydatki publiczne, funkcje mnożników rozwoju.

Wyróżnia się dwa rodzaje efektów omawianych przedsięwzięć. Pierwszy dotyczy bezpośredniej rozbudowy regionalnej bazy ekonomicznej i związanego z tym impulsu rozwojowego poprzez poprawę sytuacji rynkowej i marketingowej istniejących podmiotów gospodarczych (np. pozytywna zmiana wizerunku regionu) oraz poprawę poziomu życia mieszkańców (rozbudowa konkretnych „urządzeń” kultury), a także przez wzrost liczby miejsc pracy związanych z procesem realizacji inwestycji, a następnie z funkcjonowaniem nowych elementów majątku trwałego regionu.

Drugi rodzaj efektów wynika ze stymulującego oddziaływania wydatków publicznych poprzez mnożniki dochodowo-popytowe. Wydatki, dostarczając bowiem zwiększonych dochodów podmiotom gospodarczym i gospodarstwu domowemu, pobudzają ich dodatkowy popyt, który w znakomitej części oddziałuje na miejscowe rynki towarów i usług.

Niezwykle ważną funkcją państwa jest prowadzenie, nawet w czasach prosperity, mecenatu nad kulturą. Państwo, prowadząc odpowiednią politykę kulturalną, może utrzymać ciągłość i nie dopuścić do utraty dziedzictwa kulturowego. Sektor komercyjny z reguły nie jest w stanie pełnić analogicznej roli z uwagi na częste i gwałtowne wahania koniunkturalne, nawet najbardziej rozwiniętych gospodarek Europy. Sektor komercyjny ma również odmienne oczekiwania co do zakresu i charakteru zaangażowania w finansowanie kultury, przede wszystkim ze względu na zmienną politykę marketingową. Ponadto, tylko państwo posiada skuteczne i długoterminowe narzędzia do tworzenia z kultury systemu identyfikacji i promocji na arenie międzynarodowej.

W ostatnich latach w Europie ukształtował się nowy sposób zarządzania środkami publicznymi przeznaczanymi na kulturę. Coraz więcej środków publicznych rozdysponowują samorządy. W większości krajów środki samorządów stanowiły co najmniej ponad połowę środków publicznych przeznaczanych na kulturę ogółem. Wysoka decentralizacja występuje w krajach o strukturze federalnej, np. Niemczech (odpowiedzialność za kulturę spoczywa przede wszystkim na landach i samorządach lokalnych, podczas gdy udział państwa wynosił zaledwie kilka procent w wydatkach ogółem) oraz np. w Holandii (udział samorządów wynosił prawie 2/3 wydatków publicznych na kulturę). Sytuacja odwrotna ma miejsce np. we Francji i Włoszech (ponad połowę środków rozdysponowuje się na szczeblu centralnym).

Tablica 1.
Wydatki publiczne na kulturę
w wybranych państwach europejskich w 2000 r.

Państwa	rok	Wydatki publiczne na kulturę	Produkt Krajowy Brutto ⁶	Wydatki publiczne na kulturę jako procent PKB
		Euro na 1 mieszkańca		%
Dania	2000	216	32 576	-
Francja	2000	191	23 385	0,7
Szwecja	2000	188	29 323	-
Wielka Brytania	2000	128	26 096	-
Finlandia	2000	104	25 337	0,39
Holandia	2000	98,5	25 286	0,37
Niemcy	2000	98	24 699	-
Włochy	2000	73	20 165	-
Hiszpania	2000	66	15 261	-
Estonia	1999	54	9 011	-
Słowenia	2000	35	15 183	-
Czechy	2000	31	12 701	-
Węgry	2000	29	9 063	-
Słowacja	2000	28	10 375	-
Polska	2001	24	5 304 ⁷	-

Źródło: Eurostat, http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/print-catalog/j/EN?catalog=Eurostat&collection=02-Statistics%20in%20Focus&theme=1-General%20Statistics&frm_collection_pg=TR

Wydatki na kulturę w państwach europejskich zostały przeliczone na 1 mieszkańca, tak, aby można je było ze sobą porównać. **Publiczne wydatki na kulturę w Polsce należały do najniższych w Europie i stanowiły: 11% wydatków publicznych na kulturę w Danii, 13% wydatków Francji, 24,5% wydatków w Niemczech, 44% wydatków Estonii oraz 83 % publicznych wydatków na kulturę na Węgrzech.**

W celu stworzenia podstaw do zrównoważonego rozwoju w sferze kultury konieczne jest ustanowienie czytelnego oraz przejrzystego systemu finansowania i mecenatu państwa nad kulturą. Kraje europejskie wykształciły różne formy zachowania dziedzictwa kulturowego i wspierania rozwoju kultury. Za fakt istotny można uznać, iż obecnie w większości modeli europejskich państwo występuje, w mniejszym lub większym stopniu, w roli mecenasa kultury.

Funkcjonowanie kluczowych dziedzin kultury zostało w odmienny sposób uregulowane w różnych państwach Unii Europejskiej. W diagnozie do Strategii zanalizowano te rozwiązania w priorytetowych obszarach kultury, rekomendując najlepsze wzorce dla wdrożenia w kraju, z uwzględnieniem specyfiki systemu zarządzania kulturą w Polsce. **W obszarze książki i promocji czytelnictwa za wzorcowy uznano model skandynawski, w obszarze kształtowania przestrzeni i ochrony zabytków oraz rozwoju sztuki współczesnej – model francuski, w systemie finansowania kultury zaproponowano najlepsze rozwiązania niemieckie, szwajcarskie, francuskie, holenderskie i angielskie, a w sferze promocji twórczości – najciekawsze formy stosowane we wszystkich krajach**

⁶ PKB per capita uśrednione (PPS) według średniego kursu euro. Źródło: Eurostat

⁷ liczone według polskiej normy, przeliczone na euro według średniego kursu NBP z dnia 31 grudnia 2001 r. Według Eurostatu PKB per capita w euro (PPS) wyniosło 8 783 euro w 2000 r.

Unii Europejskiej.

Znaczący udział w rozwoju ekonomicznym społeczeństw i regionów mają również przemysły kultury. Jedną z najbardziej powszechnych definicji pojęcia „przemysły kultury” odnosi się do wszystkich prywatnych przedsiębiorstw oraz niezależnych wykonawców działających w branżach: księgarskiej, artystycznej, muzycznej, filmowej lub audiowizualnej. Definicję tę można rozszerzyć na inne spokrewnione produkty i usługi, na przykład na turystykę kulturową czy media. Obok przedmiotu działania o przynależności do przemysłów kultury decyduje kryterium charakteru zarobkowego. Wielkość podmiotów nie odgrywa tu roli, mogą to być zarówno indywidualni artyści, małe i średnie przedsiębiorstwa czy duże koncerny medialne⁸.

Przemysły kultury charakteryzuje wysoki poziom innowacyjności i kreatywności na rynku, gdzie większości towarów i usług nie można właściwie zastąpić. Przemysły kultury tworzą miejsca pracy poza sektorem publicznym. Różne sektory przemysłów kultury, w których dominują średnie i małe przedsiębiorstwa, mają duże możliwości zatrudnienia i są mocno zakotwiczone w środowiskach lokalnych i sieciach regionalnych⁹. Przemysły kulturowe są sektorem gospodarki o największym współczynniku zatrudnienia. Generują dużą liczbę miejsc pracy na zacieśniającym się rynku, w dobie ochładzania lub wręcz stagnacji gospodarki światowej. Sektor przemysłów kulturowych jest dziś najdynamiczniej rozwijającą się gałęzią gospodarki światowej, po przeżywającym trudności spowodowane przeinwestowaniem sektorze dotcomów i technologii informatyczno-sieciowych. Tworzy silne bodźce ekonomiczne, ze względu na wysoki stopień przetworzenia produktu finalnego. Również funkcja społeczna tego sektora jest nie do przecenienia. Wymaga bowiem dostarczania wysoko wykwalifikowanej siły roboczej, profesjonalistów o specyficznych specjalizacjach, angażując absolwentów uczelni wyższych wielu kierunków, tworząc warunki do rozwoju społeczeństwa wyedukowanego, o wysokim potencjale intelektualnym.

---

⁸ A.J. Wiesand, *Rozwój przemysłów kultury – doświadczenie niemieckie i europejskie*, IBnGR, 2002.

⁹ Deklaracja z Essen: 10 aksjomatów dla przemysłów kultury w Europie.

3. REGION JAKO DOCELOWY OBSZAR ODDZIAŁYWANIA POLITYKI PAŃSTWA

3.1. Regionalizacja w Unii Europejskiej a wyzwania globalne

Regionalizacja przestrzeni terytorialnej Polski staje się coraz bardziej istotnym elementem w ramach obecnej i przyszłej polityki państwa. Fakt ten, wynika przede wszystkim z dwóch przesłanek. Pierwsza, natury wewnętrznej, jest związana ze stosunkowo niedawną reformą samorządową państwa, druga – zewnętrzna – wynika ze szczególnej polityki prowadzonej przez Unię Europejską w odniesieniu do regionów, co w obliczu akcesji Polski nabiera istotnego znaczenia.

Generalnym celem polityki strukturalnej Unii Europejskiej jest zapewnienie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju całej Unii, a także zwiększenie stopnia spójności gospodarczej i społecznej. Potrzeba prowadzenia tej polityki na szczeblu wspólnotowym jest konsekwencją dużego zróżnicowania stopnia rozwoju społecznego i gospodarczego poszczególnych krajów członkowskich oraz istnienia jeszcze większych dysproporcji rozwojowych pomiędzy ich regionami.

Dysproporcje te mają często charakter strukturalny, wynikający m.in. z peryferyjnego położenia regionu, niesprzyjających warunków klimatycznych i geograficznych, niekorzystnej struktury gospodarki (dominacja rolnictwa, przemysłów schyłkowych), niedostatecznie rozwiniętej infrastruktury, niskiego poziomu kwalifikacji zawodowych ludności. Polityka strukturalna realizowana jest przez Unię Europejską wspólnie z rządami państw członkowskich, które uczestniczą w jej finansowaniu. U jej podstaw leży zasada solidarności finansowej, która oznacza, iż część wpłat dokonywanych przez państwa członkowskie na rzecz budżetu wspólnotowego przekazywana jest regionom opóźnionym w rozwoju pod względem ekonomicznym i społecznym. Nakłady na działania podejmowane w tym zakresie stanowią w obecnej perspektywie finansowej 2000–2006 niemal 35% budżetu Unii Europejskiej.

Polityka ta jest zbieżna z celem pierwszym Unii Europejskiej, o tzw. charakterze strukturalnym. Dotyczy on wspierania rozwoju i dostosowań strukturalnych regionów opóźnionych w rozwoju. Dążeniu do osiągnięcia tego celu służą między innymi zasoby Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, które mogą być przeznaczone na współfinansowanie:

- inicjatyw na rzecz rozwoju lokalnego oraz tworzenia i zabezpieczania trwałych miejsc pracy, jak też działalności średnich i małych przedsiębiorstw,
- inwestycji produkcyjnych umożliwiających tworzenie lub utrzymywanie trwałego zatrudnienia,
- infrastruktury,
- rozwoju turystyki oraz inwestycji w dziedzinie kultury,
- ochrony i poprawy stanu środowiska,
- sfery badawczo-rozwojowej,
- rozwoju społeczeństwa informacyjnego.

Obserwowaną od wielu już lat tendencją światowej gospodarki, mającej istotny związek z rozwojem regionalnym, są głębokie zmiany w strukturze czynników i mechanizmów rozwoju gospodarczego. W ogólnym ujęciu chodzi tu o przesuwanie się proporcji między

infrastrukturą materialną i infrastrukturą intelektualną na rzecz tej drugiej. W efekcie tego najbardziej progresywnym współcześnie czynnikiem rozwoju okazuje się innowacyjność w sferze produkcji i usług. Wiele wskazuje na to, że tendencja ta nie tylko będzie się utrzymywać, ale jeszcze wzmocni swoje znaczenie w najbliższej przyszłości. Innowacyjność dokonuje się we wszystkich płaszczyznach wytwórczości i podziału. W głównej mierze dotyczy to będzie:

- wytwarzania nowych rodzajów produktów i usług, wzbudzających i zaspokajających nowe potrzeby społeczne, lub też o doskonalszych funkcjach użyteczności,
- doskonalenia istniejących sposobów zbytu, idących głównie w kierunku „wymuszania” nowych potrzeb, mimo coraz wyższego poziomu komfortu i satysfakcji z dotychczasowych towarów i usług, w tym także skracania użyteczności eksploatacyjnej towarów trwałego użytku w stosunku do ich potencjalnej użyteczności fizycznej (głównie presja na modę),
- procesów technologicznych pozwalających na wprowadzanie nowych systemów produkcji, które zastąpią tradycyjne dzisiaj metody pracy;
- organizacji produkcji, głównie kierunku tworzenia elastycznych struktur wytwórczości, pozwalających relatywnie szybko zmieniać zarówno profil, jak i lokalizację produkcji (w myśl postfordowskiego paradygmatu organizacji produkcji).

Zarówno w odniesieniu do systemu krajowego, jak i regionalnego konsekwencje powyżej przedstawionych przesłanek zmian w polityce regionalnej wiążą się z ewolucją składowych konkurencyjności gospodarki krajowej i regionalnej.

Z kolei konkurencyjność ta w istotny sposób zależeć będzie od wspomnianego już potencjału intelektualnego, będącego co prawda w głównej mierze pochodną systemu edukacji społeczeństwa, ale także w znaczący sposób zależnego od poziomu rozwoju instytucji kultury.

Wydatki na podnoszenie wartości kapitału ludzkiego stają się najbardziej opłacalnym kierunkiem inwestowania, mimo ciągle jeszcze długiego okresu zwrotu nakładów. Konieczna jest więc analiza czynników gwarantujących sprostanie owym współczesnym, skomplikowanym wyzwaniom rozwoju w ogóle, w tym również rozwoju w układach regionalnych kraju. Wśród nich poczesne miejsce zajmują warunki i czynniki związane z rozwojem infrastruktury społecznej, zwłaszcza dotyczące rozwoju i aktywności instytucji kultury.

3.2. Cechy regionalne a potencjał rozwoju

3.2.1. Należy zwrócić uwagę, że pojęcie „potencjał intelektualny regionu” jest pewnym skrótem myślowym na wyrażenie szerszego spektrum zjawisk i procesów mających miejsce w danej jednostce terytorialnej. Jest on wypadkową głównie trzech wektorów.

Istniejącego w danym czasie kapitału ludzkiego – jego jakości kształtowanej głównie zdobytymi już kwalifikacjami. Choć kultura w tym aspekcie jest raczej skutkiem, a nie przyczyną rozwoju, to jednak jej znaczenie jest ewidentne. Po pierwsze, należyty poziom jej rozwoju jest jednym z ważnych czynników przeciwdziałających tendencjom emigracyjnym najbardziej wartościowych składowych kapitału ludzkiego po drugie zaś kultura – w wymiarze nie mniejszym niż oświata – jest czynnikiem podtrzymywania ogólnych wartości intelektualnych funkcjonującego kapitału ludzkiego.

Druga składowa potencjału intelektualnego regionu związana jest z istniejącą infrastrukturą w zakresie kształtowania jakości kapitału ludzkiego. Chociaż dotyczy głównie instytucji edukacji wszystkich szczebli nauczania, to również i tutaj kultura pełni ważne funkcje komplementarne. Jedną z najważniejszych z nich jest współdziałanie instytucji kultury w rozwijaniu aspiracji młodego pokolenia do zdobywania wiedzy i kształtowania dostatecznie szerokich horyzontów myślowych dla samodzielnych, trafnych wyborów życiowych karier.

Trzecim wektorem potencjału intelektualnego regionu jest jego zdolność finansowa, co najmniej do podtrzymywania istniejącej w danym czasie jakości kapitału ludzkiego.

3.2.2. Ważnym elementem współokreślającym potencjał rozwojowy regionów jest ich atrakcyjność lokalizacyjna rozpatrywana w dwóch ujęciach:

- a) atrakcyjności dla biznesu,
- b) atrakcyjności do zamieszkania.

Przed Polską stoi niezwykle trudne wyzwanie zapewnienia dostatecznej absorpcji unijnych środków pomocowych z jednoczesnym wykorzystaniem ich w kierunku poprawy spójności rozwoju regionalnego kraju. W rozwiązaniu tej ostatniej kwestii postulować można o zwrócenie większej uwagi na rozwój instytucji kultury w regionach. Mogą one nie tylko antycypować, ale i wydatnie przyspieszać rozwój miejscowego potencjału intelektualnego. Instytucje te zatem mogą być postrzegane jako początkowe ogniwo (a nie jedno z końcowych) mnożnikowych procesów rozwoju regionu.

Równoległe więc ze stymulowaniem rozwoju gospodarczego podejmowane powinny być działania na rzecz rozwoju kultury w regionach wymagających odpowiedniego wsparcia. Efektywność polityki regionalnej państwa w wielu wypadkach zależy więc może od inwestycji w kulturę (szeroko pojętą) i uczynienie z niej czynnika wspierającego atrakcyjność regionu.

3.2.3. W kontekście porównawczym z wieloma innymi krajami Unii Europejskiej, jednym z istotniejszych wyzwań polskiej polityki regionalnej jest „europeizacja” polskiej przestrzeni regionalnej, co wymaga zwrócenia uwagi na:

- a) poprawę atrakcyjności turystycznej polskich regionów,
- b) znaczenie „europolii” w rozwoju kraju.

Potencjał turystyczny Polski jest spory, tymczasem ruch turystyczny, zwłaszcza zagraniczny, i związane z nim efekty gospodarcze są nieadekwatnie niskie. Niezbędna jest poprawa i coraz wyższa jakość standardu zagospodarowania turystycznego. Istotną rolę w tym procesie powinny odgrywać także inwestycje w celu urozmaicenia oferty turystycznej, dla której znaczące są także atrakcje o charakterze kulturalnym. W centrach wysokiej koncentracji ruchu turystycznego potrzebne są odpowiednio dobrane imprezy i instytucje kultury.

Przyjęta przez rząd w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych Koncepcja Polityki Przestrzennego Zagospodarowania Kraju zakłada m.in. rozwój europolii, tj. dużych ośrodków miejskich, trwale wpisujących się w sieć najwyższej rangi ośrodków europejskich. Jako europolie kształtujące się przyjęte zostały: Warszawa, Kraków, Trójmiasto i Poznań. Potencjalnie w dłuższym okresie szanse mają także: Szczecin, Wrocław, Łódź, Katowice, Lublin, Białystok, Rzeszów, a także bipolarna aglomeracja Bydgoszcz – Toruń.

Nie wdając się w ewentualne kwestie sporne przedstawionej typologii, zauważyć jedynie należy, że o statusie europolii decyduje cały konglomerat zjawisk, a jednocześnie gospodarka nie wydaje się tu najważniejsza. Znaczenie wręcz przesądzające mają instytucje nauki i kultury, o poziomie dorównującym oczywiście najlepszym w Europie. Jeżeli zatem zapisy cytowanej koncepcji mają być urzeczywistniane – a jest to przecież żywotny interes Polski – to wymienione miasta, nawet te największe, wymagać będą sporych, naturalnie rozłożonych w czasie, nakładów finansowych na rozwój kultury. W przeciwnym razie nadal wątpliwa pozostanie metropolizacja polskiej przestrzeni.

3.2.4. Inwestycje w rozwój infrastruktury społecznej w zakresie kultury pełnić mogą, jak wszystkie inne wydatki publiczne, funkcje mnożników rozwoju.

Niezbędna jest zatem rozbudowa regionalnej bazy ekonomicznej, która poprawi wizerunki regionów, przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców i ich zamożności, co będzie rzutować na decyzje o uczestnictwie w kulturze. W rezultacie wzrost popytu na dobra kultury będzie wzmacniał tendencje do rozrostu sektora kultury, tym samym zatrudnienia w tym sektorze, jak i rentowności inwestycji o charakterze kulturalnym.

4. KONTEKST EUROPEJSKI

4.1. Tradycje i dokumenty Unii Europejskiej w sferze kultury

Ze względu na konieczność sprostania potrzebom o wymiarze kulturowym w ramach Unii Europejskiej wspólnota – na mocy art. 151 traktatu – powinna uwzględniać aspekty kulturowe w swych działaniach, w szczególności w celu poszanowania i popierania różnorodności kultur wchodzących w jej skład. W tym kontekście Komisja Europejska powinna się przyczyniać do upowszechnienia informacji o możliwościach, jakie stwarzają różnym dziedzinom kultury fundusze strukturalne na mocy rozporządzenia Rady (WE) nr 1260/1999 z 21 czerwca 1999 r., ustanawiającego ogólne przepisy dotyczące funduszy strukturalnych.

Ze względu na rosnącą rangę kultury dla społeczności europejskiej i na zadania, jakie stoją przed wspólnotą na początku XXI wieku, Unia za istotne uznaje zwiększenie skuteczności i spójności działań wspólnotowych w dziedzinie kultury, proponując jednolite ramy orientacji i programów, przy uwzględnieniu konieczności uwypuklenia znaczenia kultury w poszczególnych politykach wspólnotowych. Z tego względu rada, na mocy decyzji z 22 września 1997 r. dotyczącej przyszłości działań na rzecz kultury w Europie¹⁰, poprosiła komisję o złożenie jej propozycji mających na celu wprowadzenie jednolitego instrumentu programowania i finansowania, umożliwiającego realizację art. 151 traktatu.

Podobnie i Polska, przystępując do Unii Europejskiej, zobowiązuje się do realizacji zadań z dziedziny kultury.

Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (...) przy podejmowaniu decyzji bierze pod uwagę następujące fakty¹¹:

1. kultura jest sama w sobie wielką wartością dla wszystkich narodów Europy, jest podstawowym elementem integracji europejskiej i przyczynia się do afirmacji i witalności europejskiego modelu społeczeństwa, jak i oddziaływania wspólnoty na arenie międzynarodowej.
2. kultura ma znamiona zarówno ekonomiczne, integracyjno-społeczne, jak i obywatelskie; z tego też względu ma istotną rolę do odegrania wobec nowych wyzwań, przed którymi wspólnota stanęła, takimi jak: globalizacja, społeczeństwo informacyjne, spójność społeczna, tworzenie nowych miejsc pracy.
3. ze względu na konieczność sprostania potrzebom o wymiarze kulturowym w ramach Unii Europejskiej, wspólnota powinna uwzględniać aspekty kulturowe w swych działaniach, w szczególności w celu poszanowania i popierania różnorodności kultur wchodzących w jej skład; w tym kontekście komisja powinna się przyczyniać do upowszechnienia informacji o możliwościach, jakie stwarzają różnym dziedzinom kultury fundusze strukturalne (...).
4. ze względu na rosnącą rangę kultury dla społeczności europejskiej i na zadania, jakie stoją przed wspólnotą u progu XXI wieku, istotne jest zwiększenie skuteczności i spójności działań wspólnotowych w dziedzinie kultury, proponując jednolite ramy orientacji i programów na lata 2000–2004, przy uwzględnieniu konieczności uwypuklenia znaczenia kultury w poszczególnych politykach wspólnotowych (...).

¹⁰ DzU WE nr L 161, z 26.06.1999, str. 1.

¹¹ Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady 508/2000/WE z 14 lutego 2000 r. ustanawiająca program „Kultura 2000”, (OJ 63/2000).

5. zgodnie z zasadami subsydiarności i proporcjonalności (...) obecna decyzja ogranicza się do minimum niezbędnego do osiągnięcia celów i nie wychodzi ponad to, co konieczne do osiągnięcia właściwego skutku.
6. program „Kultura 2000” ma być jedynym programem operacyjnym w zakresie kultury, począwszy od 2000 r. (...).

Sztandarowym celem programu jest wyodrębnienie wspólnej przestrzeni kulturowej dla narodów Europy. W tym kontekście program wspiera projekty współpracy kulturalnej pomiędzy podmiotami kulturalnymi z krajów członkowskich Unii Europejskiej oraz innych krajów uczestniczących w programie, jak i wspólne projekty realizowane w ramach europejskich sieci współpracy kulturalnej. Celami szczegółowymi programu, określonymi przez Komisję Europejską, są:

- akcentowanie różnorodności kultur jako znaczącego czynnika tożsamości europejskiej;
- promocja twórczości, ponadnarodowego propagowania kultury i mobilności artystów, twórców, innych podmiotów i osób profesjonalnie związanych z kulturą oraz ich dzieł, przy szczególnej opiece nad osobami młodymi, pochodzącymi ze środowisk najbardziej potrzebujących;
- promocja dialogu kulturalnego i wzajemnego poznawania kultur i historii narodów Europy;
- wspieranie różnorodności kulturowej oraz rozwój nowych form ekspresji kulturowej;
- otwarcie na kultury spoza obszaru Unii Europejskiej;
- umożliwienie najbardziej licznym i różnorodnym grupom społecznym i jednostkom pełnego korzystania z istniejących form aktywności kulturalnej;
- zwiększenie mobilności ludzi i dzieł oraz partnerskiej wymiany w dziedzinie kultury;
- wspieranie wspólnego dziedzictwa narodowego o znaczeniu europejskim; upowszechniania nowatorskich koncepcji, metod i technik konserwatorskich;
- uznanie kultury jako czynnika ekonomicznego oraz czynnika integracji społecznej i obywatelskiej;
- wykorzystanie nowych technologii w dobie społeczeństwa informacyjnego dla celów komunikacji, globalnego porozumienia i twórczej aktywności zawodowej w dziedzinie kultury;

4.2. Koncepcja środków Unii Europejskiej w kulturze – dwa strumienie

Unia Europejska zachęca do współpracy między państwami, a w sytuacjach koniecznych wspiera i uzupełnia działania prowadzone przez poszczególne kraje. Zakres tych działań obejmuje: podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie kultury i historii narodów europejskich; zachowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim, wspieranie twórczości artystycznej i literackiej, włączając sektor audiowizualny; niekomercyjną wymianę kulturalną. W istocie obszar kultury pozostawiony jest polityce poszczególnych państw członkowskich, a wsparcie Unii Europejskiej jest oparte na zasadzie subsydiarności i w znakomitej części odnosi się do wspierania współpracy kulturalnej, a nie rozwoju samej kultury.

Artykuł 151 traktatu amsterdamskiego stanowi prawną podstawę do przekazywania środków finansowych Unii Europejskiej wykorzystywanych w rozwoju sektora kultury. Środki te płyną dwoma strumieniami:

- a) w ramach programów wspólnotowych adresowanych bezpośrednio do sektora kultury – takim programem jest „Kultura 2000”;
- b) poprzez fundusze strukturalne utworzone dla wyrównywania poziomu rozwoju regionów w zjednoczonej Europie. Finansowanie projektów kulturalnych odbywa się w tym wypadku z uwagi na uznanie kultury za jeden z czynników rozwojowych regionów.

W przypadku obydwu strumieni środki unijne nie są wyłącznym źródłem finansowania realizowanych projektów kulturalnych. Zasadą jest współfinansowanie projektów ze środków lokalnych. Przynosi to kulturze większe finansowe efekty niż wysokość zaangażowanych środków unijnych.

4.2.1. Komisja Europejska przygotowała szereg programów wspierających różne dziedziny życia, z których do środowisk kultury bezpośrednio i pośrednio skierowane są, oprócz już wyżej opisanego programu „Kultura 2000”, następujące programy:

1. „eContent”, ukierunkowany na budowę społeczeństwa informacyjnego, pomaga w tworzeniu, wykorzystywaniu i dystrybucji treści cyfrowych (tj. każdego rodzaju informacji publikowanej na dowolnej platformie internetowej, począwszy od tradycyjnych stron WWW, poprzez komunikację bezprzewodową, aż po nowoczesne interaktywne rozwiązania internetowe). Jego celem jest również promocja zróżnicowania językowego i kulturowego w globalnej sieci internetowej.
2. „Media Plus”, powołany na okres 2001–2005 będący kontynuacją programu „Media” stawia sobie za cel: wzmocnienie europejskiego rynku audiowizualnego, a zwłaszcza jego rozwój w regionach o niskiej produkcji, pomoc przedsiębiorstwom sektora audiowizualnego, szczególnie małym i średnim, wspieranie europejskiego dziedzictwa audiowizualnego, wzmocnienie dystrybucji dzieł europejskich, poszanowanie i promowanie różnorodności językowej i kulturowej w Europie oraz wykorzystanie nowych technologii. Dzięki programowi „Media Plus” w ostatnich latach uzyskano wsparcie dystrybucji ponad 400 europejskich filmów. Niektóre z nich stały się bardzo popularne, np. „Życie jest piękne” Benigniego, „Wszystko o mojej matce” Almodovara, „Buena Vista Social Club” Wendersa.
3. Programy edukacyjne:
  - „Program Leonardo” - celami tego programu, skierowanego do szkół artystycznych i placówek kształcenia artystycznego, stowarzyszeń kulturalnych, związków artystów, są przede wszystkim: usprawnianie umiejętności i poszerzanie wiedzy, zwłaszcza ludzi młodych, w ramach przygotowania do zawodu na wszystkich poziomach edukacji; poprawa jakości i dostępności kształcenia ustawicznego i szkolenia zawodowego, umożliwiającą zdobywanie umiejętności oraz kwalifikacji przez całe życie; promowanie oraz poszerzanie zakresu innowacji w procesie kształcenia i szkolenia zawodowego etc.
  - „Młodzież”- to program wspólnotowy, skierowany do młodzieży w wieku szkolnym, jest kontynuacją i poszerzeniem wcześniejszego programu „Młodzież dla Europy”. Jednym z jego celów jest przezwyciężanie uprzedzeń i stereotypów zakorzenionych w mentalności i kulturze młodych ludzi. W ramach programu młodzież ma szansę nawiązywać kontakty z rówieśnikami z innych krajów,

zapoznawać się z realiami społecznymi i kulturą innych krajów, poznawać języki obce, zwiększać szanse na znalezienie pracy, etc.

„Socrates”- to program mający na celu promocję i rozwój współpracy europejskiej w dziedzinie edukacji wśród państw członkowskich i stowarzyszonych z Unią Europejską. Program składa się m.in. z:

- a) współpracy międzyuczelnianej – „Erasmus”, w ramach której m.in. umożliwia się studentom wyjazd na roczne lub półroczne stypendia zagraniczne; w wymianie mogą brać również udział wyższe szkoły artystyczne (akademie sztuk pięknych, akademie muzyczne),
  - b) współpracy ośrodków edukacyjnych – edukacji przedszkolnej, szkolnictwa podstawowego i średniego – „Comenius”,
  - c) promowania nauczania języków obcych „Lingua”.
4. VI Program Ramowy, główny instrument unijny w zakresie wspierania badań w Europie. Jego budżet stanowi 3,9% całego budżetu wspólnoty¹². Głównym celem programu jest stworzenie europejskiej przestrzeni badawczej poprzez dofinansowanie badań, rozwoju technologicznego i wdrożeń, przygotowywanych przez środowiska gospodarcze i naukowe, wsparcie działań mających na celu poprawienie konkurencyjności gospodarki europejskiej i stymulację rozwoju społeczności europejskich.

Warunkiem przystąpienia państwa do każdego programu jest podpisanie stosownego memoranda oraz opłacenie składek. Wszystkie programy wspólnotowe są bezpośrednio koordynowane przez odpowiednie dyrekcje generalne Komisji Europejskiej, które na zasadzie konkursu przyznają granty instytucjom prezentującym najciekawsze projekty. Wyłącznie w kilku przypadkach oceny projektów dokonują agencje krajowe. Z punktu widzenia znaczenia dla finansowania kultury na szczególne wyróżnienie zasługują dwa spośród nich¹³ – „Kultura 2000” i „eContent”. Pierwszy jest wiodącym programem nastawionym wyłącznie na wspieranie obszaru kultury. Z kolei drugi program zwraca uwagę przede wszystkim ze względu na jego duży wymiar finansowy.

4.3. Możliwości finansowania kultury z funduszy strukturalnych – przykłady

Działalność kulturalna może być finansowana z funduszy strukturalnych, jeśli jest połączona bądź z rozwojem lokalnym lub regionalnym, bądź też związana jest z tworzeniem trwałych miejsc pracy. W sensie formalnym musi więc być częścią planu strategicznego rozwoju danego regionu (obszaru). Od 1999 roku (traktat amsterdamski) kultura jest także *expressis verbis* ujęta w regulacjach dotyczących funduszy strukturalnych.

W obszarze kultury największe znaczenie mają Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (ERDF) oraz Europejski Fundusz Socjalny (ESF), dlatego wymagają one szerszego omówienia.

Inicjatywy kulturalne są z punktu widzenia funduszy strukturalnych najbardziej efektywne, gdy stanowią część koncepcji zrównoważonego wzrostu, szczególnie na szczeblu lokalnym. Kultura może być też cenną częścią koncepcji rozwoju urbanistycznego, ponieważ jej aspekty infrastrukturalne zwiększają atrakcyjność i jakość życia na poziomie lokalnym,

¹² New Framework Programme Launched: A Fact Sheet, European Commission, Directorate-General for Research, http://europa.eu.int/comm/research/fp6/index_en.html.

¹³ Program Media Plus oczywiście również łączy się z kulturą. Jednak problematyka audiowizualna, jak to już zostało raz zaznaczone na wstępie, została wyłączona z rozważań tej analizy.

poprawiają wizerunek regionu, a inwestycje produkcyjne w obszarze przemysłów kultury tworzą możliwości dla długoterminowego zatrudnienia. W koncepcji funduszy strukturalnych działalność kulturalna jest najbardziej efektywna, kiedy korzysta z endogenicznego potencjału regionu.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego przyczynia się do osiągnięcia celów 1. i 2. polityki strukturalnej Unii Europejskiej, czyli zrównoważonego rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeby dostosowania strukturalnego regionów słabiej rozwiniętych oraz wspierania transformacji gospodarczej i społecznej obszarów o zaburzonej strukturze gospodarczej.

Możliwości Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego dla sektora kultury dotyczą przede wszystkim tworzenia, modernizacji i rozwoju infrastruktury w tym obszarze, w tym renowacji budynków stanowiących dziedzictwo kulturowe lub przemysłowe. Odnosi się to przede wszystkim do tworzenia centrów kulturalnych, traktowanych jako miejsce spotkań, odgrywających znaczną rolę w wymianie kulturalnej i otwarciu się regionu na zewnątrz. Szczególną kategorią w infrastrukturze kulturalnej są muzea. Nie ma wątpliwości co do kulturalnej natury muzeów, natomiast warto też zwrócić uwagę na ich potencjał ekonomiczny. Mogą one stanowić atrakcję turystyczną, przyczyniającą się do wzrostu zainteresowania regionem zarówno przez turystów, jak i w sposób pośredni przez inwestorów¹⁴.

4.3.1. Wykorzystanie środków z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego dobrze ilustruje brytyjski projekt *Ti Chulainn*¹⁵. Głównym jego punktem było stworzenie Centrum Działalności Kulturalnej, które wybudowano dzięki pomocy unijnej. Ukierunkowane jest ono na promocję działalności kulturalnej i artystycznej, prezentacje audiowizualne i wystawy, przedstawienia na żywo (z udziałem lokalnych i gościnnie występujących artystów), wycieczki z przewodnikiem po ciekawych miejscach regionu związanych z jego historyczną i archeologiczną spuścizną. Zorganizowano także warsztaty i kursy języka irlandzkiego, muzyki, śpiewu, tańca, archeologii i lokalnej historii; założono archiwa dotyczące dziedzictwa kulturowego. W centrum znajdują się odpowiednio wyposażone sale lekcyjne, warsztatowe i konferencyjne.

Innym przykładem jest projekt *Dziedzictwo miejskie dla przyszłych pokoleń*, zrealizowany w Rovaniemi, w Finlandii. W 1940 r. w małym mieście powstała trzypiętrowa fabryka noży, stając się jednym z niewielu budynków przemysłowych w Laponii. Zniszczona podczas wojny, a następnie odbudowana, została całkiem opuszczona na początku lat 90. Dzięki wsparciu m.in. ze strony Unii Europejskiej rozpoczęto gruntowną renowację, zakończoną w 1998 r. festynem Arctic Circle Housing Fair. Obecnie w budynku fabryki znajduje się muzeum noży, kawiarnie, kilka biur i mieszkań. Projekt pomógł w promocji miasta, jak również w restauracji budynków, reprezentujących rzadki w Laponii styl funkcjonalistyczny.

4.3.2. Europejski Fundusz Socjalny (ESF) ukierunkowany jest zwłaszcza na realizację celu 3., tj. na procesy dostosowawcze i unowocześnianie polityki zatrudnienia. Możliwości

¹⁴ *Study on cultural projects eligible for assistance from the European Union Structural Funds*, working document, EDUC 101 EN, s. 12.

¹⁵ Jeśli nie zaznaczono inaczej przykłady wykorzystania funduszy strukturalnych i inicjatyw wspólnotowych na cele kulturalne przytoczone w niniejszym dokumencie pochodzą ze strony Unii Europejskiej: *Regional policy, success stories*, www.europa.eu.int/comm/regional_policy/projects/stories/search.cfm, luty 2003; zrealizowane zostały w drugiej połowie lat 90.

finansowania kultury w tym wypadku polegają na tym, iż działalność związana z poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i produkcją kulturalną może bezpośrednio lub pośrednio przyczyniać się do wzrostu liczby miejsc pracy. Najczęściej projekty kulturalne z tego zakresu są bezpośrednio lub pośrednio związane z promocją danego obszaru, a także ulepszaniem usług związanych z turystyką. Efekty działalności kulturalnej wykraczają jednak daleko poza podniesienie atrakcyjności turystycznej.

Kultura wpływa bezpośrednio na wzrost zatrudnienia poprzez tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw (usługi wspierające, dostawcy, firmy budowlane, centra szkoleniowe). Dobrym przykładem jest tutaj pomoc w zakładaniu i początkowej działalności teatrów, sal koncertowych, muzeów. Są to inwestycje, które generują miejsca pracy zarówno w trakcie ich powstawania, jak i funkcjonowania. Licznie działające w sektorze kultury stowarzyszenia i fundacje często zainteresowane są współpracą z bezrobotnymi, a także grupami objętymi społecznym wykluczeniem. Dodatkowo szkolenia i edukacja w zakresie kultury zwiększają możliwości zarządzania zasobami ludzkimi w regionie.

Ekspansja kultury i jej przemysłów może tworzyć ważny potencjał ekonomiczny czy społeczny, np. w dziedzinach związanych z multimediami czy społeczeństwem informacyjnym. Życie kulturalne regionu jest bowiem czynnikiem przyciągającym inwestycje, właśnie w sektorach nowoczesnych i związanych z innowacjami. Cechy środowiska naturalnego czy otoczenie kulturalne mogą okazać się kryterium decydującym przy wyborze lokalizacji.¹⁶

4.3.3. Jednym z przykładów wykorzystania Europejskiego Funduszu Socjalnego jest pomoc dla duńskiej fundacji Danish Submarine Foundation, w której młodzi bezrobotni zajmują się restauracją sowieckiej łodzi podwodnej, w celu uczynienia z niej atrakcji turystycznej. W ten sposób zdobywają praktyczne doświadczenie w zakresie elektroniki, nauki języków i public relations¹⁷. W Finlandii ESF finansuje Blue Workshop, będący centrum, w którym młodzi bezrobotni, bez kwalifikacji mogą przejść szkolenie i zdobyć doświadczenie praktyczne w dziedzinie sztuki¹⁸.

4.3.4. Pozostałe, obok Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Socjalnego, fundusze strukturalne tworzą mniejsze możliwości realizacji projektów kulturalnych. W Europejskim Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EAGGF) obserwuje się pewien potencjał dla sektora kultury, zwłaszcza w obszarze „Promocja dostosowania i rozwoju terenów rolniczych” (art. 33 regulacji EAGGF), w ramach którego można realizować projekty dotyczące renowacji i rozwoju wsi oraz ochrony i konserwacji dziedzictwa obszarów wiejskich. Możliwe jest uzyskanie dofinansowania ze strony Unii Europejskiej na działanie w zakresie marketingu produktów, zachęty do inwestowania np. w rzemiosło czy szeroko pojętej ochrony środowiska oraz rozwoju turystyki na obszarach wiejskich. Z możliwości tych skorzystano w Stenfors (Szwecja), gdzie w ramach projektu Stenfors Rural and Environment Centre zbudowano m.in. specjalny sklep sprzedający specjał regionu – ser,

¹⁶ *Cohesion Policy and Culture, A contribution to employment*, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 20.11.1996, COM (96) 512 final, s. 4–11.

¹⁷ *Cohesion Policy and Culture, A contribution to employment*, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 20.11.1996, COM (96) 512 final, s. 9.

¹⁸ *Study on cultural projects eligible for assistance from the European Union Structural Funds*, working document, EDUC 101 EN, s. 14.

a obok postawiono małe muzeum związane z tradycyjnymi metodami wyrobu nabiału, tworząc w ten sposób punkt przyciągający turystów i wpływający na pozytywny wizerunek regionu.

W ramach Jednolitego Instrumentu Finansowania Rybołówstwa (FIG) można przygotowywać imprezy kulturalne, obejmujące np. promocję produktów rybnych i związanych z rybołówstwem, takie jak festiwale czy coroczne jarmarki. Przykładowym działaniem mogłaby być restrukturyzacja upadającego Bremenhaven, gdzie powstał kompleksowy projekt „Fishing port showcase”, dzięki któremu już 800 000 osób rocznie odwiedza Bremenhaven¹⁹. Głównym punktem jest stary port rybacki i całkowicie odnowiony terminal przeładunkowy. W terminalu umieszczono centrum edukacyjne, w którym można uzyskać informacje np. o faunie i florze morskiej, technikach rybackich, historii portu, codziennym życiu w porcie. Znajdują się tam również centrum wydarzeń kulturalnych i centrum konferencyjne oraz hotel.

4.4. Możliwości finansowania kultury w ramach inicjatyw wspólnotowych

W ramach INTERREG III możliwości w zakresie realizowania przedsięwzięć kulturalnych wynikają z ogólnych priorytetów inicjatywy, wśród których występuje wymiana międzynarodowa kadr i środków dla celów naukowych, rozwoju technologicznego, edukacji i kultury. Obszar kultury stanowi tu niejako instrument dla odpowiedniego zarządzania zasobami kulturalnymi i dziedzictwem kulturalnym. Duże znaczenie ma tu tworzenie sieci informacji i wymiany doświadczeń w sektorze kultury²⁰.

Przykładem przedsięwzięcia realizowanego przy wsparciu inicjatywy INTERREG jest projekt Pamina – turystyka bez granic. Rejon Badenu, Alzacji i Południowego Palatynu posiada wspólną historię, kulturę i cechy krajobrazowe, ale też każdy z nich wyróżnia się odmiennymi, niekiedy nawet kontrastującymi ze sobą elementami. Aby region ten uczynić w większym stopniu spójnym, rozpoczęto bliższą współpracę. Opracowano przewodnik po regionie, opisano zamki i pałace z tych rejonów, organizowane są, specjalnie wyznaczonymi trasami, wspólne ścieżki rowerowe. Na granicy pomiędzy północną Alzacją i południowym Palatynatem powstał „średniowieczny plac zabaw” imitujący prawdziwy zamek. Umożliwia to, zwłaszcza młodym turystom, obserwację, a nawet czynny udział w życiu średniowiecznego zamku. Aktualnie zwiedzanie i wycieczki po obu stronach Renu przyciągają rocznie tysiące turystów.

W ramach inicjatywy EQUAL można uzyskać pomoc w zakładaniu firm, zwłaszcza usługowych (kultura najczęściej pojawia się właśnie w tym sektorze) oraz w identyfikacji i wykorzystaniu nowych możliwości w tworzeniu zatrudnienia na terenach miejskich i rolniczych (np. rękodzieło)²¹. Istotne jest to zwłaszcza w przypadku społeczności lokalnych, dla których niekiedy fundamentalne jest wspieranie działalności w zakresie usług na jej rzecz, w tym także promocja długoterminowych możliwości kształcenia i włączania w rynek

¹⁹ Projekt ten był finansowany z ERRF, jednakże wydaje się, że jego przedmiot mógłby być finansowany również w ramach FIG;

²⁰ *Communication from the Commission to the Member States of 28.4.00 laying down guidelines for a Community Initiative concerning trans-European cooperation intended to encourage harmonious and balanced development of the European territory INTERREG III, C(2000) 1101 – EN.*

²¹ *European Structural Funds and the Arts, An introduction to the changes in the Structural Funds 2000-2006, report Arts Council of England przygotowany przez the International Arts Bureau, March 2000.*

pracy²². Przykładem jest miasteczko w Niemczech – Tier, gdzie młodzi emigranci bez wykształcenia dzięki środkom EQUAL otrzymali możliwość nauki hotelarstwa, w ramach której poznali nowoczesną strategię promocji turystyki, opartą na społeczno-kulturowych uwarunkowaniach regionu. Zajęcia obejmowały historię, kulturę, tradycję i zwyczaje lokalne, muzykę tradycyjną i obce języki²³.

Inicjatywa URBAN sprzyja przebudowie i modernizacji miast, w tym ochronie i restauracji dziedzictwa historycznego i kulturalnego. Wzmocnienie infrastruktury kulturalnej może stanowić źródło zatrudnienia i sprzyjać uzyskaniu spójności społecznej, w szczególności na poziomie lokalnym²⁴. Włoski projekt QUOTA jest przykładem na wykorzystanie środków z tej inicjatywy. W Palermo uznano, że brak atrakcyjnych sposobów rekreacji dostępnych dla młodzieży powoduje spadek poczucia ich przynależności do danej społeczności. Aby wyeliminować zjawisko alienacji młodych ludzi dano im możliwość udziału w szeregu przedsięwzięć kulturalnych organizowanych przez lokalny klub i organizacje pozarządowe. Ponadto miasto zaangażowało młodych mieszkańców do renowacji opuszczonych budynków i przekształcenia ich w centra młodzieżowe, czyniąc ich nadto odpowiedzialnymi za ich zarządzanie i prowadzenie. Dzięki programowi QUOTA młodzi mieszkańcy budują w sobie poczucie przynależności do społeczności, zdobywają doświadczenie niezbędne w pracy oraz wiarę w siebie i swoje możliwości.

W ramach inicjatywy LEADER + jednym z priorytetów jest wspieranie naturalnego i kulturowego dziedzictwa terenów wiejskich, np. rozwój turystyki (restauracja budynków historycznych oraz rolniczych terenów turystycznych), promocja rzemiosła i produktów lokalnych o charakterze artystycznym (np. festiwale, jarmarki)²⁵. Z możliwości współfinansowania z inicjatywy LEADER skorzystała na przykład Walia. Największym dobrem rolniczego i biednego regionu jest w opinii samych Walijszyków jego kultura i dziedzictwo naturalne. Te walory mają służyć jako baza dla nowych przedsięwzięć, głównie w dziedzinie turystyki. Uznano, że symbolem lokalnej tożsamości jest Landsker Borderlands, gdzie w pierwszej kolejności zajęto się wytyczeniem pięciu ścieżek tematycznych, dróg i szlaków. Te działania stały się czynnikiem warunkującym dalszy rozwój omawianego terenu. Powstały warsztaty wyrabiające tradycyjne meble, narzędzia rolnicze, a nawet zabudowania. Efekty projektu wiążą się także z rozwojem Langollen Medieval Hospice – starego lokalnego browaru. Zainicjowano coroczny festiwal, gdzie pokazywane są dzieła sztuki walijskiej. Położono także nacisk na ochronę języka walijskiego jako instrumentu badań historycznych, a Welsh Tourist Board zorganizował kursy związane z turystyką.

4.5. Środki na kulturę w Unii Europejskiej – wnioski końcowe

Środki przeznaczone na kulturę określone są w programach operacyjnych, określających wykorzystanie funduszy strukturalnych. Znaczenie programów operacyjnych dla naszej

²² *Communication from the Commission to the Member States establishing the guidelines for the Community Initiative EQUAL concerning transnational co-operation to promote new means of combating all forms of discrimination and inequalities in connection with the labour market*, C (2000) 853.

²³ Projekt został zrealizowany w ramach inicjatywy ADAPT, która w 2000 r. wraz z inicjatywą EMPLOYMENT została przekształcona w obecnie istniejącą inicjatywę wspólnotową EQUAL. *Study on cultural projects eligible for assistance from the European Union Structural Funds*, working document, EDUC 101 EN, s. 16.

²⁴ *Communication from the Commission to the Member States laying down guidelines for a Community initiative concerning economic and social regeneration of cities and of neighbourhoods in crisis in order to promote sustainable urban development (URBAN)* (COM 99/477, 10/13/99).

²⁵ *Commission Notice to the Member States of 14 April 2000 laying down guidelines for the Community initiative for rural development (Leader+)*, (2000/C 139/05).

analizy wynika z faktu, że aż 94% środków z funduszy strukturalnych przeznacza się właśnie na realizację programów operacyjnych. Dlatego też właśnie ich analiza może być użyteczna do dokonania próby przedstawienia udziału funduszy strukturalnych w finansowaniu kultury we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Wykorzystamy w tym celu informacje dotyczące realizowanych w krajach Unii Europejskiej programów operacyjnych, które zawierają możliwości finansowania kultury²⁶. Wymienimy te programy, w których kwestie kultury są poruszone w sposób widoczny. Nie wyklucza to jednak tego, iż pozostałe programy operacyjne kryją pewien „potencjał kulturowy” (np. poprzez wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw, rozwój lokalny).

Z analizy wynika, że nie cała podana kwota wydatków w programie operacyjnym zostanie wydana na kulturę, najczęściej tylko jakiś jej procent jest przeznaczony na kulturę, a pozostała część na inne działania w ramach danego priorytetu. Niektóre szacunki Komisji Europejskiej podają, że tylko 5–10% poniższych kwot przypada na kulturę. Z wyjątkiem przypadków, gdzie kultura jest jasno wyodrębniona, projekty, w których umieszczane są cele kulturalne, mają charakter interdyscyplinarny i wielowymiarowy.

4.5.1. Środki pomocowe Unii Europejskiej stały się w ostatnim czasie znaczącym źródłem finansowania kultury w krajach członkowskich. W szczególnym stopniu dotyczy to środków pochodzących z przeznaczonych na rozwój europejskich regionów funduszy strukturalnych, które stanowią przeważającą część środków unijnych przekazywanych sektorowi kultury. Niestety udział środków z programów wspólnotowych, takich jak „Kultura 2000” i funduszy strukturalnych Unii Europejskiej w finansowaniu kultury w poszczególnych krajach członkowskich jest praktycznie nieoszacowany. I to zarówno w odniesieniu do „Kultury 2000”, jak i funduszy strukturalnych. Ich specyfika najczęściej uniemożliwia określenie, bez przeprowadzenia specjalnych badań, udziału finansowania kultury w poszczególnych krajach ze środków Unii Europejskiej.

4.5.2. W sytuacji braku dokładnych danych, oceniając zaangażowanie unijne w finansowanie kultury opieramy się na szczególnych *wskaźnikach*, które zarówno w bezpośredni, jak i w pośredni sposób odzwierciedlają zaangażowanie środków pomocowych w sektorze kultury w różnych krajach:

- a) przede wszystkim zarówno w odniesieniu do wspólnotowego programu adresowanego wyłącznie do kultury – „Kultura 2000”, jak i funduszy strukturalnych ważna jest **wysokość zaangażowanych środków**. Plany zagospodarowania funduszy strukturalnych na lata 2000–2006 przynoszą informacje o dwóch sektorowych programach operacyjnych w Grecji i Portugalii, poświęconych wyłącznie kulturze. W ich ramach przeznaczone zostanie odpowiednio: w Grecji **414,3 milionów euro (1,9%** ogólnej sumy środków z tytułu funduszy strukturalnych przyznanych Grecji na lata 2000–2006) i w Portugalii **237,3 mln euro (1,2%** ogólnej kwoty środków z funduszy strukturalnych uzyskanych na ten okres przez Portugalię). W porównaniu ze środkami z funduszy strukturalnych budżet adresowanego do kultury programu wspólnotowego „Kultura 2000” jest bardzo niski. Na okres trwania programu, tj. na lata 2000–2004 przewidziano budżet w wysokości **167 mln euro**. Ponadto program ten, w przeciwieństwie do funduszy strukturalnych, ma większy zakres geograficzny, gdyż od początku skierowany jest zarówno do krajów członkowskich Unii, jak i przedakcesyjnych;

²⁶ Przykłady programów operacyjnych zawarte w tym podrozdziale pochodzą z opracowania Pyrrus Mercourisa, *Structural Funds, Enlargement and the Culture Sector*. Materiał przygotowany dla EFAH, 2003.

- b) statystyka dotycząca programu „Kultura 2000” najczęściej przedstawia liczbę projektów kulturalnych, w których poszczególne kraje odgrywają rolę głównego organizatora i współorganizatora. Ten wskaźnik mówi o aktywności poszczególnych krajów. Wybrane przez nas do analizy kraje wyróżniają się dużą aktywnością uczestnictwa w programie „Kultura 2000”. Są to: Finlandia, Grecja, Hiszpania, Portugalia i Wielka Brytania. W grupie tej jest Hiszpania, która znajduje się wśród krajów realizujących co roku najwięcej projektów własnych. W roku 2002 było tych projektów 21. Dla porównania najwięcej grantów na własne projekty dostają Włosi – w 2002 r. było ich 40. Trzecim krajem najaktywniej uczestniczącym w programie „Kultura 2000” jest Francja (2002 r. – 20 projektów). Finlandia natomiast – kraj o niedużej populacji – realizuje niewiele własnych projektów. W 2002 roku spośród 39 projektów wyłącznie w 5 występowała jako główny organizator (odpowiednio w 2001 r. na 28 projektów tylko 3 razy była organizatorem). W podobnej sytuacji jest Grecja, również kraj o niedużej populacji. Operatorzy kulturalni z Grecji biorą udział w wielu projektach zagranicznych, często są to projekty realizowane z partnerami hiszpańskimi. Na 29 projektów „Kultura 2000” z udziałem Greków, dla 7 główni organizatorzy pochodzili z tego kraju. Z przedstawionej analizy wynika wyraźnie, że udział w projektach obcych przekracza liczebnie realizację własnych przedsięwzięć. Udział w czymś projekcie jest mniej kłopotliwy – współorganizatorzy nie wypełniają formularzy aplikacyjnych, nie prowadzą rozmów z komisją, nie rozliczają całego przedsięwzięcia ani nie są prawnie odpowiedzialni za projekt;
- c) w odniesieniu do funduszy strukturalnych ważne są: *liczba i wielkość programów operacyjnych*, które zawierają możliwości finansowania kultury z funduszy strukturalnych. Z przeprowadzonej analizy wynika, iż kraje południowe oraz Francja przeznaczają znacznie więcej środków w ramach finansowanych z funduszy strukturalnych programów operacyjnych na kulturę niż pozostałe. Grecja i Portugalia zasługują na wyróżnienie, gdyż tam uruchomiono sektorowe programy operacyjne poświęcone wyłącznie kulturze. W obydwu przypadkach pierwszeństwo przed sztuką współczesną dano dziedzictwu kulturowemu. Natomiast Francja jest krajem, który w jednym z najwyższych stopni wspiera kulturę poprzez fundusze strukturalne. Na 27 programów operacyjnych w 11 programach regionalnych przewiduje się środki na kulturę. Duża część środków przeznaczona jest na wsparcie działań w zakresie dziedzictwa kulturowego, ale nie zapomniano również o współczesnej sztuce (np. o edukacji w zakresie sztuki, czy tworzeniu centrów szkoleniowych). W Hiszpanii kultura zawsze stanowiła sektor, na który były przeznaczone środki strukturalne. Obecnie z 23 programów 6 przewiduje fundusze na kulturę, głównie na dziedzictwo kulturowe (co wynika z próby dywersyfikacji sektora turystyki). Natomiast w programach operacyjnych niektórych krajów północnej Europy nie ma w ogóle wyraźnego odniesienia do kultury.

4.5.3. Już od maja 2004 r. Polska jako członek Unii Europejskiej może korzystać z funduszy strukturalnych. Część z nich, jak dowodzą przepisy ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz.U. Nr 116, poz. 1206), jest przeznaczona na realizację projektów kulturalnych.

Pewne doświadczenia w korzystaniu ze środków unijnych sektor kultury już posiada, dzięki programowi „Kultura 2000” Przygotowania do absorpcji środków z funduszy strukturalnych już ruszyły. Polska w latach 2004–2006 uzyska **8 856,9 mln** euro z tytułu funduszy strukturalnych. Jeśli założymy optymistyczny, czyli w tym wypadku fiński

scenariusz współfinansowania projektów kulturalnych z funduszy strukturalnych (2,8 % kwoty funduszy strukturalnych przeznaczono na cele kulturalne), to możemy liczyć na dodatkowe **213,79 mln euro** (czyli **930 mln zł²⁷**) na kulturę w latach 2004–2006. Nawet przy założeniu, że suma będzie o połowę mniejsza, to jest to kwota niebagatelna, która pozwoli na nadrobienie choćby w części wieloletnich zapóźnień w sferze kultury.

Już w tej chwili należy sobie uświadomić, że wraz ze środkami z funduszy strukturalnych napływającymi do Polski zetkniemy się również z nową filozofią uzasadniania wydatków na kulturę. Wedle niej pierwszeństwo ma traktowanie kultury jako specjalnego środka do osiągnięcia celu, którym może być wspieranie rozwoju regionów, tworzenie miejsc pracy, generowanie dochodów etc. Jest to w największym skrócie logika funkcjonowania funduszy strukturalnych. Niedoinwestowany program „Kultura 2000”, adresowany do kultury, stanowiącej wartość samą w sobie, jest faktycznie ubogim krewnym funduszy strukturalnych w sektorze kultury. Obecnie prowadzona jest debata na temat kształtu nowego programu adresowanego do kultury, który po 2006 roku ma zastąpić *Kulturę 2000*. Sprawa proporcji w traktowaniu kultury, bądź jako wartości samej w sobie, bądź jako lekarstwa na społeczne i gospodarcze bolączki, zaczyna być szeroko dyskutowana.

W Polsce potrzebne jest nowe rozumienie kultury, traktowanej jako długoterminowa inwestycja ekonomiczna, przynosząca dochody i miejsca pracy. Przez wiele lat dominowało tradycyjne pojmowanie kultury jako obszaru niedochodowego, absorbującego środki budżetu państwa i samorządów. Celowość rozwoju tej sfery rozważano wyłącznie w kategoriach artystycznych i społecznych.

---

²⁷ Średni kurs euro wg NBP z dnia 29.08.2003 r. wynosił 4,3510 zł.

5. Sytuacja kultury w Polsce – próba diagnozy

5.1. Metody i przebieg prac nad diagnozą

Przebieg prac nad opracowaniem diagnozy składał się z dwóch etapów:

- **Etap I** charakteryzował się działaniami związanymi głównie z badaniami sfery kultury w Polsce i w innych krajach europejskich. Zawierał w sobie elementy badań literaturowych i empirycznych. W ramach badań literaturowych kompletowano bibliografię właściwą z punktu widzenia potrzeb poszczególnych części dokumentu, odnaleziono większość aktów prawnych dotyczących (nawet częściowo) sfery kultury, przetłumaczono na język polski dokumenty pochodzące z innych krajów, a zawierające rozwiązania lub projekty odnoszące się do obszaru kultury. Badania empiryczne, stanowiące około 75% ogółu badań, dotyczyły diagnozy sektora kultury w bardzo szerokim zakresie.
- **Etap II** dotyczył klasyfikacji i systematyzacji uzyskanych w czasie etapu pierwszego danych. Dane pierwotne zostały przetworzone na materiał wtórny, który następnie został poddany analizie i interpretacji. W końcu uzyskano syntezę przeprowadzonych badań w postaci diagnozy stanu istniejącego oraz wniosków z niej wynikających, będących podstawą do sformułowania strategii.

Badania w I i II etapie skoncentrowane były na charakterystyce 2001 r., ale w taki sposób, by uzyskana diagnoza odsłoniła główne tendencje w funkcjonowaniu i rozwoju kultury.

W ramach napotkanych problemów pojawiły się następujące kwestie i problemy:

- a) nie istnieje jednolity rejestr instytucji kultury, co utrudnia dotarcie do tak elementarnej informacji jak pełny wykaz funkcjonujących w Polsce publicznych instytucji kultury;
- b) nie podlegają rejestracji w rejestrach prowadzonych przez organy władzy publicznej ani prywatne muzea, ani prywatne biblioteki;
- c) nadzór nad stowarzyszeniami, których działalność związana jest z kulturą, rozproszony jest między starostów i prezydentów miast na prawach powiatu;
- d) w zestawie sprawozdań budżetowych, określonym przez ministra finansów dla jst, nie ma ani jednego sprawozdania składanego odrębnie dla publicznych instytucji kultury, a sporządzane corocznie w Ministerstwie Finansów zestawienie dochodów i wydatków instytucji sektora finansów publicznych nie obejmuje dochodów i wydatków instytucji kultury;
- e) nie są gromadzone (a więc i przetwarzane) sprawozdania finansowe fundacji, dla których właściwym ministrem jest Minister Kultury;
- f) państwowe wyższe szkoły artystyczne są formalnie zobowiązane do corocznej publikacji swych sprawozdań finansowych, lecz obowiązek ten ani nie był wykonywany, ani zbyt energicznie egzekwowany;
- g) nie ma również zbiorczych zestawień dotyczących komercyjnych firm z obszaru przemysłów kultury, a samo pojęcie nie jest ani w miarę dokładnie zdefiniowane, ani tym bardziej ugruntowane w praktyce badań komercyjnego sektora gospodarki;
- h) dane dotyczące obszaru kultury są rozproszone, zbierane na różnych szczeblach administracji rządowej i samorządowej;
- i) istnieją poważne luki w danych zbieranych i opracowywanych przez Główny Urząd Statystyczny ;

- j) brak wyodrębnionej statystyki dla sektora kultury w opracowaniach Głównego Urzędu Statystycznego – dane dotyczące kultury są często zagregowane ze sferą rekreacji, turystyki, sportu, edukacji;
- k) problemem jest również agregacja danych w ramach PKD, co stwarza poważne trudności w zakresie oszacowania PKB oraz wartości dodanej brutto wytworzonych w sektorze kultury;
- l) istnieje duża rozbieżność dotycząca wartości danych liczbowych (nawet do 30%) pomiędzy instytucjami gromadzącymi dane finansowe.

Mimo różnorodnych trudności w uzyskaniu pełnego zestawu danych dotyczących funkcjonowania kultury – przygotowana diagnoza daje obraz najistotniejszych trendów i pozwala dokonać charakterystyki stanu kultury w Polsce w ostatnich latach.

5.2. Stan kultury

W tej części rozdziału 5. na podstawie bogatych źródeł opisano wybrane zagadnienia związane z realizacją zadań w obszarze kultury. Prezentowane wykresy mają na celu nie tyle wszechstronnie opisać, co raczej **scharakteryzować** kluczowe aspekty funkcjonowania kultury.

W niniejszym rozdziale w pierwszej kolejności przedstawiane zostały dane ilościowe dotyczące: bibliotek (sieci i księgozbioru w 2001 r.), archiwów państwowych (wielkości zasobu wraz z jego udostępnianiem oraz nadzoru nad archiwami), działających obecnie urzędów oraz instytucji, według stanu w 2003 r., liczby teatrów i instytucji muzycznych oraz ich wykorzystania, liczby muzeów i osób zwiedzających je w 2001 r., liczby zabytków, sieci kin i jej wykorzystania (w tym widzowie na 1000 mieszkańców całej populacji oraz na wsi), sieci domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic, także ze wskazaniem lokalizacji wiejskich.

Obraz materialnego wyposażenia polskiej kultury oraz gęstości instytucji, także w podziale na poszczególne województwa, daje wyobrażenie o stanie materialno-instytucjonalnym (infrastrukturze) oraz warunkach dostępności.

Przedstawione zostały także: dane dotyczące wskaźników wyposażenia województw w tzw. urządzenia biblioteczne²⁸, opis działalności wydawniczej (książki i broszury oraz czasopisma i gazety – tytuły i nakłady w odniesieniu do ludności), charakterystyka szkolnictwa artystycznego (szkoły, uczniowie, absolwenci w układzie wojewódzkim), opis i charakterystyka przestrzennego rozmieszczenia instytucji artystycznych (także wskaźniki rozwoju). Istotna jest również prezentacja nakładów finansowych jednostek samorządu terytorialnego na kulturę oraz obraz dostępności kultury w województwach i różnorodne korelacje tej dostępności.

W ostatniej części prezentacji tablic i informacji statystycznych przedstawiane są dane dotyczące uczestnictwa w kulturze różnych grup ludności, w różnych obszarach geograficznych kraju, a także charakterystyka wydatków na kulturę w gospodarstwach domowych.

5.2.1. Poniżej przedstawiono dane na temat kilku wybranych przejawów działalności kulturalnej – opis dotyczy stanu materialnego oraz sieci instytucji kultury.

²⁸ Pojęcie „urządzenia biblioteczne” obejmuje całościowe wyposażenie bibliotek wraz z księgozbiorem

Tablica 2.
Biblioteki – sieć i księgozbiór (2002 r.)

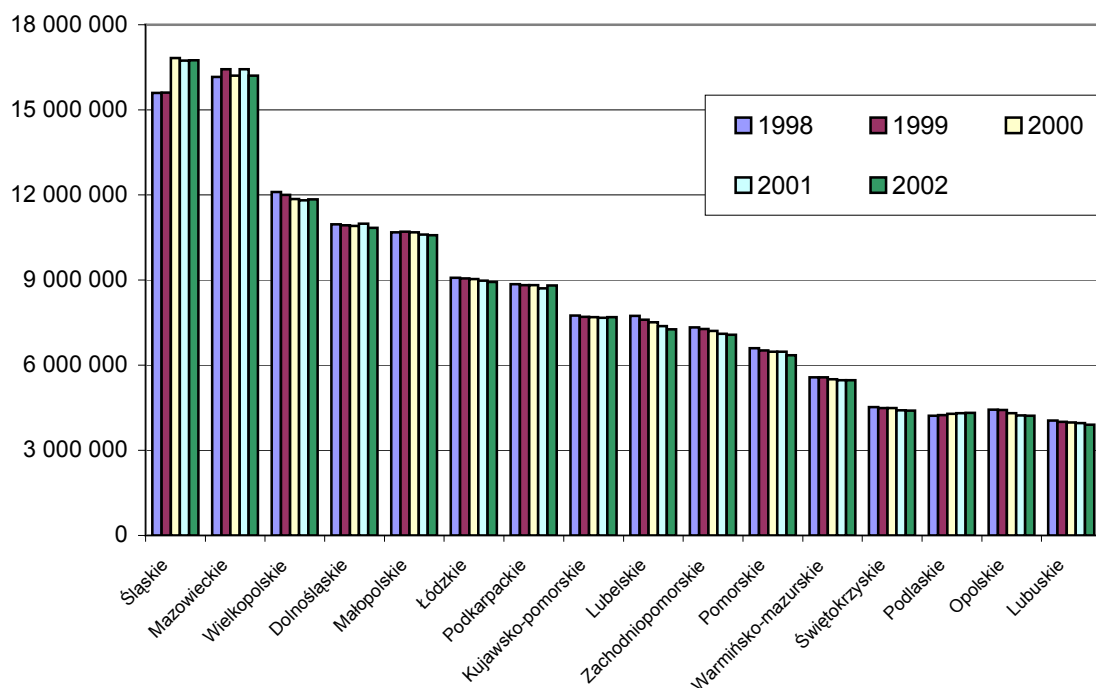
Województwa	Liczba bibliotek i filii	w tym na wsi (w %)	Księgozbiór na 1000 mieszkańców	Księgozbiór na jedną bibliotekę	Zmiany wielkości księgozbioru w stosunku do roku poprzedniego w %
POLSKA	8783	66,48	3513	15 328	-0,46
Dolnośląskie	684	62,13	3731	15 856	-1,32
Kujawsko-pomorskie	477	63,52	3716	16 121	0,4
Lubelskie	634	77,44	3307	11 458	-1,57
Lubuskie	271	67,52	3874	14 414	-1,39
Łódzkie	586	65,87	3427	15 248	-0,49
Małopolskie	771	73,08	3266	13 715	-0,26
Mazowieckie	1044	62,06	3161	15 527	-1,39
Opolskie	329	74,77	3978	12 827	-0,35
Podkarpackie	709	83,63	4182	12 416	1,1
Podlaskie	261	74,32	3576	16 547	0,26
Pomorskie	368	59,51	2905	17 240	-2,0
Śląskie	845	42,01	3539	19 815	0,6
Świętokrzyskie	304	76,97	3391	14 454	-0,3
Warmińsko-mazurskie	358	72,34	3830	15 282	0,8
Wielkopolskie	754	64,58	3529	15 705	0,32
Zachodniopomorskie	388	63,65	4165	18 224	-0,44

Źródło: Kultura w 2002 r.; Informacje i opracowania statystyczne, Warszawa 2003.

Około 2/3 bibliotek znajduje się na wsi, co z punktu widzenia wyrównywania różnic cywilizacyjnych ma duże znaczenie. W badaniach prowadzonych w związku z przystosowaniem strategii analizowano też różnice między powiatami oraz gminami. Wnioski z tego badania wyraźnie pokazują, że potrzebny jest duży wysiłek na rzecz wyrównania różnic. Wielkość księgozbiorów na jedną bibliotekę jest względnie podobna, a ich wzrost lub spadek ilościowy w różnych okresach zależy najprawdopodobniej od możliwości finansowych. Trudno co prawda ocenić wartość księgozbiorów – a dopiero wtedy można byłoby dokładniej określić ich funkcje społeczno-edukacyjne. Niemniej jednak warto wiedzieć, że średni księgozbiór bibliotek w Polsce w latach 1998–2001 kształtował się na poziomie 135 milionów woluminów. Zmiany w poszczególnych latach są niewielkie (w granicach ok. 1%). Ponad 40% woluminów tworzących księgozbiór bibliotek w Polsce znajduje się w bibliotekach zlokalizowanych w gminach miejskich. Co trzecia pozycja księgozbioru znajduje się w bibliotece zlokalizowanej w gminach miejskich, a co czwarta – w bibliotekach zlokalizowanych w gminach miejsko-wiejskich.

Najliczniejszy księgozbiór posiadają biblioteki w województwie śląskim, mazowieckim, a także wielkopolskim i dolnośląskim (rysunek 1).

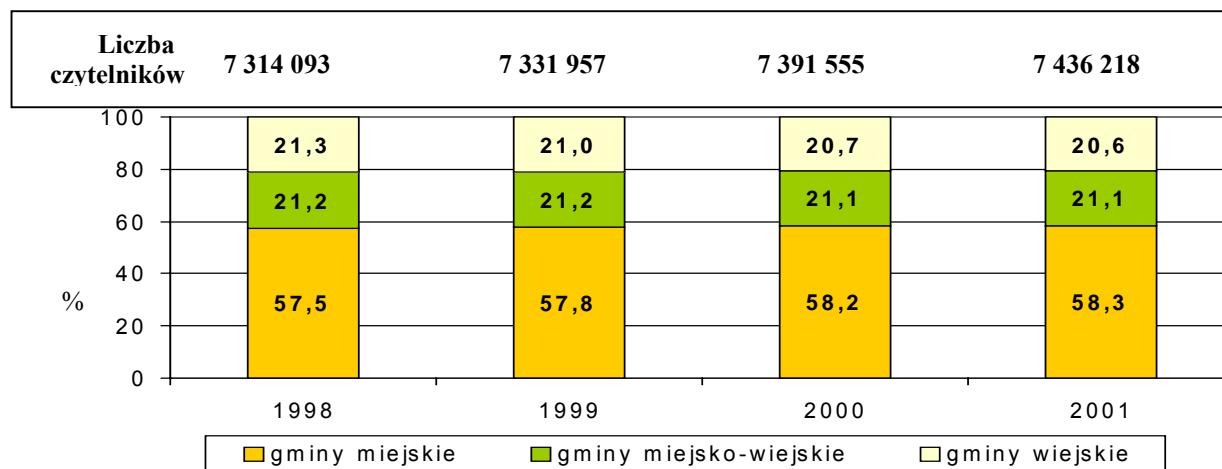
Rysunek 1.
Księgozbiór w woluminach w latach 1998–2002 według województw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS.

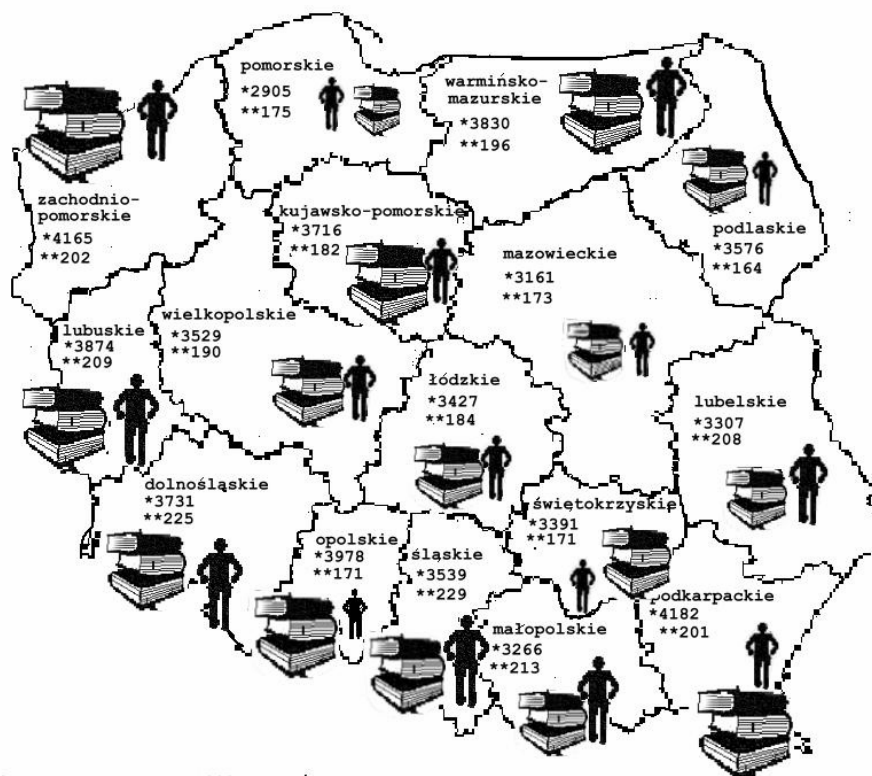
Liczba czytelników korzystających z bibliotek w Polsce w 2001 r. kształtowała się na poziomie 7,4 mln osób. W latach 1998–2001 liczba czytelników nieznacznie wzrastała. W 2001 r. zanotowano wzrost liczby czytelników o 1,6% w stosunku do 1998 r. Najwięcej czytelników zarejestrowanych było w województwie śląskim, najmniej w województwie opolskim. Ponad połowę czytelników stanowili korzystający z bibliotek zlokalizowanych w gminach miejskich, 1/5 korzystający z bibliotek zlokalizowanych w gminach wiejskich i niemal tyle samo korzystający z bibliotek w gminach miejsko-wiejskich.

Rysunek 2.
Czytelnicy bibliotek w ciągu roku w latach 1998–2001

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS (T.86).

Rysunek 3.
Wybrane wskaźniki stanu bibliotek w Polsce w roku 2002 według województw

*księgozbiór w woluminach na 1000 ludności

**czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności

Źródło: Kultura w 2002 r., Informacje i opracowania statystyczne GUS, Warszawa 2003.

Wydatki, jakie wynikają z analizy finansowej dotyczącej funkcjonowania sieci bibliotek, prowadzą do następującej konkluzji: wydatki państwa i jst na zakup książek i czasopism do bibliotek powinny znacząco wzrosnąć, aby podnieść jakość świadczonych usług przez tak rozbudowaną sieć bibliotek. System zakupów książek do bibliotek powinien uwzględniać zapotrzebowanie wszystkich placówek na nowości wydawnicze, **a zakup zbiorów do bibliotek powinien zostać scentralizowany** (obniży to znacząco ceny książek i czasopism). Do przeprowadzania zakupów powinna zostać stworzona samodzielna instytucja, zasilana z budżetu państwa, mogąca pozyskiwać także fundusze od jst oraz przedsiębiorców (sponsorów). Jednostka ta powinna również zająć się konsolidowaniem przeprowadzania digitalizacji zbiorów w bibliotekach oraz łączeniem zbiorów w jedną kompatybilną wirtualną sieć, która umożliwi czytelnikowi korzystanie z niektórych zbiorów za pośrednictwem Internetu.

Dodatkowym składnikiem obrazu sytuacji czytelnictwa w Polsce jest niezwykle ilustratywne i znaczące dla aktywności państwa działanie w sferze dotacji książek (ważnych dla ciągłości i rozwoju kultury). Z diagnozy wynika także, iż niezbędne staną się działania zmierzające do uzupełnienia sieci bibliotek na wsiach.

Corocznie wielkość przyznanych dotacji z budżetu centralnego na wydanie książek maleje (tablica 2).

Tablica 3.
Dotacje Ministerstwa Kultury na wydanie książek w latach 1996–2002

Treść	Rok						
	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ¹	2002
Liczba dotowanych książek	204	117	111	129	35	86	57
Kwota dotacji	5 629 782	3 471 571	2 277 739	1 473 533	5 385 400	908 600	766 550
Liczba dotowanych oficyn	83	103	55	78	141	56	46

¹ Tylko dotacje przyznane przez byłą Departament Książki.

Źródło: Opracowanie IBnGR na zlecenie Ministerstwa Kultury, Warszawa 2000 oraz aktualizacje własne.

Archiwa państwowe sprawują opiekę nad dokumentarną spuścizną polskiego społeczeństwa i państwa. Wypełniają ustawowe zadania w zakresie gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania materiałów archiwalnych, tzn. takich przekazów informacji, którym przypisuje się trwałe znaczenie historyczne. Sprawują też bieżący nadzór nad postępowaniem z dokumentacją powstającą w urzędach administracji państwowej i samorządowej, sądach, prokuraturach, bankach, większych przedsiębiorstwach, instytucjach ubezpieczeń społecznych, instytucjach nauki i kultury. Zgromadzone w archiwach dokumenty są skarbnicą zbiorowej pamięci narodu, stanowią zapis przeszłości Państwa Polskiego na przestrzeni ponad 800 lat. Dokumentują miejsce Polski na politycznej mapie Europy, są świadectwem tysiącletniego dorobku cywilizacyjnego i kulturalnego, w tym działalności władz państwowych i samorządowych, innych instytucji publicznych oraz wybitnych osobistości życia społecznego. Wyzwaniem, któremu archiwa państwowe winny poddać, jest nie tylko stworzenie odpowiednich warunków przechowywania już zgromadzonych

przekazów informacji, ale także zapewnienie sprawnego kreowania, obiegu i archiwizowania informacji powstającej współcześnie.

Sieć archiwów państwowych podległych Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych obejmuje 3 archiwa centralne w Warszawie (Archiwum Akt Nowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Dokumentacji Mechanicznej) i 29 archiwów o charakterze regionalnym (z siedzibami w: Białymstoku, Bydgoszczy, Częstochowie, Elblągu z siedzibą w Malborku, Gdańsku, Kaliszu, Katowicach, Kielcach, Koszalinie, Krakowie, Lesznie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Piotrkowie Trybunalskim, Płocku, Poznaniu, Przemyślu, Radomiu, Rzeszowie, Siedlcach, Suwałkach, Szczecinie, Toruniu, Wrocławiu, Zamościu, Zielonej Górze z siedzibą w Starym Kisielinie). Posiadają one 56 oddziałów zamiejscowych i 4 ekspozytury.

Zwiększające się systematycznie zainteresowanie obywateli zasobem archiwalnym wpłynęło na zmianę podejścia samych archiwów do pełnionych przez nie funkcji. Niezbędne okazało się wprowadzenie nowych form zarządza a zasobami i udzielania informacji o zasobie archiwalnym. Od kilku lat korzysta się przy opracowaniu zasobu archiwalnego z technologii informatycznych. Powstają bazy danych stanowiące ułatwienie w pracy tak dla archiwistów jak i dla osób korzystających z archiwów. We współpracy międzynarodowej rejestrowane są archiwalia dotyczące wybranych aspektów dziejów Polski (np. ruchów niepodległościowych) oraz publikacje źródłowe obejmujące "białe plamy" w historii Rzeczypospolitej. Dzięki współdziałaniu ze środowiskami polonijnymi pojawiła się szansa odtworzenia mapy rozproszonego po świecie polskiego dziedzictwa archiwalnego. Wydatki państwa na gromadzenie, opracowanie i zabezpieczanie zbiorów archiwalnych powinny systematycznie wzrastać. Zmieniające się oczekiwania korzystających z zasobu archiwalnego zmuszają archiwa do wprowadzania nowoczesnej technologii informatycznej. Stan zachowania historycznej części zasobu archiwalnego wymaga szerokiego zakresu działań konserwatorskich, w tym przeciwdziałania skutkom kwaśnego papieru.

Tablica 2a
Działalność archiwów państwowych

	zasób ogółem	zasób zewidencjonowany	zinwentaryzowano w 2003 r.	nabytki w 2003 r.
zespoły (zbiory)	73 325	70 960	3 281	2 081
metry bieżące	236 622,8	223 387,17	5 449,19	5 118,1
jednostki inwentarzowe	33 682 664	30 789 565	495 077	493 343

Źródło: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych

Poniżej przedstawiamy dane dotyczące stanu sektora instytucji artystycznych.

Do instytucji artystycznych zaliczono teatry i instytucje muzyczne: opery, operetki, filharmonie i orkiestry. Z danych GUS dotyczących infrastruktury kultury wynika, że w Polsce w latach 1998–2002 zmniejszyła się liczba teatrów i instytucji muzycznych (odpowiednio o 6 i 25 placówek) (tablica 3).

Tablica 4.
Instytucje artystyczne w latach 1998–2002²⁹

Wyszczególnienie	1998	1999	2000	2001	2002
Teatry i instytucje muzyczne	186	190	187	180	180

Źródło: Kultura w 1998 r., w 1999 r., w 2000 r., w 2001 r.; w 2002 r. Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 1999, 2000, 2001, 2002, 2003.

Zmniejszenie się liczby nieinstytucjonalnych teatrów i instytucji muzycznych pociągnęło za sobą stopniowe zmniejszenie liczby przedstawień i koncertów (w 2001 r. liczba ich zmalała o 7% w porównaniu do 1998 r.). Biorąc pod uwagę liczbę przedstawień i koncertów w przeliczeniu na jedną instytucję, można odnotować spadek (z 261 przedstawień w 1999 r. do 259 w 2002 r., przy czasowym wzroście w 2001 r.). Podkreślić należy wysoką aktywność w zakresie organizacji imprez w województwie warmińsko-mazurskim, w którym zaledwie 4 instytucje przygotowały najwięcej imprez artystycznych w skali kraju (498). Nieznacznie zmniejsza się liczba widzów i słuchaczy przychodzących do teatrów i instytucji muzycznych w przeliczeniu na jedno przedstawienie – od 215 osób w 1999 r. do 211 osób w 2002 r. Najwięcej uczestników na jednym przedstawieniu odnotowano w roku 2002 w województwie mazowieckim (270 osób), w województwie lubelskim (236 osób) oraz śląskim (234 osoby).

Poniżej prezentujemy dane ilościowe dotyczące teatrów i instytucji muzycznych.

Tablica 5.
Teatry i instytucje muzyczne w latach 1999–2002

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002
Teatry i instytucje muzyczne ogółem	190	187	180	180
Teatry dramatyczne*	99	97	89	91
Teatry lalkowe	29	28	28	26
Opery	9	9	9	9
Operetki	12	12	12	12
Filharmonie orkiestry i chóry:	38	38	39	39
w tym tylko filharmonie	22	22	22	22
Zespoły pieśni i tańca	3	3	3	3

Źródło: Kultura w 1999 r., w 2000 r., w 2001 r., w 2002 r. Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2000, 2001, 2002, 2003.

W oczywisty sposób związany z bogactwem danych regionów, rolą istniejących w nich aglomeracji oraz dawnymi tradycjami uwidaczniają się różnice w gęstości instytucji muzycznych i teatrów. Różnica między mazowieckim a lubuskim stanowi trzyipółkrotność – zarówno jeśli chodzi o miejsca na 1000 mieszkańców, jak i widzów i słuchaczy na 1000 mieszkańców. Oceniając liczbę widzów i słuchaczy na 1000 mieszkańców, warto zauważyć pewną presję kulturową, obecną np. w takich województwach, jak: podlaskie, świętokrzyskie

²⁹ Dane obejmują publiczne i niepubliczne teatry i instytucje muzyczne

czy kujawsko-pomorskie, gdzie mimo nie najwyższej gęstości instytucji kultury – wzrasta potrzeba udziału w kulturze, co widać po stosunkowo dużej liczbie widzów.

Tablica 6.
Sieć teatrów i instytucji muzycznych
w 2002 r. i jej wykorzystanie³⁰

Wyszczególnienie	Liczba teatrów i instytucji muzycznych	Miejsca w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 mieszkańców	Liczba mieszkańców na 1 miejsce	Widzowie i słuchacze na 1000 mieszkańców
Polska	180	1,73	578	258
Dolnośląskie	20	1,89	528	332
Kujawsko-pomorskie	7	2,32	430	272
Lubelskie	6	0,8	1241	142
Lubuskie	3	1,22	818	148
Łódzkie	13	1,72	580	237
Małopolskie	17	1,65	604	213
Mazowieckie	36	2,80	357	523
Opolskie	3	1,62	616	167
Podkarpackie	3	0,78	1266	88
Podlaskie	5	1,45	688	270
Pomorskie	14	2,03	493	263
Śląskie	23	1,80	555	220
Świętokrzyskie	3	0,89	1116	165
Warmińsko-mazurskie	4	1,24	802	236
Wielkopolskie	11	1,27	784	176
Zachodniopomorskie	12	1,96	510	246

Źródło: Kultura w 1999 r., w 2000 r., w 2001 r., w 2002 r., Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2000, 2001, 2002.

Różnice w gęstości instytucji muzycznych i teatrów w oczywisty sposób związane są z bogactwem danych regionów, rolą istniejących w nich aglomeracji oraz dawnymi tradycjami. Różnica między mazowieckim a lubuskim stanowi trzykrotność – zarówno jeśli chodzi o miejsca na 1000 mieszkańców, jak i widzów i słuchaczy na 1000 mieszkańców. Oceniając liczbę widzów i słuchaczy na 1000 mieszkańców, warto zauważyć pewną presję kulturową, obecną np. w takich województwach, jak: podlaskie, warmińsko-mazurskie czy kujawsko-pomorskie, gdzie mimo nie najwyższej gęstości instytucji kultury – wzrasta potrzeba udziału w kulturze, co widać po stosunkowo dużej liczbie widzów.

Obecnie mamy w Polsce jedynie 15 muzeów państwowych (14 - Ministra Kultury, 1- Ministra Obrony Narodowej). Liczba ta budziła i budzi liczne kontrowersje. Władze samorządowe, które są organizatorem dla zdecydowanej większości muzeów podkreślają, że

³⁰ Dane obejmują publiczne i niepubliczne teatry i instytucje muzyczne

zakres działania niektórych instytucji wykracza poza możliwości ich finansowania oraz zainteresowanie.

Wśród 661 muzeów 77 spełnia najwyższe kryteria i zostało wpisane do Państwowego Rejestru Muzeów. Muzea zgromadziły łącznie ponad 13 mln muzealiów. Wśród nich jest ponad 83 tys. dzieł sztuki przejętych po wojnie, głównie z majątków objętych reformą rolną, których status prawny nie został uregulowany³¹. Muzea posiadają także ponad 28 tys. depozytów, wykorzystanych głównie do celów ekspozycyjnych.

Tablica 7.
Liczba muzeów i zwiedzających w 2002 r.

Województwa	Muzea i oddziały	W tym samorządowe	Zwiedzający	Odsetek zwiedzających muzea bezpłatnie
Polska	661	466	15 259 307	30,5
Dolnośląskie	42	32	970 712	27,1
Kujawsko-pomorskie	25	19	809 366	18,0
Lubelskie	38	33	859 843	37,5
Lubuskie	14	14	136 735	57,6
Łódzkie	42	34	585 103	39,7
Małopolskie	105	50	3 781 368	40,7
Mazowieckie	97	55	2 445 450	23,0
Opolskie	13	12	185 331	53,0
Podkarpackie	31	22	507 612	15,6
Podlaskie	22	19	369 507	32,6
Pomorskie	51	31	1 830 823	21,5
Śląskie	43	35	663 854	31,3
Świętokrzyskie	21	15	327 116	16,9
Warmińsko-mazurskie	19	19	392 985	9,5
Wielkopolskie	77	57	984 352	42,8
Zachodniopomorskie	21	19	409 150	23,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z przedstawionej powyżej tablicy 7 wynika wyraźny prymat małopolskiego i mazowieckiego (Kraków, Warszawa) co do liczby muzeów. Jeszcze trzy ośrodki (Wrocław, Gdańsk, Poznań) pokazują (poprzez dane dotyczące liczby zwiedzających), że stanowią centra muzealnictwa i związanej z tym, aktywności kulturalnej. Taka charakterystyka odzwierciedla potencjał zabytkowo-muzealny określonych ośrodków, co wiąże się ze stanem dziedzictwa kulturowego.

Wśród zabytków w Polsce wyróżnia się stanowiska archeologiczne (np. jaskinie, osady, cmentarze), obiekty ruchome oraz nieruchome. W latach 1999–2002 liczba zabytków ogółem

³¹ Nasilają się roszczenia dotyczące reprivatyzacji muzealiów, pozostających w zasobie publicznym o niejednoznacznym statusie własnościowym

w Polsce wpisanych do rejestru zabytków wzrastała i w 2002 r. była o 4% większa niż w 1999 r. W 2002 r. największy wzrost liczby zabytków w porównaniu do roku poprzedniego odnotowano w województwach: opolskim (8,3%), kujawsko-pomorskim (4,1%) oraz lubelskim (2,5%) – tablica 7. Trzeba dodać, iż obiekty wpisane do rejestru zabytków są bardzo zróżnicowane, zarówno pod względem ich wartości materialnej, jak i historycznej i symbolicznej. Wynika to z faktu, iż wpisów dokonuje się regionalnie i nie istnieje w tym zakresie żadna ujednolicona procedura oceny wartości.

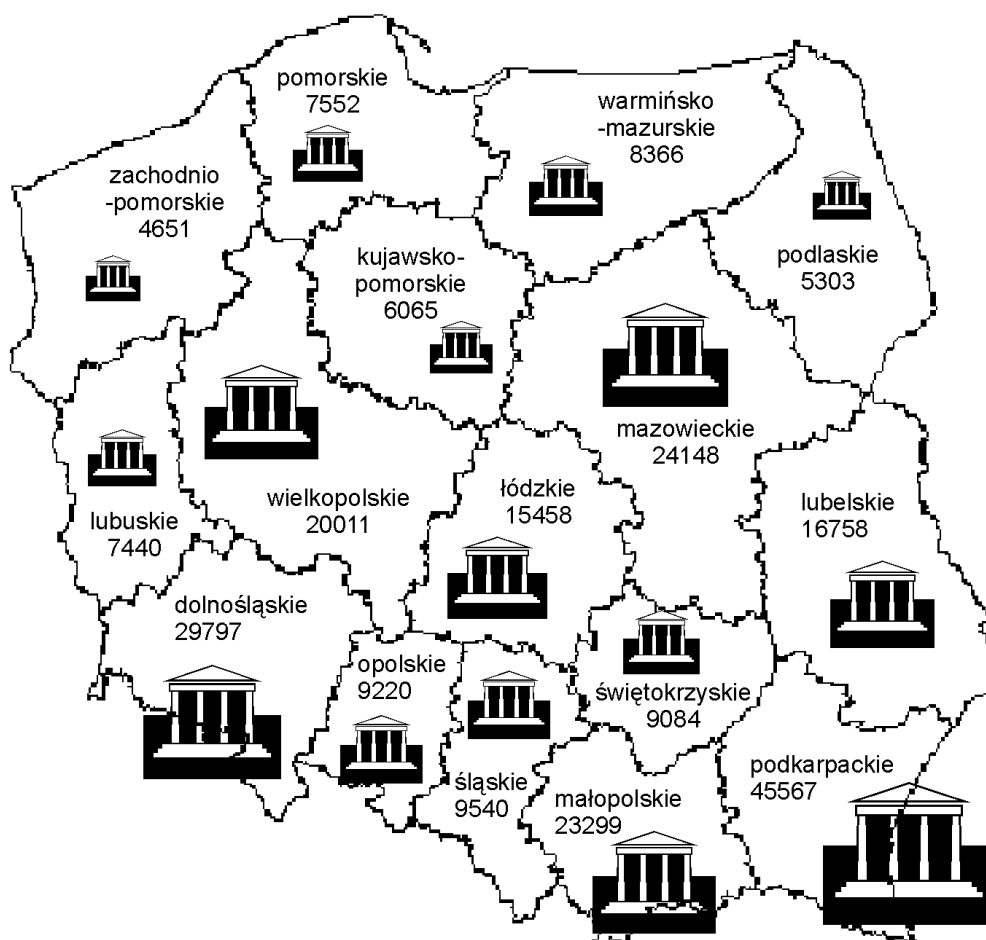
Tablica 8.
Zabytki ogółem wpisane do rejestru zabytków w latach 1999–2002 według województw

Nr	Wyszczególnienie	Lata				Wskaźniki dynamiki Rok poprzedni = 100		
		1999	2000	2001	2002	2000	2001	2002
		W liczbach						
	Polska	235 090	239 356	242 259	245 146	101,81	101,21	101,19
1.	Dolnośląskie	28 174	28 922	29 797	30 253	102,65	103,03	101,53
2.	Kujawsko-pomorskie	5809	6110	6065	6313	105,18	99,26	104,09
3.	Lubelskie	15 985	16 413	16 758	17 177	102,68	102,10	102,50
4.	Lubuskie	7256	7257	7440	7479	100,01	102,52	100,52
5.	Łódzkie	15 098	15 442	15 458	15 450	102,28	100,10	99,95
6.	Małopolskie	23 209	23 218	23 299	23 336	100,04	100,35	100,16
7.	Mazowieckie	23 932	23 954	24 148	24 248	100,09	100,81	100,41
8.	Opolskie	9130	9158	9220	9989	100,31	100,68	108,34
9.	Podkarpackie	44 399	45 221	45 567	45 866	101,85	100,77	100,66
10.	Podlaskie	5233	5243	5303	5351	100,19	101,14	100,91
11.	Pomorskie	7509	7514	7552	7589	100,07	100,51	100,49
12.	Śląskie	9479	9479	9540	9556	100,00	100,64	100,17
13.	Świętokrzyskie	8564	9041	9084	9109	105,57	100,48	100,28
14.	Warmińsko- -mazurskie	7817	8116	8366	8457	103,82	103,08	101,09
15.	Wielkopolskie	18 994	19 697	20 011	20 229	103,70	101,59	101,09
16.	Zachodniopomorskie	4502	4571	4651	4744	101,53	101,75	102,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków.

Liczba zabytków w Polsce jest zróżnicowana przestrzennie. Najwięcej zabytków znajduje się w województwie podkarpackim – w 2002 r. było ich 45 866 (prawie 19% ogólnej liczby zabytków w Polsce), dolnośląskim (30253 w 2002 r.) oraz mazowieckim (24 248) i małopolskim (23 336).

Rysunek 4.
Zabytki ogółem wpisane do rejestru zabytków w 2002 r. według województw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków i GUS.

W odniesieniu do sieci kin trzeba zauważyć bardzo wyraźne zróżnicowanie pomiędzy kilkoma dużymi aglomeracjami a resztą miast i województw. Tym jednak, co odślania zastraszającą dysproporcję, jest różnica w liczbie miejsc na widowni na 1000 mieszkańców pomiędzy uśrednionymi danymi ogólnokrajowymi, a wsią (dziesięciokrotność!). W Polsce średnio na 1000 mieszkańców mamy 709 widzów, a w środowiskach wiejskich – 34 widzów (dwudziestokrotność), co oznacza niemal kompletny brak uczestnictwa mieszkańców wsi w tej dziedzinie kultury.

Tablica 9.
Sieć kin i jej wykorzystanie w 2002 r.

Województwa	Liczba kin	Liczba sal projekcyjnych	Liczba miejsc na widowni na 1000 mieszkańców	Liczba miejsc na widowni na 1000 mieszkańców na wsi	Widzowie na 1000 mieszkańców	Widzowie na 1000 mieszkańców na wsi
Polska	663	874	6,2	0,5	709	34
Dolnośląskie	56	74	7,6	0,4	764	-
Kujawsko-pomorskie	30	40	5,5	-	498	1
Lubelskie	38	36	4,9	0,3	283	7
Lubuskie	22	22	5,8	0,3	311	1
Łódzkie	42	51	4,9	0,4	589	2
Małopolskie	56	88	6,6	0,3	838	242
Mazowieckie	71	157	7,5	1,4	1466	-
Opolskie	18	18	5,2	-	315	1
Podkarpackie	46	49	6,2	0,5	332	7
Podlaskie	22	23	4,5	0,7	350	-
Pomorskie	24	49	6,5	-	1100	5
Śląskie	62	95	5,7	0,3	623	6
Świętokrzyskie	26	24	5,6	1,0	328	4
Warmińsko-mazurskie	30	31	5,5	0,9	312	1
Wielkopolskie	53	80	6,9	0,1	787	58
Zachodniopomorskie	37	37	5,5	1,9	484	34

Generalnie frekwencja w polskich kinach systematycznie rośnie. O ile na początku lat 90-tych miał miejsce w Polsce boom wideo i publiczność zaczęła odwracać się od kin (np. w 1992 roku w kinach było 11 mln widzów), to w drugiej połowie lat 90-tych te niekorzystne tendencje uległy zahamowaniu – już w 1995 roku widownia kinowa przekroczyła 22 mln, aby w 1999 roku osiągnąć ponad 26 mln.

W I półroczu 2004 roku do kin wybrało się 18,8 milionów widzów. Pięć tytułów przekroczyło próg 1-milionowej widowni. Choć bardzo dobry wynik frekwencyjny pierwszego półroczu wskazuje na ożywienie rynku kinowego, widownia filmów artystycznych pozostaje na tym samym, dość niskim poziomie, wahając się między 80-130 tysięcy widzów.

Sieć kulturalną charakteryzuje duża liczba domów i ośrodków kultury oraz klubów i świetlic (te ostatnie dominują w środowiskach wiejskich) w małopolskim, ale wynika to z głębokich tradycji kulturalnych i świadomości kulturowej, także mieszkańców wsi. Same dane liczbowe nie wystarczą do pełnego zobrazowania funkcji domów kultury i tego typu ośrodków, szczególnie w warunkach rosnącego w ostatnich kilkunastu latach dostępu społecznego do kanałów masowej komunikacji kulturowej.

Tablica 10.
Sieć domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic

Województwa	Liczba domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic razem	Odsetek placówek zlokalizowanych na wsi (w%)			
		Ogółem	Domy kultury	Ośrodki kultury	Kluby i świetlice
POLSKA	3705	59	37	58	73
Dolnośląskie	254	57	32	35	89
Kujawsko-pomorskie	210	59	60	48	66
Lubelskie	193	60	34	77	29
Lubuskie	98	48	13	33	86
Łódzkie	223	51	22	64	55
Małopolskie	463	64	58	68	64
Mazowieckie	252	45	16	51	58
Opolskie	199	79	68	54	93
Podkarpackie	350	76	45	81	87
Podlaskie	177	65	48	64	72
Pomorskie	171	59	42	63	66
Śląskie	275	40	30	57	31
Świętokrzyskie	122	58	20	60	72
Warmińsko-mazurskie	124	56	27	57	79
Wielkopolskie	313	54	25	46	79
Zachodniopomorskie	281	67	3	35	88

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Dla oceny rozwoju kultury ważne jest też, jak zmienia się sytuacja artystycznych szkół wyższych oraz formy wspierania debiutantów. W latach 1998–2001 nie zaobserwowano w Polsce istotnych zmian w liczbie szkół artystycznych stopnia I i II. Niewielki wzrost (o 4,4%) liczby tych szkół w stosunku do roku poprzedniego odnotowano w 2000 r. Największą liczbę tego typu szkół posiadają województwa: mazowieckie, śląskie i podkarpackie.

Podobna sytuacja dotyczy artystycznych szkół wyższych. W 2002 r. istniało w Polsce 18 wyższych szkół artystycznych. Najwięcej wyższych szkół artystycznych zlokalizowanych jest w województwach: mazowieckim, małopolskim i łódzkim.

Tablica 11.
Szkoły artystyczne w latach 1998–2002 według województw

Wyszczególnienie	Szkoły artystyczne			
	I i II stopnia ³²			wyższe
	1999	2000	2001	2002
Polska	453	473	473	18
Dolnośląskie	36	36	36	2
Kujawsko-pomorskie	15	19	20	1
Lubelskie	39	40	37	-
Lubuskie	19	19	19	-
Łódzkie	30	31	31	3
Małopolskie	37	37	38	3
Mazowieckie	46	53	49	3
Opolskie	16	18	19	-
Podkarpackie	42	41	43	-
Podlaskie	20	20	22	-
Pomorskie	26	26	27	2
Śląskie	44	45	42	2
Świętokrzyskie	8	10	10	-
Warmińsko-mazurskie	17	18	18	-
Wielkopolskie	36	38	39	2
Zachodniopomorskie	22	22	23	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS (T.158) oraz danych z Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu.

³² Ilekroć w niniejszym tekście mowa jest o szkołach artystycznych I i II stopnia należy przez to rozumieć odpowiednio szkoły artystyczne realizujące podstawę programową pierwszego etapu edukacyjnego oraz szkoły artystyczne realizujące podstawę programową drugiego etapu edukacyjnego (w tym szkoły policealne i pomaturalne).

Tablica 12.
Szkoły artystyczne I i II stopnia według organu prowadzącego w 2004 r

Województwo	Organ prowadzący		
	Minister Kultury	Jednostka Samorządu Terytorialnego	Niepubliczne z uprawnieniami szkół publicznych
Dolnośląskie	20	5	11
Kujawsko Pomorskie	7	5	2
Lubelskie	18	1	10
Lubuskie	13	3	
Małopolskie	21	5	7
Mazowieckie	29	8	11
Łódzkie	19	1	6
Opolskie	15	4	
Podkarpackie	18	4	16
Podlaskie	7		5
Pomorskie	17	6	7
Śląskie	18	13	1
Świętokrzyskie	6	2	
Warmińsko-mazurskie	16		1
Wielkopolskie	27	5	3
Zachodniopomorskie	14	4	8
Ogółem	265	65	86

Źródło: Departament Szkolnictwa Artystycznego MK, 2004

W latach 2000–2001 liczba szkół I i II stopnia w Polsce nie zmieniła się, zmieniła się natomiast w poszczególnych województwach. Województwa, w których liczba szkół uległa zmianie, stanowią aż 68%. W województwach wielkopolskim, opolskim, kujawsko-pomorskim notuje się systematyczny wzrost liczby szkół artystycznych.

Minister Kultury prowadzi 265 szkół artystycznych, w których zatrudnionych jest 8.150 nauczycieli i kształci się w nich 57.000 uczniów, a ponadto nadzoruje:

- 65 szkół prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego (jst), w których pracuje 2.080 nauczycieli i kształci się 15.050 uczniów,
- 271 niepublicznych szkół artystycznych, w tym 86 szkół posiada uprawnienia szkół publicznych. W szkolnictwie niepublicznym pracuje 1.910 nauczycieli i kształci się 11.200 uczniów.

Sumując całe szkolnictwo artystyczne to: 601 szkół, w których kształci się 83.250 uczniów i pracuje 12.140 nauczycieli.

Tablica 13.
Liczba szkół artystycznych w latach 1999-2001

	Szkoly artystyczne st. I i II		
	1999	2000	2001
Polska	453	473	473
Dolnośląskie	36	36	36
Kujawsko-pomorskie	15	19	20
Lubelskie	39	40	37
Lubuskie	19	19	19
Łódzkie	30	31	31
Małopolskie	37	37	38
Mazowieckie	46	53	49
Opolskie	16	18	19
Podkarpackie	42	41	43
Podlaskie	20	20	22
Pomorskie	26	26	27
Śląskie	44	45	42
Świętokrzyskie	8	10	10
Warmińsko-mazurskie	17	18	18
Wielkopolskie	36	38	39
Zachodniopomorskie	22	22	23

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Tablica 14. Uczniowie i absolwenci szkół artystycznych I i II stopnia prowadzonych przez Ministra Kultury

	1998/1999	1999/2000	2000/2001	2001/2002
Uczniowie	58.000	57.500	57.000	57.000
Absolwenci	11.600	11.500	11.617	11.617

Źródło: Departament Szkolnictwa Artystycznego MK, 2004 r

- w szkołach muzycznych - kształci się 48.450 uczniów
- w szkołach baletowych - kształci się 680 uczniów
- w szkołach plastycznych - kształci się 6.160 uczniów
- w pozostałych szkołach - kształci się 1.710 uczniów

Tablica 15.
Studenci i absolwenci artystycznych szkół wyższych nadzorowanych przez Ministra Kultury

	1998/1999	1999/2000	2000/2001	2001/2002
Studenci	11.189	11.871	11.484	13.105
Absolwenci	1.805	1.699	1.715	1.703

Źródło: Departament Szkolnictwa Artystycznego MK, 2004 r

W Polsce jest 18 państwowych uczelni artystycznych w tym: 8 – akademii muzycznych, 7 – akademii sztuk pięknych, 2 – uczelnie teatralne, 1 – teatralno-filmowa. Najwięcej uczelni

artystycznych działa w Warszawie, Krakowie i Łodzi (po 3), w Gdańsku, Katowicach, Poznaniu i Wrocławiu – po 2 uczelnie, w Bydgoszczy 1 uczelnia. Uzupełnieniem tej sieci są 4 jednostki zamiejscowe /filie/ zlokalizowane w: Białymstoku /uczelnia macierzysta Akademia Muzyczna w Warszawie i Akademia Teatralna w Warszawie/, Szczecinie /uczelnia macierzysta Akademia Muzyczna w Poznaniu/, Wrocławiu /uczelnia macierzysta Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna w Krakowie/.

Przeciętna liczba zatrudnionych w uczelniach artystycznych wynosi:

- ogółem 4 677, z tego:
- nauczycieli akademickich 3 052
- pracowników nie będących nauczycielami akademickimi 625.

Dostępne dla charakterystyki szkolnictwa artystycznego cechy ujmują kolejna tablica. Są to dane dotyczące jednostek, uczniów oraz absolwentów szkół artystycznych w przeliczeniu na liczbę ludności województw. Największą przestrzenną nierównomiernością cechuje się wskaźnik absolwentów rozważanych szkół. Relatywnie niewielka natomiast koncentracja dotyczy liczby szkół.

Tablica 16.
Wskaźniki syntetyczne³³ rozwoju szkolnictwa artystycznego w latach 1999–2001

Województwo	Wsk. 1999	Wsk. 2000	Wsk. 2001
Podkarpackie	0,774	0,746	0,828
Wielkopolskie	0,715	0,632	0,712
Zachodniopomorskie	0,689	0,697	0,686
Kujawsko-pomorskie	0,591	0,646	0,638
Małopolskie	0,656	0,579	0,624
Dolnośląskie	0,509	0,498	0,550
Łódzkie	0,540	0,500	0,536
Warmińsko-mazurskie	0,528	0,596	0,534
Lubelskie	0,547	0,542	0,500
Mazowieckie	0,438	0,433	0,438
Pomorskie	0,494	0,268	0,436
Śląskie	0,483	0,424	0,354
Lubuskie	0,330	0,320	0,295
Podlaskie	0,243	0,243	0,282
Opolskie	0,204	0,247	0,270
Świętokrzyskie	0,000	0,036	0,036

Zródło: Obliczenia własne.

³³ Wskaźniki obliczono według metody taksonomicznej WARDA, biorąc pod uwagę liczbę szkół artystycznych oraz liczbę uczniów i absolwentów szkół artystycznych realizujących obowiązek szkolny w przeliczeniu na liczbę ludności województw ogółem. Dla koniecznego uogólnienia oceny wykorzystano metodę wskaźnika syntetycznego, którego istotą jest odpowiednia agregacja wartości miar szczegółowych. Wspominane zróżnicowanie wartości informacyjnej wskaźników zadecydowało o przyjęciu następujących ich wag (w_i): dla wskaźnika nr 1 waga wynosi 1, zaś dla wskaźników 1 i 3 waga wynosi 0,533. Wyliczenia dokonane były na tzw. obiektokresach, co umożliwiło porównywalność ocen dotyczących lat. Należy dodać, że wyliczany wskaźnik syntetyczny jest miarą unormowaną przyjmującą wartości z przedziału [0; 1]. Zastosowano prostą metodę ważonego uśredniania odpowiednio standaryzowanych cech (x_{ij}). Standaryzację cech (t_{ij}) oparto na następującej regule:

$$t_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} \text{ dla stymulant} \quad \text{oraz} \quad t_{ij} = \frac{x_{\max} - x_{ij}}{x_{\max} - x_{\min}} \text{ dla destymulant}$$

Wariantowo wyliczenia wykonywane były przy zastosowaniu również innych zestawów wag. Przyjęty sposób weryfikacji wyników sugerował wykorzystanie zaproponowanego układu wag cech.

Należy też wspomnieć o sprawie niezwykle istotnej dla rozwoju kultury, czyli możliwościach rejestracji i upowszechniania sztuki współczesnej tak, by budować międzypokoleniową ciągłość w kulturze.

W Polsce nie funkcjonuje system zbierania informacji o sztuce powstającej, wyraźnie rysuje się brak spójnego mechanizmu pozyskiwania dzieł i tworzenia baz danych o artystach i ich dorobku. W większości przypadków dzieła artystów współczesnych są przechowywane przez galerie, które je wcześniej wystawiały, wyraźny jest jednak brak tworzenia przemyślanych kolekcji i wyczerpującej dokumentacji, choćby fotograficznej, pokazującej dorobek artystów współczesnych.

Nie wykształcono instytucji zajmujących się kompleksowym gromadzeniem, ewidencjonowaniem i udostępnianiem dzieł sztuki współczesnej, co może spowodować, iż z perspektywy dziejów obecny wiek stanie się białą plamą w historii kultury.

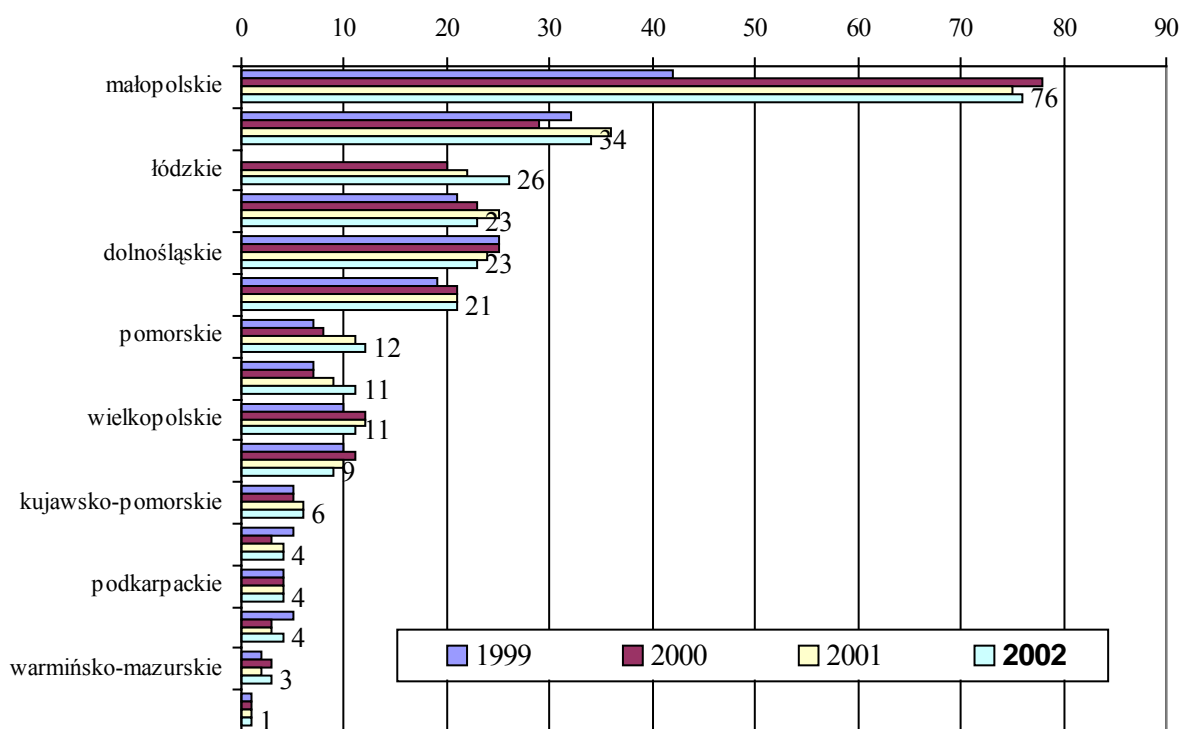
Dotychczas funkcję gromadzenia dzieł współczesnych pełnią muzea oraz galerie. Jednakże ani w muzeach, ani w galeriach nie można znaleźć ani jednej kompletnej kolekcji dzieł współczesnych. Stosunkowo najwięcej dzieł współczesnych znajduje się w depozytach lub we władaniu muzeów. Sektor prywatnych galerii jest nierozpoznany – ani przez środowiska artystyczne, ani przez badaczy i statystyków. W danych GUS nie wykazuje się bowiem znacznej większości prywatnych galerii – istnieją także problemy co do definicji galerii dla potrzeb statystyki i odróżnienia ich od sklepów z dziełami sztuki.

Dosyć istotną funkcję w promocji współczesnej sztuki mają galerie sztuki współczesnej (dawniej najczęściej Biura Wystaw Artystycznych), pełniące w większości województw ważne funkcje wystawiennicze sztuki współczesnej. Ważną funkcję spełniają także muzea, które w większości posiadają stałe sale ekspozycyjne dla sztuki współczesnej. Nie bez znaczenia dla promocji sztuki współczesnej są biennale i triennale sztuki współczesnej, choćby ze względu na pozostające po nich albumy i katalogi.

W Polsce nie występują instytucje określane jako „muzea nowoczesności”. Na świecie są to instytucje, które w sposób innowacyjny i interaktywny prezentują dorobek cywilizacyjny, w tym dorobek kultury, wymagając od widza aktywności podczas zwiedzania. Silną funkcją takich instytucji jest wszechstronna edukacja widza, a także możliwość wyboru przez niego zakresu przekazywanych informacji. Cechą charakterystyczną jest także włączenie rekreacji i innych form wypoczynku i rozrywki w proces udostępniania zbiorów. Jest to jedna z najbardziej lubianych przez widzów form upowszechniania kultury i edukacji, która jednocześnie skutecznie konkuruje z rozrywką.

Ekspozycje dzieł sztuki współczesnej odbywają się więc głównie w muzeach i galeriach. Muzea zajmujące się sztuką współczesną nie są wyodrębnione w polskiej statystyce (podzielone są na: muzea regionalne, historyczne, artystyczne, techniki, biograficzne, etnograficzne, przyrodnicze, martyrologiczne i archeologiczne). Interesujące z punktu widzenia niniejszej diagnozy są muzea artystyczne (wśród których są muzea sztuki współczesnej) oraz muzea techniki. Liczba tych rodzajów muzeów rosła w latach 1999–2001 i w 2001 r. wynosiła odpowiednio: 82 – artystyczne, 33 – techniki. Najważniejsze funkcje pełnią w tej sferze muzea narodowe, które zgromadziły pokaźne zbiory dzieł sztuki współczesnej. Najwięcej muzeów i galerii zgromadzonych jest w województwie małopolskim.

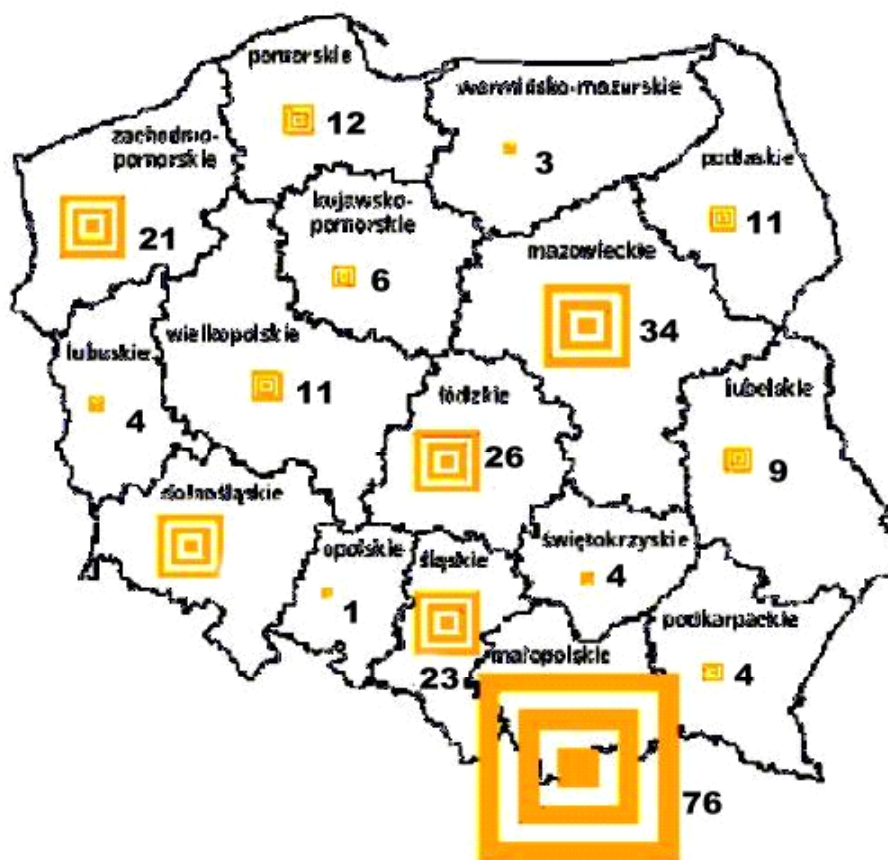
Rysunek 5.
Galerie w latach 1999–2002 według województw

Źródło: Kultura w 1999 r., w 2000 r., w 2001 r., w 2002 r., Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2000, 2001, 2002, 2003.

Ofertę muzeów uzupełniają instytucje zajmujące się wystawiennictwem, prezentując głównie dzieła sztuki współczesnej. W 2001 r. zarejestrowanych było 266 galerii, tj. blisko o 24% więcej niż w 1999 r. W 2002 r. liczba ta wynosiła 268. Spośród 268 zarejestrowanych galerii w Polsce 76 zlokalizowanych jest w województwie małopolskim. Zarejestrowane galerie i muzea w Polsce w 2002 r. przygotowały 3276 wystaw (mniej w stosunku do roku poprzedniego o 167 imprez), które w 2002 r. zwiedziło 2685 tys. osób (więcej o 18 tys. osób). Najwięcej galerii w Polsce, podobnie jak muzeów znajduje się w województwie małopolskim. Stosunkowo dużo galerii posiadają województwa: mazowieckie (w 2002 r. – 34) i łódzkie (26).

Rysunek 6.
Galerie w 2002 r. według województw

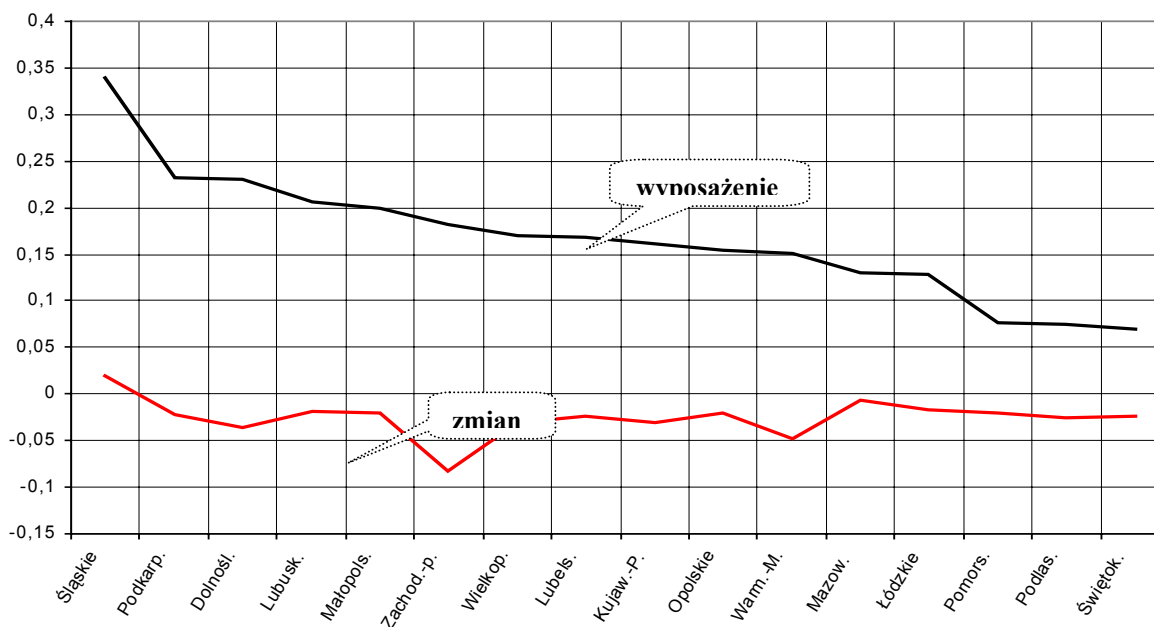

Źródło: Opracowanie własne.

5.2.2. W tej części opisu i charakterystyki stanu kultury w Polsce przedstawiono informacje dotyczące wyposażenia w sferze kultury oraz wskaźniki aktywności i rozwoju poszczególnych dziedzin kultury: sieci bibliotek i czytelnictwa (działalności wydawniczej), sytuacji szkolnictwa artystycznego, rozmieszczenia instytucji artystycznych.

5.2.2.1. Na pierwszym rysunku dotyczącym wyposażenia województw w urządzenia biblioteczne zaznacza się z jednej strony znaczące zróżnicowanie między województwami (choć wiadomo też o bardzo istotnych zróżnicowaniach w obrębie województw zarówno pomiędzy powiatami, jak i pomiędzy gminami – wpływ na to ma kondycja materialna i finansowa tych jednostek samorządowych, ale i od dawna funkcjonujące lokalne nawyki i tradycje), jak i odmiennosć w zmianach na rzecz poprawy sytuacji, niekoniecznie bezpośrednio skorelowana w sposób prosty z istniejącym poziomem wyposażenia w te urządzenia.

Rysunek 7.
Wskaźniki wyposażenia województw w urządzenia biblioteczne oraz wskaźniki zmian w latach 1999–2001

5.2.2.2. Ważnym elementem charakterystyki czytelnictwa w Polsce, obok jakości sieci i wyposażenia bibliotek, jest działalność wydawnicza różnego rodzaju.

Do scharakteryzowania aktywności wydawniczej województw wykorzystano dwie grupy zjawisk: liczbę wydawanych tytułów oraz wielkość nakładu. Rozróżniając wydawnictwa książek i broszur oraz gazet i czasopism dysponowano czterema cechami. Dla celów analitycznych ich wartości przeliczono na liczbę ludności. Analiza dotyczyła lat 1999–2001, co prezentują tablice poniżej.

Wyliczone wartości współczynników zmienności wskazują na bardzo wysokie zróżnicowanie przestrzenne wskaźników liczby wydawanych tytułów, co świadczy o nierównomierności ich rozmieszczenia oraz wysokiej koncentracji w nielicznych województwach. Łatwo zauważyć, że dotyczy to w szczególności województwa mazowieckiego (największy wpływ ma Warszawa). Jeszcze większa przeciętna nierównomierność dotyczy wielkości nakładu wydawanych tytułów książek, gazet i czasopism. Także i w tym przypadku zwraca uwagę ekstremalna pozycja województwa mazowieckiego. Większe przeciętne zróżnicowanie wynika tu z relatywnie wysokiego dystansu województwa o najwyższej pozycji do jednostki następnej. O ile w przypadku wskaźnika wydawanych tytułów kształtowało się to na poziomie 2:1, o tyle w przypadku wskaźnika nakładów wynosi aż 8:1.

W badaniach nad tym zjawiskiem wyznaczone zostały syntetyczne oceny intensywności wydawniczej województw. Obliczenia dokonano na podstawie obiektokresów (danych

połączonych dla trzech okresów), co – jak już wiemy – pozwala zachować porównywalność w czasie otrzymanych ocen. Wyniki wyliczeń prezentuje kolejna tablica.

Tablica 17.
Wydawane tytuły książek i broszur oraz czasopism i gazet

Województwo	Książki i broszury na liczbę ludności				Czasopisma i gazety na liczbę ludności			
	1999	2000	2001	2002	1999	2000	2001	2002
Dolnośląskie	3,95	3,72	3,52	3,29	1,33	1,32	1,36	1,39
Kujawsko-pomorskie	3,62	4,31	4,27	4,08	0,94	0,96	0,98	1,06
Lubelskie	3,56	3,40	2,78	3,40	0,73	0,77	0,77	0,92
Lubuskie	1,90	1,74	1,52	2,30	1,06	1,00	1,08	1,07
Łódzkie	2,14	2,73	2,21	2,44	0,83	0,74	0,76	0,83
Małopolskie	6,71	8,06	7,17	7,92	1,64	1,50	1,60	1,74
Mazowieckie	16,59	18,53	16,28	15,00	4,30	4,36	4,46	4,69
Opolskie	1,74	1,51	1,70	1,63	0,75	0,78	0,81	0,91
Podkarpackie	1,77	2,15	1,89	1,92	0,59	0,55	0,74	0,67
Podlaskie	2,14	3,19	2,56	2,47	0,95	0,89	1,11	1,36
Pomorskie	3,06	3,73	3,25	3,36	1,17	1,14	1,26	1,37
Śląskie	2,58	2,84	2,72	2,76	0,96	0,97	0,98	1,08
Świętokrzyskie	2,65	4,46	3,21	3,78	0,59	0,62	0,79	0,67
Warmińsko-mazurskie	1,68	1,60	1,71	2,21	0,69	0,71	0,76	0,87
Wielkopolskie	4,06	4,65	4,14	4,43	1,26	1,25	1,34	1,39
Zachodniopomorskie	2,39	2,23	1,82	1,89	0,84	0,81	0,95	0,95
Wsp. zmienności	0,96	0,96	0,95		0,76	0,78	0,73	

Źródło: Obliczenia własne.

Tablica 18.
Nakład książek i broszur oraz czasopism i gazet

Województwo	książki i broszury na liczbę ludności				Czasopisma i gazety na liczbę ludności			
	1999	2000	2001	2002	1999	2000	2001	2002
Dolnośląskie	6,46	6,66	5,13	6,14	315,72	382,66	345,58	409,4
Kujawsko-pomorskie	4,65	8,39	8,08	5,91	386,40	351,28	403,76	369,3
Lubelskie	4,45	2,69	2,68	2,85	82,15	84,32	89,93	88,94
Lubuskie	4,57	3,97	3,53	2,18	262,59	241,39	242,78	240,7
Łódzkie	2,53	6,89	4,33	3,85	388,30	353,03	350,06	331,97
Małopolskie	13,78	16,31	15,48	17,44	319,41	312,32	247,88	240,19
Mazowieckie	115,74	129,20	93,77	90,25	3415,12	3453,47	3714,28	3251,61
Opolskie	1,69	1,65	1,33	1,27	181,07	165,17	184,70	180,48
Podkarpackie	1,96	2,26	1,61	1,62	119,21	120,25	109,55	118,01
Podlaskie	4,30	4,08	2,25	1,68	164,00	157,10	149,90	156,11
Pomorskie	6,59	9,04	7,00	5,82	334,22	296,71	283,76	308,3
Śląskie	4,93	7,42	4,91	4,58	342,98	324,36	285,87	280,47
Świętokrzyskie	4,91	78,51	57,83	15,3	224,61	207,89	208,91	189,47
Warmińsko-mazurskie	1,66	1,46	1,36	1,59	97,25	113,32	161,46	152,04
Wielkopolskie	11,24	23,27	11,23	12,48	457,99	436,84	366,05	332,65
Zachodniopomorskie	1,69	1,56	1,14	1,45	321,52	299,02	267,62	276,49
Wsp. zmienności	2,33	1,84	1,83		1,72	1,77	1,88	

Źródło: Dane GUS za 1999-2002

Tablica 19.
Wskaźniki syntetyczne aktywności wydawniczej
województw w latach 1999–2001

Województwo	Wsk. 1999	Wsk. 2000	Wsk. 2001
Mazowieckie	0,914	0,976	0,898
Małopolskie	0,187	0,203	0,190
Świętokrzyskie	0,037	0,208	0,160
Wielkopolskie	0,129	0,159	0,129
Dolnośląskie	0,112	0,113	0,107
Kujawsko-pomorskie	0,084	0,100	0,104
Pomorskie	0,091	0,101	0,096
Śląskie	0,067	0,075	0,067
Podlaskie	0,047	0,058	0,058
Lubuskie	0,057	0,049	0,050
Łódzkie	0,051	0,060	0,048
Zachodniopomorskie	0,049	0,043	0,043
Lubelskie	0,049	0,045	0,037
Opolskie	0,025	0,022	0,027
Warmińsko-mazurskie	0,014	0,015	0,023
Podkarpackie	0,011	0,014	0,021

Źródło: Obliczenia własne.

Wnioski nasuwające się z analizy otrzymanych wyników są następujące:

1. Przypominając, że maksymalną wartością wskaźnika syntetycznego jest 1, wskazać należy przede wszystkim na **ekstremalnie wysoką pozycję województwa mazowieckiego**. Jest to zapewne wynikiem ogromnej koncentracji działalności wydawniczej w stolicy. Województwo mazowieckie w zakresie opisywanego zjawiska jest jednostką w zasadzie nieporównywalną z pozostałymi.
2. Następną, ale odległą już grupą, to województwa: **małopolskie, świętokrzyskie, wielkopolskie, dolnośląskie**. Na uwagę zasługuje gwałtowny skok województwa świętokrzyskiego w 2000 r.
3. Województwa różnią się nie tylko wartością ogólnej oceny aktywności wydawniczej, ale także kierunkiem w tendencji zmian. Dominuje tendencja poprawy sytuacji w 2000 r. oraz jej spadku w roku następnym (2001). Województwa o najniższych wartościach oceny uzyskują niewielką, ale stałą tendencję wzrostową działalności wydawniczej.

5.2.2.3. Ważniejsze spostrzeżenia wynikające z analizy szkolnictwa artystycznego są następujące:

1. Znacząco odmienny, w stosunku do poprzednio prezentowanej aktywności w sferze wydawniczej, jest przestrzenny rozkład szkolnictwa artystycznego. Dosyć zaskakująco czołowe pozycje zajmują niektóre województwa nie legitymujące się najwyższym, ogólnym rozwojem (podkarpackie, zachodniopomorskie, kujawsko-pomorskie).
2. Prawie we wszystkich województwach brak jest trwałej tendencji zmian tego rodzaju szkolnictwa. Jedynie w trzech jednostkach o najniższej pozycji następowała poprawa we wszystkich trzech latach (świętokrzyskie, opolskie, podlaskie). W województwie śląskim natomiast następował systematyczny spadek wartości wskaźnika.

5.2.2.4. Funkcjonowanie instytucji artystycznych w województwach w latach 1999–2001 scharakteryzowane zostało poprzez następujące cechy:

- teatry i instytucje muzyczne na 10 tys. mieszkańców,
- miejsca na widowni na 10 tys. mieszkańców,
- przedstawienia i koncerty na 10 tys. mieszkańców.

Informację o wskaźnikach wyjściowych prezentuje tablica 22, natomiast oceny syntetyczne podaje tablica 23.

Pod względem poziomu wyposażenia wyraźnie dominuje województwo mazowieckie, dla którego wyliczony wskaźnik syntetyczny bliski jest wartości maksymalnej. Wysoką ocenę posiadają także województwa: dolnośląskie, pomorskie, łódzkie, zachodniopomorskie. Bliski wartości minimalnej jest natomiast wskaźnik dla województwa podkarpackiego i lubelskiego. We wszystkich województwach dominują tendencje pogarszania się stanu wyposażenia w instytucje kultury. Dotyczy to w szczególności 2000 r., w którym – z wyjątkiem województwa wielkopolskiego – nastąpił regres w omawianej dziedzinie. W cztery tylko województwach zanotowano tendencję wzrostową w 2000 r. w stosunku do 1999 r. (wielkopolskie, warmińsko-mazurskie, pomorskie, lubelskie). W paru innych pogorszenie wyposażenia instytucjonalnego było znaczne (świętokrzyskie, małopolskie, łódzkie).

Tablica 20.
Dostępność do instytucji artystycznych w latach 1999–2001 (w przeliczeniu na liczbę ludności ogółem)

Województwa	Teatry i instytucje muzyczne			Miejsca na widowni			Przedstawienia i koncerty		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Dolnośląskie	0,077	0,074	0,071	17,729	17,669	17,318	15,156	15,422	15,202
Kujawsko-pomorskie	0,033	0,033	0,033	22,811	22,511	22,332	13,362	13,024	13,078
Lubelskie	0,027	0,027	0,027	8,175	8,309	8,015	5,821	5,553	6,003
Lubuskie	0,039	0,039	0,039	13,102	12,243	12,324	7,856	8,725	8,330
Łódzkie	0,057	0,057	0,049	16,404	16,427	17,012	18,903	17,588	17,254
Małopolskie	0,065	0,062	0,053	15,776	17,309	16,723	14,113	13,086	11,893
Mazowieckie	0,067	0,067	0,067	30,604	29,531	28,872	21,379	21,225	20,085
Opolskie	0,028	0,028	0,028	14,941	14,509	14,281	8,344	8,876	8,288
Podkarpackie	0,014	0,014	0,014	6,689	7,817	7,808	7,070	6,679	6,253
Podlaskie	0,041	0,041	0,041	15,466	15,776	12,922	14,721	16,856	16,223
Pomorskie	0,068	0,068	0,064	18,885	19,496	19,551	12,220	13,101	13,401
Śląskie	0,051	0,049	0,050	16,866	17,906	17,852	9,758	9,598	9,491
Świętokrzyskie	0,023	0,023	0,023	9,110	9,110	9,109	10,992	9,889	9,101
Warmińsko-mazurskie	0,027	0,027	0,027	12,104	12,098	12,096	11,988	14,315	13,757
Wielkopolskie	0,033	0,033	0,033	12,944	12,675	12,857	8,369	9,927	10,566
Zachodniopomorskie	0,063	0,063	0,063	18,882	19,275	19,217	11,975	13,008	11,218
Wsp. zmienności	0,438	0,429	0,410	0,372	0,355	0,357	0,355	0,341	0,337

Tablica 21.
Wskaźniki syntetyczne rozwoju instytucji artystycznych w latach 1999–2001

Województwo	Wsk-99	Wsk-00	Wsk-01
Mazowieckie	0,946	0,928	0,895
Dolnośląskie	0,689	0,677	0,650
Pomorskie	0,597	0,624	0,606
Łódzkie	0,641	0,613	0,576
Zachodniopomorskie	0,566	0,593	0,554
Kujawsko-pomorskie	0,491	0,479	0,478
Małopolskie	0,577	0,560	0,477
Podlaskie	0,457	0,506	0,453
Śląskie	0,427	0,428	0,425
Warmińsko-mazurskie	0,281	0,330	0,318
Wielkopolskie	0,245	0,274	0,290
Lubuskie	0,270	0,276	0,269
Opolskie	0,245	0,250	0,235
Świętokrzyskie	0,194	0,170	0,154
Lubelskie	0,094	0,090	0,095
Podkarpackie	0,032	0,040	0,030

Źródło: Obliczenia własne.

5.2.3. Analizę nakładów finansowych na kulturę ograniczono do udokumentowanych wydatków jednostek samorządu terytorialnego. Brak natomiast dostępnych informacji dotyczących przekrojów wojewódzkich finansowania kultury bezpośrednio ze środków budżetu państwa. Wyjściowym wskaźnikiem wyliczeń była wielkość nakładów finansowych na liczbę ludności. Wyniki wyliczeń prezentują tablice 24 i 25.

Najwyższy, maksymalny wskaźnik uzyskało województwo dolnośląskie we wszystkich latach przeprowadzanej analizy, wykazując jednocześnie coraz lepszy wskaźnik nakładów w kolejnych latach. Jest to pozycja wyraźnie dominująca. Dalszą grupę, ale o zróżnicowanej dynamice, stanowią: wielkopolskie, mazowieckie, pomorskie. Województwa tradycyjnie uważane za obszary depresji społeczno-gospodarczej legitymują się najniższymi wskaźnikami nakładów na kulturę (świętokrzyskie, lubelskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie). W dodatku w każdym z nich zauważono systematyczny spadek nakładów. Największą i godną odnotowania pozytywną zmianę w latach 1999–2001 uzyskały trzy następujące województwa: podlaskie, pomorskie, wielkopolskie. Największy spadek nastąpił w opolskim, zachodniopomorskim, lubelskim, a także w małopolskim.

Tablica 22.
Wskaźniki nakładów finansowych jednostek samorządu terytorialnego na kulturę

Województwo	W przeliczeniu na liczbę ludności				Wskaźnik nakładów w relacji do średniej województw			
	1999	2000	2001	2002	1999	2000	2001	2002
Dolnośląskie	72,8	87,6	96,9	90,5	1,37	1,48	1,51	1,38
Kujawsko-pomorskie	50,1	54,7	63,1	62,2	0,94	0,92	0,99	0,95
Lubelskie	47,9	52,3	52,9	51,9	0,90	0,88	0,83	0,79
Lubuskie	51,8	59,2	66,0	65,2	0,97	1,00	1,03	1,00
Łódzkie	56,0	59,2	64,9	71,8	1,06	1,00	1,01	1,10
Małopolskie	59,2	68,4	64,8	65,5	1,12	1,15	1,01	1,004
Mazowieckie	57,0	71,6	73,5	74,6	1,07	1,21	1,15	1,14
Opolskie	55,5	55,0	57,7	58,8	1,04	0,93	0,90	0,90
Podkarpackie	45,7	49,4	53,2	55,6	0,86	0,83	0,83	0,85
Podlaskie	42,4	48,5	55,9	55,5	0,80	0,82	0,87	0,85
Pomorskie	50,6	62,3	69,6	75,5	0,95	1,05	1,09	1,15
Śląskie	54,0	63,2	65,9	73,3	1,02	1,07	1,03	1,12
Świętokrzyskie	40,1	42,9	45,6	49,0	0,76	0,72	0,71	0,75
Warmińsko-mazurskie	48,1	53,0	55,7	58,5	0,90	0,89	0,87	0,89
Wielkopolskie	53,7	61,7	75,0	71,2	1,01	1,04	1,17	1,09
Zachodniopomorskie	64,8	58,7	62,9	65,3	1,22	0,99	0,98	1,001
Średnia arytm.	53,1	59,2	64,0	65,2	1,0	1,0	1,0	1,0
Wsp. zmienności	0,154	0,179	0,184		0,154	0,179	0,184	

Zródło: Obliczenia własne.

Tablica 23.
Wskaźniki syntetyczne nakładów finansowych na kulturę w latach 1999–2001

Województwo	Wsk-99	Wsk-00	Wsk-01
Dolnośląskie	0,822	0,957	1,000
Wielkopolskie	0,374	0,411	0,574
Mazowieckie	0,450	0,619	0,545
Pomorskie	0,300	0,424	0,469
Lubuskie	0,328	0,359	0,398
Śląskie	0,380	0,443	0,397
Łódzkie	0,428	0,359	0,376
Małopolskie	0,502	0,552	0,375
Kujawsko-pomorskie	0,288	0,264	0,343
Zachodniopomorskie	0,634	0,347	0,338
Opolskie	0,414	0,269	0,237
Podlaskie	0,109	0,133	0,201
Warmińsko-mazurskie	0,240	0,227	0,198
Podkarpackie	0,185	0,153	0,150
Lubelskie	0,236	0,214	0,143
Świętokrzyskie	0,054	0,014	0,000

Zródło: Obliczenia własne.

5.2.3.1. Ocena dostępności usług kultury pozwoliła, przy użyciu skomplikowanej metodologii na pogrupowanie województw pod względem dostępności do usług kultury, na co składają się także komponenty, jak: sieć bibliotek i wskaźniki czytelnictwa, działalność wydawnicza, skala nasycenia instytucjami szkolnictwa artystycznego oraz ich dostępność dla młodzieży, skala dostępności klasycznych instytucji kultury, wreszcie nakłady regionalne na finansowanie kultury. Wszystko to pozwoliło zbudować syntetyczny wskaźnik dostępności kultury w województwach

Tablica 24.

Grupowanie województw pod względem dostępności usług kultury

Grupa I	Wsk. grupy	Grupa II	Wsk. grupy	Grupa III	Wsk. grupy	Grupa IV	Wsk. grupy	Grupa V		Grupa VI	Wsk. grupy
Mazowieckie	0,582	Dolnośląskie	0,508	Wielkopolskie	0,354	Śląskie	0,240	Podkarpackie	0,229	Świętokrzyskie	0,084
Źródło: Opracowanie własne.				Małopolskie		Podlaskie		Warmińsko-mazurskie			
				Zachodn-Pom.		Lubuskie		Lubelskie			
				Kujawsko-pomorskie		Opolskie					
				Pomorskie							
				Łódzkie							

Źródło: opracowanie własne

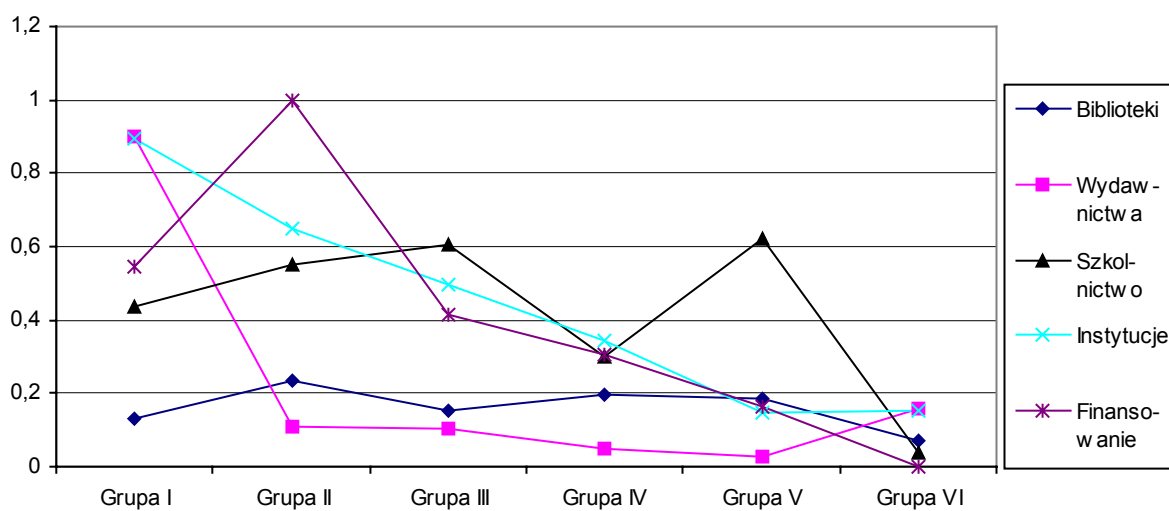
Wskaźnik grupowy wyznaczony został jako średnia arytmetyczna wartości uogólnionego wskaźnika oceny dla 2001 r. w zespole województw należących do danej grupy

Tablica 25.
Średnie wartości komponentów dostępności usług kultury
w grupach województw

Grupy	Biblioteki	Wydawnictwa	Szkolnictwo	Instytucje	Finansowanie
Grupa I	0,133	0,898	0,438	0,895	0,545
Grupa II	0,233	0,107	0,550	0,650	1,000
Grupa III	0,155	0,102	0,605	0,497	0,413
Grupa IV	0,196	0,051	0,300	0,346	0,308
Grupa V	0,186	0,027	0,621	0,148	0,164
Grupa VI	0,072	0,160	0,036	0,154	0,000

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 8.
Wykres średnich wartości komponentów rozwoju usług kultury w grupach województw

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski, jakie się nasuwają z tej analizy, są następujące:

1. **Najwyżej i najbardziej wielostronnie rozwinięte**, a zatem i nieporównywalne z pozostałymi jednostkami, jest **województwo mazowieckie**. Relatywnie wysoko rozwinięte i także nieporównywalne z pozostałymi jest **województwo dolnośląskie**. Zdecydowanym „outsiderem” jest natomiast **województwo świętokrzyskie**. Do grupy względnie dobrze sytuowanych województw w opisywanej dziedzinie należą: wielkopolskie, małopolskie, zachodniopomorskie, kujawsko-pomorskie, pomorskie oraz łódzkie
2. Przy interpretacji pozycji poszczególnych grup województw należy zwracać uwagę na pewne rozbieżności między uśrednionymi ocenami poszczególnych komponentów:
  - a) Grupa I (województwo mazowieckie) bezwzględnie dominuje w zakresie instytucji oraz wydawnictw. Ma również wysoką wartość parametru wydatków finansowych na kulturę. Znacznie w tyle jest natomiast pod względem szkolnictwa, a zwłaszcza rozwoju bibliotek i czytelnictwa,
  - b) Wspominaną odrębność w postaci samodzielnej grupy, województwo dolnośląskie zawdzięcza nakładom finansowym jednostek samorządu terytorialnego na kulturę. Pod tym względem jednostka ta nie ma sobie równych. Wysoka jest też pozycja tej grupy w zakresie rozwoju instytucji artystycznych, także szkolnictwa.
  - c) Grupę trzecią, dosyć jednorodną, cechuje wysoki rozwój szkolnictwa, a pozostałe parametry są na poziomie nieco powyżej przeciętnym.
  - d) Jeszcze większa zbieżność ocen dotyczy grupy IV. W zasadzie wszystkie oceny są nieco poniżej wartości przeciętnych.
  - e) Wyróżnikiem grupy piątej jest szkolnictwo artystyczne, w zakresie którego województwa tej grupy osiągają przeciętnie najwyższą ocenę.
  - f) Grupa VI (województwo świętokrzyskie) charakteryzuje się najniższymi trzema ocenami z sześciu rozważanych. Trzy pozostałe parametry są również w pobliżu najniższych.

Sformułowane wnioski oraz przedstawione wcześniej analizy w oczywisty i jasny sposób przekładają się na rekomendacje dotyczące rozwoju w przyszłości i planowania oraz rangi określonych zadań w realizacji strategii.

5.2.4. Istotnym elementem dopełniającym obraz sytuacji kultury w regionach oraz dostępności usług kultury jest przyjęcie perspektywy „klientów” w charakterystyce dostępności kultury, co oznacza analizę możliwości skorzystania z oferowanych usług i dóbr kultury ze względów materialnych.

Warto skomentować charakterystykę wydatków gospodarstw domowych na kulturę w kontekście wydatków na inne dobra i usługi.

Z danych zamieszczonych poniżej (tablica 24) wynika, że wydatki na kulturę (a od 1998 r. także na kulturę i rekreację) nie zajmują wysokiej pozycji w wydatkach ogółem (choć są wyższe niż na naukę), w latach 1996–2003 wzrosły ponad dwukrotnie. Należy jednak pamiętać o zjawiskach inflacji, a także o znaczącym wzroście w tym okresie cen na książki i bilety do instytucji kultury. W danych procentowych i w odniesieniu do grup społecznych wygląda to następująco:

Tablica 26.
Wydatki gospodarstw domowych na wybrane dobra i usługi w latach 1993–2003

Wyszczególnienie	Lata										
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
w zł											
Wydatki ogółem	169,3	218,61	276,32	351,00	427,91	503,03	549,76	599,49	609,72	625,08	643,84
Towary i usługi konsumpcyjne	163,38	209,33	264,13	335,55	407,51	483,56	530,15	577,62	585,72	599,49	618,08
Nauka	2,73	4,01	5,26	6,64	8,36	5,13	7,32	8,61	9,02	9,63	10,3
Kultura*	6,58	8,35	10,24	12,99	16,30	-	-	-	-	-	-
Sport, turystyka i wypoczynek*	2,29	3,21	4,62	5,56	7,41	-	-	-	-	-	-
Rekreacja i kultura	8,87	11,56	14,86	18,55	23,71	31,40	37,14	40,08	39,73	40,46	42,49
Żywnienie w placówkach gastronomicznych	1,30	1,55	1,93	2,33	3,21	5,31	4,27	7,59	7,72	7,94	8,34
Rok poprzedni = 100											
Wydatki ogółem	-	129,1	126,4	127,0	121,9	117,6	109,3	109,0	101,71	102,5	103,0
Towary i usługi konsumpcyjne	-	128,1	126,2	127,0	121,4	118,7	109,6	109,0	101,40	102,3	103,1
Rekreacja i kultura	-	130,3	128,5	124,8	127,8	132,4	118,3	107,9	99,13	101,83	105,0
Żywnienie w placówkach gastronomicznych	-	119,2	124,5	120,7	137,8	165,4	80,4	177,8	101,71	102,84	105,0

* Od roku 1998 wydatki na kulturę oraz sport, turystykę i wypoczynek są podawane łącznie.

Źródło: Budżety Gospodarstw Domowych z lat 1993–2001, GUS, Warszawa; Warunki życia ludności z lat 1993–2001, GUS, Warszawa; Sytuacja gospodarstw domowych w 2003 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych.

Tablica 27.
Przeciętne miesięczne wydatki w wybranych typach gospodarstw domowych na osobę w latach 1998–2003 (w %)

	Ogółem						Gospodarstwa domowe																													
							pracownicze						pracujących na własny rachunek						emerytów i rencistów						pracowników użytkujących gospodarstwa rolne						rolników					
	98	99	00	01	02	03	98	99	00	01	02	03	98	99	00	01	02	03	98	99	00	01	02	03	98	99	00	01	02	03	98	99	00	01	02	03
Towary i usługi konsumpcyjne	96,1	96,4	96,4	96,1	96,0	96,0	96,7	97,0	96,8	96,7	96,7	96,7	96,1	96,4	96,5	95,5	95,7	95,9	95,1	95,2	95,2	94,8	94,7	94,6	96,4	96,8	96,8	96,5	96,5	96,4	96,1	96,5	96,5	96,5	96,5	96,2
Zywność i napoje bezalkoholowe	33,7	31,2	30,8	31,0	30,8	28,3	30,7	28,1	27,8	28,4	27,2	25,6	27,3	25,3	25,4	25,9	24,9	23,5	35,9	33,3	33,3	32,7	31,3	30,0	40,6	38,0	36,8	36,3	35,2	34,1	45,5	42,9	41,7	41,4	40,9	40,3
Napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	3,1	3,1	3,1	3,0	2,9	2,9	3,4	3,3	3,2	3,2	3,1	3,0	2,8	2,9	2,7	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,7	2,7	2,6	2,6	3,2	3,1	3,0	3,1	3,0	2,9	3,5	3,4	3,2	3,2	3,2	3,3
Towary nieżywnościowe i usługi	59,3	61,6	61,7	61,1	62,2	63,8	62,6	65,0	64,8	64,0	65,3	66,9	66,0	67,6	67,5	65,8	67,6	68,6	56,4	58,8	58,7	58,8	60,0	61,2	52,6	55,0	55,5	55,6	56,1	57,7	47,1	49,8	51,1	51,2	51,7	52,0
W tym:																																				
Odzież i obuwie	6,7	6,1	5,5	5,3	5,2	5,3	7,3	6,6	6,1	5,9	5,9	5,9	7,9	7,5	6,9	6,4	6,4	6,5	5,0	4,5	3,9	3,9	3,8	3,7	8,0	7,0	6,3	5,9	5,9	5,9	6,9	6,5	5,5	5,5	5,4	5,3
Użytkowanie mieszkań i nośniki energii, w tym:	17,7	18,4	17,9	18,8	19,0	20,5	17,3	18,0	17,5	18,6	18,7	20,0	15,7	15,4	15,0	15,8	16,2	17,6	22,0	22,3	21,6	22,5	22,8	23,9	12,2	13,7	14,0	13,9	14,2	16,0	12,0	13,0	12,4	13,0	13,8	14,6
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gosp. domowego	5,3	6,3	5,9	4,9	4,9	5,0	5,4	6,8	6,1	5,1	5,1	5,2	5,7	5,9	5,9	5,1	5,2	5,3	5,0	5,9	5,7	4,7	4,7	4,8	5,7	6,4	6,2	4,7	4,7	4,8	5,1	5,1	5,7	4,3	4,5	4,8
Zdrowie	4,2	4,3	4,5	4,5	4,6	4,7	3,3	3,3	3,3	3,2	3,2	3,4	3,2	3,3	3,2	3,1	3,1	3,2	6,6	6,8	7,5	7,4	7,5	7,7	3,5	3,6	3,3	3,5	3,6	3,8	3,7	3,7	3,6	3,6	3,8	4,0
Transport	8,3	9,3	10,0	8,8	8,8	8,8	9,6	10,7	11,1	9,5	9,7	10,1	11,2	13,4	14,2	12,2	12,1	12,2	5,1	5,6	6,2	5,5	5,5	5,5	9,2	10,0	11,1	12,3	11,7	11,2	8,3	10,1	10,6	11,4	10,4	8,6
Łączność	2,3	2,8	3,5	4,3	4,4	4,6	2,4	2,9	3,7	4,5	4,7	4,9	3,3	3,8	4,5	5,2	4,3	3,8	2,1	2,6	3,3	4,0	4,2	4,4	1,4	2,0	2,6	3,4	3,6	3,8	1,4	2,1	2,8	3,6	3,8	4,1
Rekreacja i kultura	6,3	6,7	6,7	6,5	6,5	6,6	7,4	8,0	8,0	7,7	7,7	7,7	8,7	8,6	8,2	8,1	8,2	8,3	4,4	5,0	4,8	5,0	5,1	5,2	4,8	5,5	5,2	4,9	4,9	4,9	4,1	4,1	4,5	4,3	4,3	4,4
Edukacja	1,0	1,1	1,4	1,5	1,5	1,6	1,3	1,3	1,9	2,0	2,1	2,2	1,6	1,8	2,2	2,2	2,2	2,3	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	1,1	1,3	1,5	1,5	1,5	1,5	0,7	0,9	1,1	1,1	1,1	1,2
Restauracje i hotele	1,2	1,4	1,4	1,4	1,5	1,7	1,5	1,7	1,8	1,7	1,9	2,1	2,0	1,9	2,1	2,2	2,2	2,3	0,7	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,7	0,6	0,7	0,7	0,8	0,9	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5

Źródło: Warunki życia ludności z lat 1998–2001. GUS, Warszawa; Warunki życia ludności z lat 1993–2001, GUS, Warszawa; Sytuacja gospodarstw domowych w 2003 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych

Tablica 28.
Udział wydatków na wybrane artykuły i usługi kulturalne w przeciętnych wydatkach na kulturę na jedną osobę rocznie w gospodarstwach domowych w latach 1998–2002

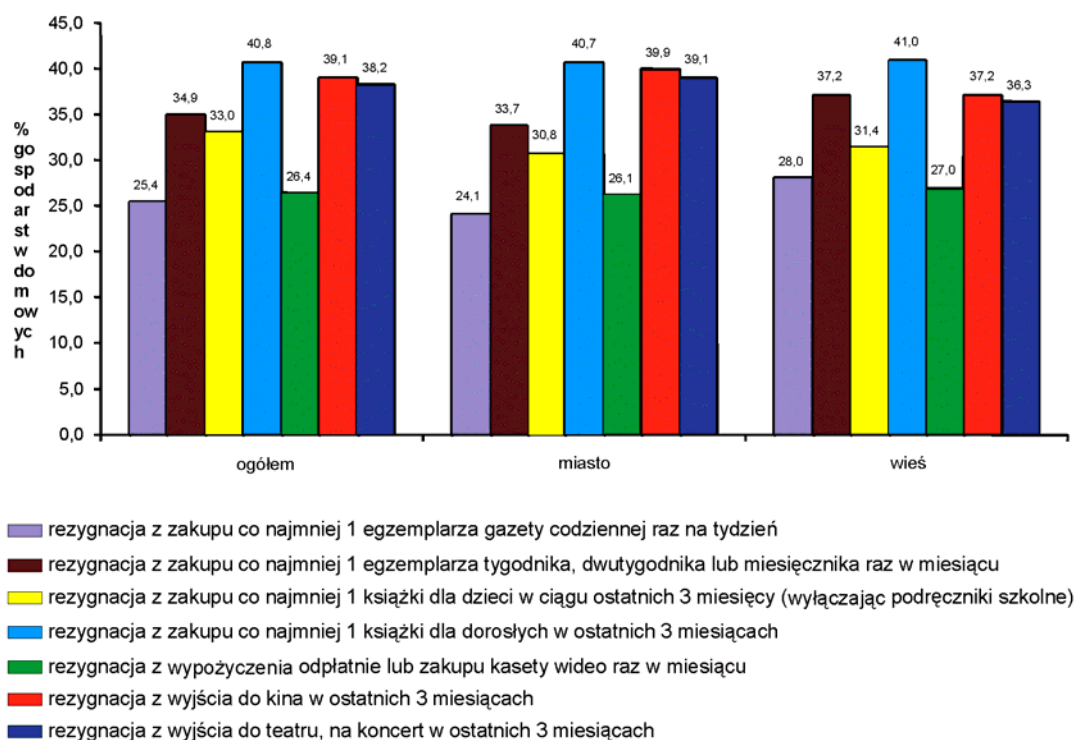
Wyszczególnienie	Ogółem					Gospodarstwa domowe																								
						pracownicze					pracujących na własny rachunek					emerytów i rencistów					pracowników użytkujących gospodarstwa rolne					rolników				
	98	99	00	01	02	98	99	00	01	02	98	99	00	01	02	98	99	00	01	02	98	99	00	01	02	98	99	00	01	02
Gazety i czasopisma	21,9	17,8	18,4	19,0	18,1	20,1	16,2	17,3	17,4	16,7	22,1	17,3	19,4	19,9	17,2	20,0	22,1	21,5	22,2	20,8	19,1	15,2	14,9	15,7	18,5	16,7	17,0	15,7	17,6	16,8
Książki i inne wydawnictwa	6,1	4,5	4,8	5,5	5,2	6,7	4,6	5,1	6,1	5,7	7,0	6,1	6,5	7,0	6,1	5,2	4,4	4,5	4,9	5,0	5,6	3,2	2,0	3,5	3,6	2,1	1,8	1,4	1,8	1,7
Opłaty za wstęp do teatrów, instytucji muzycznych i kin	3,2	3,5	3,0	3,9	4,0	3,8	4,2	3,8	4,9	5,1	4,7	5,2	4,7	5,7	6,8	1,4	1,6	1,2	1,8	1,6	2,3	3,3	1,7	2,9	3,0	1,8	2,7	2,2	2,3	2,03
Zakup sprzętu do odbioru, rejestracji i odtwarzania dźwięku	6,1	8,3	7,6	4,3	3,8	7,1	10,2	9,6	5,3	4,8	9,7	8,5	9,1	3,2	2,9	2,5	4,7	3,2	2,7	2,7	6,6	7,2	10,3	4,5	2,9	6,0	8,7	5,1	5,1	3,3
w tym zestawy	3,7	5,5	4,6	2,4	2,2	4,8	7,2	6,1	3,1	2,9	5,4	5,7	4,8	1,0	1,4	0,8	2,9	1,7	1,5	1,4	3,6	4,3	5,0	2,7	2,1	2,6	0,5	3,1	4,0	1,6
Zakup telewizorów	8,5	10,5	10,6	6,6	6,5	7,9	10,2	9,5	7,6	6,7	5,0	6,4	6,9	2,7	3,9	9,5	11,7	11,7	5,5	6,8	11,6	11,0	16,7	8,5	4,5	12,5	13,4	15,5	9,7	11,5
Zakup sprzętu do odbioru, rejestracji i odtwarzania obrazu	3,4	3,5	3,8	2,2	2,5	3,4	4,5	4,4	2,6	3,3	3,9	3,4	2,5	1,5	2,1	2,0	2,2	3,2	1,9	1,8	4,6	2,5	3,6	1,8	1,8	3,8	1,7	0,8	2,2	0,5
w tym zestawy	1,4	1,6	1,4	0,7	1,3	1,3	2,1	2,0	0,9	1,8	0,9	2,1	0,7	0,2	1,5	0,6	0,9	0,8	0,6	1,0	2,6	0,4	0,4	0,5	0,1	1,6	0	0,1	1,1	-
Zakup nośników dźwięku i obrazu	5,1	4,2	4,7	4,7	4,4	6,4	5,1	5,7	6,0	5,7	7,7	6,0	7,2	7,1	6,9	1,8	1,8	2,1	2,0	1,9	3,4	3,0	3,4	3,4	2,7	2,0	3,9	3,1	2,2	2,7
Opłaty za abonament radiowy i telewizyjny	14,4	11,1	11,5	15,6	16,4	11,8	9,0	9,4	12,3	13,0	9,3	6,5	6,9	9,5	10,3	20,1	16,7	16,8	22,1	22,5	14,1	11,4	11,9	16,2	19,0	17,2	14,5	11,6	2,3	22,7
Opłaty za telewizję kablową	8,5	8,6	11,5	13,9	14,0	10,0	9,7	13,3	15,9	16,0	7,9	7,3	10,7	14,7	13,7	9,0	9,9	11,9	14,2	14,0	0,8	0,7	2,4	3,2	3,7	0,3	0,1	1,8	1,5	2,7

Źródło: Kultura w 1998 r., w 1999 r., w 2000 r., w 2001r., w 2002 r. Informacje i opracowania statystyczne GUS, Warszawa 1999, 2000, 2001, 2002.

Aby podołać wydatkom związanym z zaspokojeniem najpilniejszych potrzeb wiele rodzin zmuszone było ograniczyć wydatki na kulturę i wypoczynek, w tym także wydatki na prasę i książki. Na podstawie wyników różnorodnych badań można wnioskować, że ograniczenia w tym zakresie były podobne w ciągu ostatnich kilku lat.

W pierwszej połowie 2002 r. w przypadku prawie 1/5 gospodarstw domowych zdarzały się tygodnie, w których wyłącznie z powodu braku pieniędzy nie kupowano żadnych gazet codziennych. Z zakupu periodyków (tygodniki, miesięczniki) rezygnowała natomiast ponad 1/3 rodzin. Brak pieniędzy był również powodem rezygnacji z zakupu książek – zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci. W ciągu 3 miesięcy wyłącznie ze względów finansowych ani jednego egzemplarza książki dla dorosłych nie kupiło ok. 41% rodzin, natomiast dla dzieci – ok. 33%.

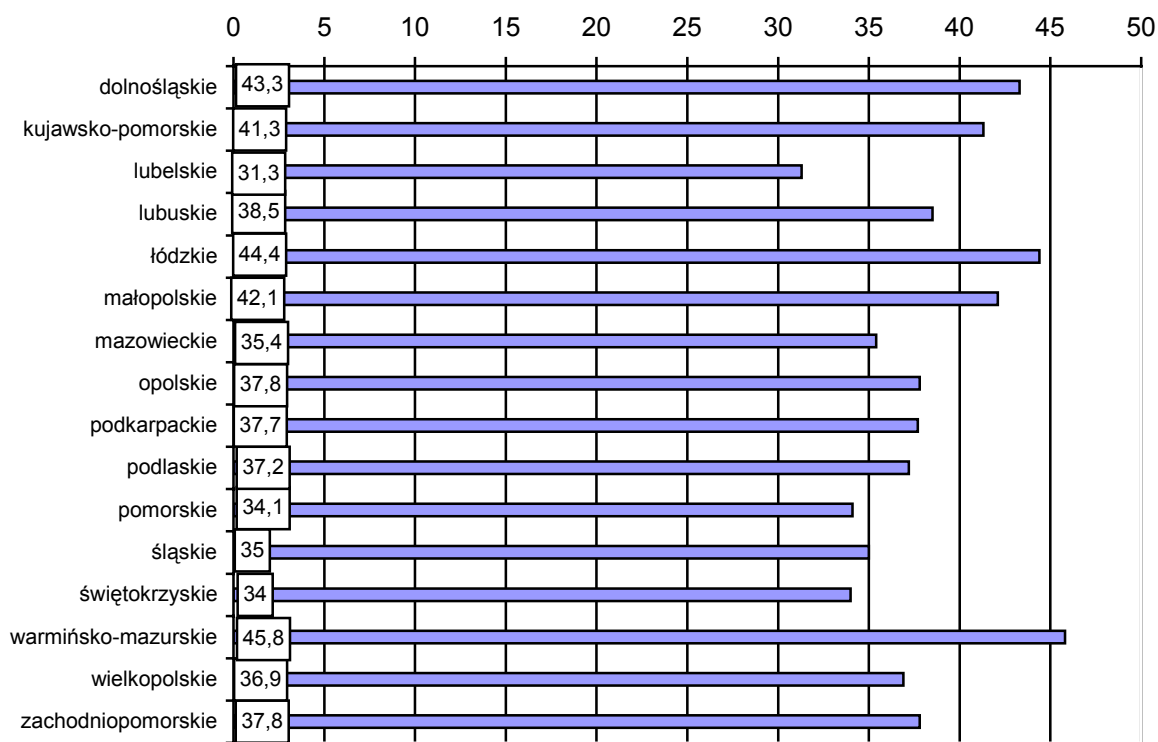
Rysunek 9.
Trudności finansowe gospodarstw domowych w realizacji potrzeb w zakresie kultury w 2002 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zarówno powyższy wykres, jak i rysunek poniżej pokazują ograniczenia uczestnictwa w różnych formach kultury ze względu na braki finansowe w budżetach gospodarstw domowych.

Rysunek 10.
Odsetek mieszkańców, którzy w 2003 r. wyłącznie ze względów finansowych zrezygnowali z wizyty w kinie

Źródło: Diagnoza społeczna 2003.

W następnych tablicach prezentowane są informacje dotyczące uczestnictwa ludności w wybranych elementach oferty programowej domów i ośrodków kultury oraz skala korzystania przez dzieci w nadobowiązkowych zajęciach pozalekcyjnych (związanych bezpośrednio z edukacją oraz edukacją kulturalną). Nie są to wyniki nastawiające optymistycznie.

Tablica 29.
Uczestnictwo ludności w wybranych elementach oferty programowej domów i ośrodków
kultury, klubów i świetlic
w 2001 r.

Województwa	Uczestnicy imprez na 1000 mieszkańców		Członkowie zespołów artystycznych na 1000 mieszkańców		Członkowie kół i klubów na 1000 mieszkańców	
	miasto	wieś	miasto	wieś	miasto	wieś
Polska	1032	446	6	5	6	2
Dolnośląskie	1035	453	5	4	7	3
Kujawsko-pomorskie	947	434	6	4	10	3
Lubelskie	1262	527	11	6	7	2
Lubuskie	1948	241	8	2	6	2
Łódzkie	798	332	7	4	10	2
Małopolskie	1524	557	10	8	11	2
Mazowieckie	701	252	4	2	4	2
Opolskie	1564	685	10	5	9	2
Podkarpackie	1586	656	13	7	6	2
Podlaskie	1314	517	8	4	6	3
Pomorskie	655	541	4	4	5	5
Śląskie	604	434	4	6	3	4
Świętokrzyskie	1145	210	8	2	7	1
Warmińsko-mazurskie	1500	409	7	3	6	4
Wielkopolskie	1303	439	7	4	8	3
Zachodniopomorskie	1179	422	7	3	5	1

Źródło: Opracowanie własne.

Tablica 30.
Korzystanie w roku szkolnym 2000/2001 przez dzieci
i młodzież uczącą się z zajęć nadobowiązkowych według miejsca zamieszkania w 2001 r.

	Nauka języków obcych	Zajęcia sportowe	Muzyka, rytmika, taniec	Zajęcia komputerowe	Korepetycje
Polska	w % gospodarstw domowych z dziećmi uczącymi się (*)				
	18,4	15,8	8,3	8,3	8,3
w tym: wieś	9,7	9,3	5,3	6,2	4
Dolnośląskie	15,6	17,8	7,7	7,6	7
Kujawsko-pomorskie	14,1	14,6	9	7,8	8,9
Lubelskie	16,9	14,6	9,9	8,7	9,2
Lubuskie	17,9	13,5	7,8	6,7	8,1
Łódzkie	16	15,7	6,3	6,6	9,1
Małopolskie	18,3	14,4	10,4	10,8	7,9
Mazowieckie	26,1	20,9	11,3	12	8,9
Opolskie	14,8	15,7	8,1	7,9	8,3
Podkarpackie	14,1	11,7	5,7	7,9	6,7
Podlaskie	12,7	10,4	8,4	6,9	7,3
Pomorskie	20	18,8	9,7	9	7,4
Śląskie	20,8	15,4	6,9	5,2	9,5
Świętokrzyskie	21,8	11,6	5,2	10,5	9,3
Warmińsko-mazurskie	17	16,4	7,7	9,8	7
Wielkopolskie	18,4	15,5	8	7,2	7,8
Zachodniopomorskie	15,4	14,6	7,4	7,7	7,5

Źródło: Opracowanie własne.

Przytoczone tu dane nie są oczywiście całościowym rozpoznaniem dostępności kultury ze względu na zasobność portfeli, ale ilustrują pewne trendy i zjawiska.

5.3. Udział sektora kultury w produkcie krajowym brutto

W ramach diagnozy stanu istniejącego podjęto również po raz pierwszy w Polsce próbę oszacowania udziału sektora kultury w produkcie krajowym brutto.

Prezentacja danych szacunkowych oraz wartość udziału sektora kultury w PKB zostały przedstawione w tablicy poniżej.

Produkt krajowy brutto (PKB) jest miarą produkcji wytworzonej przez czynniki wytwórcze zlokalizowane na terytorium danego kraju, niezależnie od tego, kto jest ich właścicielem.

Wartość dodana oznacza przyrost wartości dóbr w wyniku określonego procesu produkcji.

Udział procentowy PKB wytwarzanego w kulturze i przemysłach kultury jest wysoki i kształtował się w 2002 r. na poziomie 4,5%, a udział w wartości dodanej brutto w 2002 r. na poziomie 5,2%. Podobny poziom tych wskaźników (średni udział w PKB i wartości dodanej brutto) występuje w rozwiniętych krajach w Europie.

W wyniku bardziej szczegółowych badań prawdopodobny udział w PKB i wartości dodanej brutto będzie jeszcze wyższy, głównie ze względu na relatywnie wysoką dochodowość przemysłów kultury, relatywnie wysokie średnie wynagrodzenia (również dochód osób fizycznych wolnych zawodów) oraz malejącą wartość produkcji w przemysłach tradycyjnych w Polsce.

Tablica 31.
Szacunek wartości dodanej brutto w sektorze kultury i produktu krajowego brutto (ceny bieżące)

		Wartość dodana brutto								
		W milionach złotych				w % produktu krajowego brutto				
		1999	2000	2001	2002	1999	2000 A*)	2000 B*)	2001	2002
1	Ogółem	28157,9	31383,6	33745,2	34954,7	4,6	4,6	4,4	4,5	4,5
2	Działalność wydawnicza i poligraficzna	3315,6	3423,3	3721,4	3865,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
3	Produkcja nadajników i odbiorników telewizyjnych i radiowych	1457,2	1499,3	1542,1	1534,5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
4	Informatyka	1815,9	2397,7	2848,7	3137,8	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
5	Szkolnictwo ponadpodstawowe i wyższe	12244,1	14365,3	15189,8	15574,5	2,0	2,1	2,0	2,0	2,0
6	Działalność radiowa i telewizyjna oraz związana z filmem i przemysłem wideo	1261,7	1260,7	1261,4	1233,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
7	Inna działalność artystyczna i rozrywkowa	1352,1	1452,2	1531,9	1534,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
8	Działalność bibliotek, archiwów, muzeów i pozostała działalność kulturalna	1168,8	1320,2	1400,9	1436,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
9	Pozostałe	5542,6	5664,8	6248,9	6639,1	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9
		Ogółem = 100				W wartości dodanej brutto ogółem				
1	Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	5,3	5,2	5,0	5,1	5,2
2	Działalność wydawnicza i poligraficzna	11,8	10,9	11,0	11,1	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6
3	Produkcja nadajników i odbiorników telewizyjnych i radiowych	5,2	4,8	4,6	4,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
4	Informatyka	6,4	7,6	8,4	9,0	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5
5	Szkolnictwo ponadpodstawowe i wyższe	43,5	45,9	45,0	44,6	2,3	2,4	2,3	2,3	2,3
6	Działalność radiowa i telewizyjna oraz związana z filmem i przemysłem wideo	4,5	4,0	3,7	3,5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
7	Inna działalność artystyczna i rozrywkowa	4,8	4,6	4,5	4,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
8	Działalność bibliotek, archiwów, muzeów i pozostała działalność kulturalna	4,2	4,2	4,2	4,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
9	Pozostałe	19,7	18,1	18,5	19,0	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0

* W edycji rocznika 2002, począwszy od danych za 2000 r.:

1. Wprowadzono zmianę zakresu podmiotowego sektorów instytucjonalnych, a mianowicie:
  - a) w sektorze przedsiębiorstw:
    - ujęto spółki cywilne (niezależnie od liczby pracujących – poprzednio z liczbą pracujących do 5 osób ujmowane były w sektorze gospodarstw domowych) osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą z liczbą pracujących powyżej 9 osób (poprzednio – powyżej 5 osób);
    - wyłączono zakłady budżetowe i gospodarstwa pomocnicze jednostek budżetowych prowadzące działalność gospodarczą oraz agencje rządowe, które przeniesiono do sektora instytucji rządowych i samorządowych;
  - b) w sektorze gospodarstw domowych ujęto osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą z liczbą pracujących do 9 osób (poprzednio – do 5 osób),
2. Zmieniono ujęcie transakcji w warunkach sektora instytucji rządowych i samorządowych z kasowego na memoriałowe.
3. Przyjęto nowe kryterium kwalifikowania gospodarstw domowych do poszczególnych podsektorów oraz zwiększono ich liczbę z 4 do 8.
4. Dokonano wyceny wartości środków trwałych według cen rynkowych.

W wyniku powyższych zmian dane bezwzględne za 2000 r. podano w warunkach porównywalnych:

- w wariantcie A – danymi za 1999 r.
- w wariantcie B – danymi za 2001 r.

W ciągu lat 1999–2002 wartość dodana brutto w sektorze kultury corocznie wzrastała w ujęciu nominalnym (od 28 157,9 mln zł w 1999 r. do 34 954,7 mln zł w 2002 r.). Pomimo to jej udział procentowy w PKB utrzymywał się na podobnym poziomie w całym analizowanym okresie (oscylując w przedziale od 4,6% w 1999 r. do 4,5% w 2002 r.). Największy udział wartości dodanej brutto wypracowuje szkolnictwo ponadpodstawowe i wyższe (15 574,5 mln zł w 2002 r., co stanowi 2% PKB), a następnie – pomijając pozycję „pozostałe” – działalność wydawnicza i poligraficzna (3865,6 mln zł w 2002 r., 0,5% PKB) i informatyka (odpowiednio: 3137,8 mln zł i 0,4% PKB). W ramach wartości dodanej brutto ogółem w skali kraju udział wartości dodanej w sektorze kultury wahał się w analizowanym okresie w przedziale 5,0%–5,3%.

Przedstawiona analiza ma niesłychanie istotne znaczenie. Prezentuje bowiem skalę wkładu, jaki działania w sferze kultury (produkcja, usługi, praca ludzi itp.) wnoszą do gospodarki krajowej. W takim kontekście zrozumiałe jest oczekiwanie, by w tę dziedzinę inwestować, także poprzez wkład środków publicznych w wydatki na kulturę, gdyż są to przedsięwzięcia – z ekonomicznego punktu widzenia – opłacalne.

5.4. Wydatki na kulturę – budżet państwa i jednostki samorządowe

W celu stworzenia rzetelnych przesłanek do porównania nakładów na kulturę warto przypomnieć, choćby w krótkiej perspektywie czasowej, skalę udziału wydatków na kulturę w budżecie państwa. Budżet państwa dla części 24 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego – w ustawie budżetowej na **2002 r.** zakładał wydatki ogółem w wysokości **1 087 176 tys. zł**, tj. spadek o 11% w relacji do ustawy budżetowej 2001 r. W kwocie tej **1 077 114 tys. zł stanowiły wydatki bieżące, a 10 062 tys. zł – wydatki majątkowe.**

W wyniku tzw. cięć budżetowych na 2002 r., którymi szczególnie została dotknięta kultura w części 24., straciła ona w porównaniu z 2001 r. aż 123 mln zł, z tego w:

- inwestycjach – 40 mln zł;
- konserwacji zabytków – 15 mln zł;
- instytucjach kultury – 35 mln zł;
- kinematografii – 6 mln zł;
- zadaniach w dziedzinie mecenatu państwa – 27 mln zł.

Kwoty wydatków dla instytucji kultury zostały ograniczone do wysokości 80% kwoty zaplanowanej w ustawie budżetowej na 2001 r.. Jednak przy tak trudnej sytuacji finansowej państwa, żadna instytucja kultury nie uległa likwidacji.

Natomiast wydatki na **2003 r.**, mimo znaczącego wzrostu budżetu na kulturę w porównaniu z 2002 r., osiągnęły poziom 2001 r. (wykonanie 2001 r. wyniosło – 1 186 675 tys. zł).

Zaplanowane środki w ustawie budżetowej na **2003 r.** w części 24. – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego wynosiły **1 171 497 tys. zł**, co przyniosło wzrost o 7,8% w stosunku do ustawy budżetowej 2002 r. W kwocie tej **1 120 739 tys. zł stanowiły wydatki bieżące, a 50 758 tys. zł – wydatki majątkowe**, które wzrosły pięciokrotnie w stosunku do 2002 r. Ponadto w rezerwach celowych budżetu państwa przewidziano dla działu 921. – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego środki w wysokości 14 781 tys. zł z przeznaczeniem na:

- dotacje dla państwowych instytucji kultury na poprawę wynagrodzeń pracowników artystycznych oraz pracowników działalności podstawowej (13 300 tys. zł),
- dotacje dla Polskiego Związku Niewidomych na dofinansowanie zadania w zakresie prowadzenia Centralnej Biblioteki Niewidomych (1 481 tys. zł).

Łączny budżet na 2003 r. z rezerwami celowymi wyniósł 1 186 278 tys. zł, tj. wzrósł o 9,1% w relacji do ustawy budżetowej 2002 r.

Informacja Ministerstwa Kultury o wykonaniu budżetu za 2003 r. w części 24. – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego oraz w części 85. – Budżety wojewodów.

CZĘŚĆ 24. – KULTURA I OCHRONA DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ogółem zanotowano nieznaczną poprawę wydatków na kulturę z budżetu państwa, jednakże po zmniejszeniach w poprzednich latach poziom wydatków z budżetu państwa był

nieznacznie wyższy od wydatków w 2000 r. Zwiększyły się również, od wielu lat nierewaloryzowane, płace pracowników merytorycznych w instytucjach kultury podległych Ministrowi Kultury. Ciągłe niewystarczające są wydatki na inwestycje i zakup trwałego wyposażenia oraz na rozwój instytucji kultury.

Udział finansowy Ministra Kultury jest niezbędny w montażu finansowania projektów kulturalnych realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i współfinansowanych w ramach innych funduszy europejskich (Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, „Kultura 2000”, „Leonardo”, „e-Content”, „Equal”).

Dochody:

W 2003 r. zrealizowane dochody wynosiły **7,6 mln zł** i przekroczyły planowaną na 2003 r. wielkość o 17,6%. W stosunku do 2002 r. nastąpił wzrost dochodów o 173%. Udział dochodów części 24. w dochodach budżetu państwa wyniósł 0,0042%, co stanowi kwotę mało istotną.

Wydatki:

Budżet części 24. - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego – został określony ustawą budżetową na kwotę **1 171 mln zł**, a wydatki zostały wykonane w wysokości **1 244 mln zł** (nie wliczając wydatków niewygasających z końcem roku budżetowego 2003), co stanowi 99% ostatecznego planu finansowego. W stosunku do 2002 r. nastąpił wzrost o 12%. Największy udział w wykonaniu wydatków części 24 miał dział 921. – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego (39%), dział 801 – Oświata i wychowanie (37%), dział 803. – Szkolnictwo wyższe (19,5%). Pozostałe działy, tj. 750. – Administracja publiczna, 854. – Edukacyjna opieka wychowawcza i 700 – Gospodarka mieszkaniowa stanowiły łącznie 4,5% wydatków części 24.

Wydatki bieżące zamknęły się w kwocie 1 190 mln zł, a wydatki majątkowe – 54 mln zł (plus 5,8 mln. zł – wydatki niewygasające z upływem roku budżetowego 2003).

Udział wydatków części 24. w łącznych wydatkach budżetu państwa wyniósł 0,60%.

Środki **specjalne** funkcjonowały w obrębie działu **801., 854. i 921.** Związane były z działalnością szkolnictwa artystycznego oraz burs i internatów szkolnych, Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz archiwów podległych Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych.

W szkolnictwie artystycznym wpływy uzyskiwano z dobrowolnych wpłat oraz darowizn, dochodów z koncertów, z wypożyczania instrumentów, z usług ksero oraz organizacji kolonii. Środki przeznaczano m.in. na pokrycie wydatków rzeczowych szkół artystycznych, burs i internatów.

W Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa dochody 2 środków stanowiły dobrowolne wpłaty i darowizny na odbudowę polskich grobów i cmentarzy wojennych na Wschodzie oraz na upamiętnienie ofiar hitlerowskiego obozu zagłady w Bełżcu. W archiwach głównym źródłem przychodów było wykonywanie poszukiwań własnościowych i kwerend genealogicznych, mikrofilmowanie akt w ramach umów międzynarodowych, itp.

Dodatkowo w dziale 921. powstał w 2003 r. **środek specjalny pochodzący z dopłat do stawek w grach stanowiących monopole państwa**, na mocy ustawy o grach i zakładach wzajemnych z 29 lipca 1992 r. Środek przeznaczany jest na wspieranie i promowanie kultury

w kraju i za granicą na zasadach ujętych w rozporządzeniu z 18 lipca 2003 r. Wpływy środka zaplanowano na 115 mln zł, uzyskano kwotę **58,1 mln zł**. Wpłata do budżetu wyniosła **5,7 mln zł**. Ze środka wydatkowano 25,8 mln zł na wspieranie i promowanie zadań w formie dotacji oraz m.in. 160 tys. zł na nagrody dla animatorów kultury, twórców i wykonawców. Łączne wydatki wyniosły **31,7 mln zł**.

W roku 2003 w środkach specjalnych uzyskano przychody w łącznej kwocie **74,6 mln zł**. Wydatki wyniosły **46,9 mln zł** i były o 37% niższe od kwoty planowanej po zmianach. Łączna wpłata do budżetu wyniosła **6,2 mln zł**.

Gospodarstwa pomocnicze. Tę formę gospodarki finansowej prowadziło:

- 10 gospodarstw pomocniczych działających przy archiwach państwowych – w zakresie świadczenia usług archiwalnych oraz w ograniczonych rozmiarach – działalności wydawniczej,
- 2 gospodarstwa pomocnicze w placówkach oświatowych,
- Zakład Gospodarczy przy Ministerstwie Kultury, którego głównym zakresem działania jest obsługa centrali MK.

Gospodarstwa pomocnicze koszty swej działalności pokrywały z dochodów uzyskiwanych ze sprzedaży usług. W 2003 r. uzyskały przychody w kwocie **11,3 mln zł, tj. 101%** planu po zmianach. Wydatki wyniosły **11,4 tys. zł, tj. 102%** planu po zmianach. Łączna wpłata do budżetu państwa w wysokości 50% zysku wyniosła 9 tys. zł.

Dotacje podmiotowe

Udzielone 130 jednostkom dotacje podmiotowe w kwocie 582,7 mln zł stanowiły blisko połowę budżetu części 24. W stosunku do ustawy budżetowej dotacje podmiotowe były większe o 6%.

I tak w 2003 r. przekazano do 73 niepublicznych szkół artystycznych o uprawnieniach szkół publicznych dotacje w wysokości 9 mln zł. 18 wyższych uczelni otrzymało dotacje podmiotowe w ogólnej kwocie 232,8 mln zł. W dziale 921. – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego – przyznano dotacje 39 podmiotom, z tego 5 instytucjom filmowym na produkcję i opracowywanie filmów - kwotę 19,3 mln zł; 3 ośrodkom ochrony zabytków – kwotę 13 mln zł oraz 34 instytucjom kultury – 308,5 mln. zł. Wśród tych ostatnich najliczniejszą grupę (14) stanowią muzea, które w roku ubiegłym otrzymały dotacje podmiotowe na ogólną kwotę 123,4 mln zł. Wielkość dotacji dla 4 instytucji artystycznych: Teatru Narodowego, Starego Teatru w Krakowie oraz Filharmonii Narodowej i Teatru Wielkiego – Opery Narodowej zamknęła się kwotą blisko 100 mln zł.

FUNDUSZ PROMOCJI TWÓRCZOŚCI

Fundusz Promocji Twórczości został utworzony na mocy ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2000 r. Nr 80, poz. 904, z późn. zm.). Nie posiada osobowości prawnej, a jego dysponentem jest Minister Kultury.

Źródłem dochodów funduszu były wpływy od producentów i wydawców ze sprzedaży egzemplarzy utworów literackich, muzycznych itp., których czas ochrony autorskich praw majątkowych upłynął, oraz z odsetek bankowych.

Dochody i wydatki funduszu w 2003 roku wynosiły:

– stan środków na początku roku	352 tys. zł
– przychody	740 tys. zł
– wydatki bieżące	683 tys. zł
– stan środków na koniec roku	409 tys. zł

Środki funduszu zostały rozdysponowane przede wszystkim na :

– 41 stypendiów twórczych w dziedzinie literatury, muzyki i plastyki	441 tys. zł
– 13 dotacji do wydawnictw książkowych	78 tys. zł
– jednorazowe zapomogi dla 21 twórców	163 tys. zł
– inne	1 tys. zł

Specjalnie powołana komisja rekomenduje Ministrowi Kultury przede wszystkim wnioski o stypendia i zapomogi składane przez artystów o dużym dorobku artystycznym. Zapomogi udzielane są tym twórcom, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji materialnej lub zdrowotnej.

CZĘŚĆ 83. – REZERWY CELOWE BUDŻETU PAŃSTWA

Rezerwa celowa (poz. 36) – na poprawę wynagrodzeń pracowników artystycznych oraz pracowników działalności podstawowej zatrudnionych w państwowych instytucjach kultury.

Wynagrodzenia w państwowych instytucjach kultury były od lat niskie. Przeciętnie w 2002 r. wynosiły ok. 2 000 zł. Środki z rezerwy celowej miały na celu podniesienie tych wynagrodzeń i zostały wykorzystane zgodnie z przeznaczeniem.

Przeciętna miesięczna podwyżka wynagrodzenia dla pracowników instytucji kultury podległych ministerstwu kultury była różnicowana w zależności od instytucji, tj. z powodu znacznych rozbieżności w instytucjach przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia analizowanych pracowników. Dodatkowym kryterium przy różnicowaniu podwyżek była ranga instytucji.

Rezerwa celowa (poz. 37) na dofinansowanie bieżących zadań własnych samorządowych instytucji kultury, przejętych w dniu 1 stycznia 1999 r.

Podział rezerwy celowej budżetu państwa na 2003 r. w kwocie 129,3 mln zł na dofinansowanie bieżących zadań własnych samorządowych instytucji kultury, przejętych w dniu 1 stycznia 1999 r., odbywał się na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 maja 2000 r.

Ostatecznego podziału rezerwy na poszczególnych wojewodów i instytucji dokonywał Minister Kultury na podstawie wniosków i opinii specjalnie utworzonych zespołów:

- przy wojewodach, w skład których wchodziłi przedstawiciele zainteresowanych jednostek samorządu terytorialnego,
- w Ministerstwie Kultury członkami których byli dyrektorzy właściwych departamentów, pod przewodnictwem podsekretarza stanu.

Przyjęto zasadę, że dotacje celowe przyznawane z budżetu państwa powinny mieć charakter interwencyjny i nie mogą zastępować finansowych powinności jednostek

samorządu terytorialnego, związanych z prowadzeniem instytucji kultury. Środki interwencyjne budżetu państwa powinny być przeznaczone dla ekonomicznie najsłabszych instytucji kultury, które na swą statutową działalność nie są w stanie wypracować znaczących dochodów własnych.

W wyniku podziału powyższej rezerwy dotacje otrzymało 361 samorządowych instytucji kultury.

Rezerwa celowa (poz. 76) **dotacja dla Polskiego Związku Niewidomych** na dofinansowanie zadań w zakresie prowadzenia Centralnej Biblioteki Niewidomych. Polski Związek Niewidomych otrzymał w 2003 r. dotację w wysokości 1 481 tys. zł z przeznaczeniem na dofinansowanie zadań w zakresie prowadzenia Centralnej Biblioteki Niewidomych. Dotacja została przekazana przez Ministerstwo Kultury w dwóch transzach – 900 tys. zł i 581 tys. zł. Środki te pozwoliły na sfinansowanie kosztów związanych m.in. z remontami, zakupem książek i materiałów bibliotecznych, biurowych, czasopism, jak również uzupełnieniem zbiorów muzycznych. Ubezpieczono także zbiory biblioteczne, bibliobus oraz pokryto częściowo wynagrodzenia bibliotekarzy i aktywu bibliotecznego.

Polski Związek Niewidomych nie wykorzystał w całości przekazanych środków finansowych, czego rezultatem był dokonany przez PZN zwrot kwoty w wysokości ok. 1 720 zł. Rozliczenie zostało ostatecznie zaakceptowane przez MK w kwocie ok. 1 479 tys. zł.

CZĘŚĆ 85. – BUDŻETY WOJEWODÓW OGÓLEM W ZAKRESIE DZIAŁU 921. – KULTURA I OCHRONA DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Dochody:

W budżetach wojewodów w dziale 921. – kultura i ochrona dziedzictwa narodowego przyniesiono dochody w wysokości 292 tys. zł, tj. 423% planu.

Wydatki:

Wydatki wojewodów za 2003 r. wyniosły 248,3 mln zł (nie wliczając wydatków niewygasających z końcem roku budżetowego 2003). W powyższej kwocie 173,7 mln zł stanowią wydatki bieżące, a 74,6 mln zł – wydatki majątkowe.

Wydatki bieżące, które zrealizowano w wysokości 173,7 mln zł stanowią 70% ogółu wydatków w budżetach wojewodów dla działu 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego. Zostały one przeznaczone na:

- dofinansowanie zadań własnych jednostek samorządu terytorialnego (powiatów i samorządów wojewódzkich) związanych z prowadzeniem instytucji kultury, przejętych w dniu 1 stycznia 1999 r., w kwocie 129,2 mln zł,
- konserwację zabytków – 42,2 mln zł,
- pozostałe zadania z zakresu kultury 2,3 mln zł.

Wydatki majątkowe zrealizowano w wysokości – 74,6 mln. zł (plus 9,7 mln. zł. – wydatki niewygasające z upływem roku budżetowego 2003). Środki te były przeznaczone na finansowanie zakupów inwestycyjnych oraz budowy i modernizacji obiektów kultury również wynikających z kontraktów wojewódzkich, m.in.: Teatru Wielkiego w Łodzi, Opery Śląskiej, Opery Bałtyckiej.

Dotacje celowe na finansowanie zadań z zakresu administracji rządowej oraz innych zleconych ustawami, realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego.

Dotacje na bieżące zadania z zakresu administracji rządowej przekazane przez wojewodów gminom na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego zostały wydatkowane w kwocie 47 tys. zł na realizację zadań wynikających z „Pilotażowego rządowego programu na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003”.

PROGRAM WIELOLETNI „ODBUDOWA I RENOWACJA NAJBARDZIEJ ZAGROŻONYCH OBIEKTÓW ZAMKU KRÓLEWSKIEGO W WARSZAWIE”

W ramach realizacji programu wieloletniego pn. „Odbudowa i renowacja najbardziej zagrożonych obiektów Zamku Królewskiego w Warszawie” przyznano dotację w wysokości 6,6 mln zł. Nie wydatkowano kwoty 31 tys. zł (koszty prac inwestycyjnych były niższe niż planowano), która została zwrócona zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Środki wydatkowano zgodnie z założeniami programu wieloletniego na prace zabezpieczające i remontowe Arkad Kubickiego – 5,1 mln zł, bryły Zamku Królewskiego – 1,4 mln zł oraz rekonstrukcje wyposażenia wnętrza – 72 tys. zł.

5.4.1. Dla porównania w niniejszej strategii zamieszczono dane dotyczące wydatków na kulturę w samorządach. W 2001 r. wydatki na kulturę samorządów terytorialnych wszystkich szczebli wyniosły łącznie 2 580 408 zł, co stanowiło 3,12% ogólnych wydatków samorządowych. Prawie połowę tej kwoty stanowiły wydatki gmin (bez miast na prawach powiatu).

Tablica 32.
Wydatki samorządowe na kulturę w 2001 r.

Województwa	Wydatki samorządowe na kulturę w tys. zł w 2001	Wydatki samorządowe na kulturę w tys. zł w 2002	Udział poszczególnych szczebli samorządu w wydatkach samorządowych na kulturę w danym województwie w roku 2001 (w %)			
			gminy bez miast na prawach powiatu	powiaty		województwa
				ziemskie	grodzkie	
Polska	2 580 408	2 608 997	45,56	2,97	26,04	25,27
Dolnośląskie	287 956	263 047	40,49	0,79	34,9	23,82
Kujawsko-pomorskie	132 590	128 776	34,23	1,18	29,38	35,21
Lubelskie	118 040	114 144	41,17	3,57	21,81	33,45
Lubuskie	67 548	65 795	55,34	3,63	14,85	26,19
Łódzkie	171 481	187 406	33,71	3,26	40,48	22,55
Małopolskie	209 563	211 766	38,77	1,93	37,93	21,37
Mazowieckie	372 998	382 478	64,45	8,04	6,83	20,68
Opolskie	62 632	62 612	66,31	3,54	9,22	20,93
Podkarpackie	113 340	116 925	59,91	3,57	13,41	23,11
Podlaskie	68 253	67 041	42,88	1,84	25,86	29,42
Pomorskie	153 067	164 745	32,77	2	37	28,23
Śląskie	319 594	347 590	28,82	1,05	53,68	16,45
Świętokrzyskie	60 282	63 522	50,1	5,72	16,51	27,67
Warmińsko-mazurskie	81 850	83 603	53,38	1,83	19,24	25,55
Wielkopolskie	252 153	238 626	45,91	3,46	25,11	25,52
Zachodniopomorskie	109 061	110 921	43,36	2,15	30,37	24,12

Źródło: GUS w „Kultura w 2001 r.”, Warszawa 2002

Tablica 33.
Struktura wydatków samorządowych na kulturę w województwach
w 2002 r. w %*

Województwa	Muzea, ochrona i konserwacja zabytków	Biblioteki	Domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby	Teatry dramatyczne i lalkowe	Teatry muzyczne, opery i operetki	Pozostałe wydatki na kulturę
Polska	14,38	25,69	26,85	9,18	6,05	17,85
Dolnośląskie	17,26	20,33	23,44	10,17	10,09	18,71
Kujawsko-pomorskie	14,74	23,61	23,92	7,52	13,88	16,33
Lubelskie	16,36	30,83	32,31	5,01	3,56	11,93
Lubuskie	12,11	24,44	38,45	5,81	-	19,19
Łódzkie	16,63	24,45	22,90	9,32	12,35	14,35
Małopolskie	14,83	22,42	32,44	9,59	4,24	16,48
Mazowieckie	10,67	28,63	22,30	17,76	5,32	15,32
Opolskie	14,31	27,41	38,39	8,69	-	11,2
Podkarpackie	16,69	27,73	36,27	3,40	-	15,91
Podlaskie	14,58	25,21	33,94	10,13	-	16,14
Pomorskie	15,10	21,63	21,82	6,50	6,04	28,91
Śląskie	14,02	27,20	24,94	6,02	5,96	21,86
Świętokrzyskie	16,64	26,95	25,88	5,25	0,31	24,97
Warmińsko-mazurskie	12,70	30,00	30,65	6,83	-	19,82
Wielkopolskie	15,15	26,17	23,65	8,53	8,78	17,72
Zachodniopomorskie	10,53	27,88	34,71	9,60	4,56	12,72

* Łącznie wydatki gmin, powiatów i województw samorządowych.

Źródło: Opracowanie własne.

Jak wynika z przedstawianych danych – rozwój kultury nie byłby możliwy (przy wszystkich istniejących ograniczeniach) bez aktywnego wsparcia samorządów.

5.5. Finansowanie kultury

Działalność kulturalna³⁴ instytucji kultury, polegająca na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury, nie stanowi działalności gospodarczej w rozumieniu odrębnych przepisów³⁵. Działalność kulturalną mogą prowadzić osoby prawne, osoby fizyczne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej.

Do działalności, o której mowa powyżej, w zakresie nieuregulowanym przepisami ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz przepisami ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie³⁶, stosuje się przepisy o prowadzeniu działalności gospodarczej.

Przyjmując za podstawową zasadę swobodę twórczości kulturalnej i działalności gospodarczej – głównym regulatorem finansowania kultury powinien być rynek. Takie podejście nie zapewnia jednak poprawnej realizacji konstytucyjnej zasady o dostępności do kultury i o ochronie dóbr kultury (dziedzictwa narodowego). W dziedzinie kultury nie wszystkie jej aspekty pozwalają na samofinansowanie się tej dziedziny w ramach wolnego rynku.

Dlatego wypracowano mechanizmy prawne, które pozwalają na częściową przynajmniej alokację środków będących w obrocie na rynku krajowym na finansowanie zadań w dziedzinie kultury.

Polski model finansowania kultury zakłada, że sektor publiczny jest głównym, ale nie jedynym mecenasem kultury. Mecenat prywatny jest uzupełnieniem, a nie alternatywą dla publicznego finansowania kultury. Łączenie środków publicznych z prywatnymi jest także swoistym docelowym elementem systemu.

Podmioty prowadzące działalność kulturalną (publiczne, prywatne i pozarządowe) mogą otrzymywać dotacje na realizację zadań państwowych (zadań związanych z polityką kulturalną państwa i wynikających z przepisów prawa).

Organizator instytucji kultury zapewnia tej instytucji środki niezbędne do rozpoczęcia i prowadzenia działalności kulturalnej oraz do utrzymania obiektu, w którym ta działalność jest prowadzona. Instytucje kultury uzyskują osobowość prawną i mogą rozpocząć działalność z chwilą wpisu do rejestru prowadzonego przez organizatora. Instytucja kultury z urzędu podlega wpisowi do rejestru³⁷. Instytucja kultury (publiczna) gospodaruje samodzielnie przydzieloną i nabytą częścią mienia oraz prowadzi samodzielną gospodarkę w ramach posiadanych środków, kierując się zasadami efektywności ich wykorzystania. Instytucja kultury może zbywać środki trwałe. Przy zbywaniu środków trwałych stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące przedsiębiorstw państwowych. Podstawą gospodarki finansowej instytucji kultury jest plan działalności instytucji, zatwierdzony przez dyrektora z zachowaniem wysokości dotacji organizatora, o której mowa w art. 28 ust. 3. Plan

³⁴ Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2001r. Nr 13, poz. 123 , z późn. zm.)

³⁵ Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej (Dz. U. Nr 101, poz. 1178, z późn.zm.)

³⁶ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. Nr 96, poz. 873)

³⁷ Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 17 lutego 1992 r. w sprawie sposobu prowadzenia rejestru instytucji kultury (Dz.U. Nr 20, poz.80)

działalności instytucji kultury zawiera w miarę potrzeb: plan usług, plan przychodów i kosztów, plan remontów i konserwacji środków trwałych oraz plan inwestycji.

Instytucja kultury pokrywa koszty bieżącej działalności i zobowiązania z uzyskiwanych przychodów. Przychodami instytucji kultury są wpływy z prowadzonej działalności, w tym ze sprzedaży składników majątku ruchomego, z wyjątkiem dóbr kultury³⁸ oraz z najmu i dzierżawy składników majątkowych, dotacje z budżetu, środki otrzymane od osób fizycznych i prawnych oraz z innych źródeł. Wysokość rocznej dotacji na działalność instytucji kultury ustala organizator.

Instytucje kultury, w szczególności: muzea, jednostki organizacyjne mające na celu ochronę zabytków, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej – prowadzą w przede wszystkim działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy w szczególności:

- edukacja kulturalna i wychowanie przez sztukę,
- gromadzenie, dokumentowanie, tworzenie, ochrona i udostępnianie dóbr kultury,
- tworzenie warunków dla rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego oraz zainteresowania wiedzą i sztuką,
- tworzenie warunków dla rozwoju folkloru, a także rękodzieła ludowego i artystycznego,
- rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych.

Instytucje kultury, których organizatorem są jednostki samorządu terytorialnego, mogą prowadzić ponadto działalność instruktażowo-metodyczną dla pracowników instytucji kultury.

Instytucje kultury, o których mowa powyżej, mogą otrzymywać środki od osób fizycznych i prawnych oraz z innych źródeł, a także dotacje z budżetu przeznaczone na pokrycie kosztów działalności.

Instytucja filmowa³⁹ prowadzi gospodarkę finansową na podstawie planu rzeczowo-finansowego, określającego podział zadań i środków na poszczególne rodzaje działalności.

Instytucja filmowa prowadzi samodzielnie gospodarkę finansową, pokrywając z uzyskanych przychodów i dotacji koszty działalności i zobowiązania wobec budżetu państwa, banków, dostawców i pracowników oraz wydatki na rozwój i inne potrzeby. Minister Kultury określa, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady gospodarki finansowej instytucji filmowych i systemu rozliczeń z budżetem państwa, zakres stosowania przepisów o zobowiązaniach podatkowych oraz zasady finansowania wynagrodzeń⁴⁰.

³⁸ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.)

³⁹ Ustawa z dnia 16 lipca 1987 r. o kinematografii (Dz.U. z 2003 r. Nr 58, poz. 513).

⁴⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 lutego 1988 r. w sprawie szczegółowych zasad gospodarki finansowej instytucji filmowych (Dz.U. Nr 9, poz. 67)

Jednostki publicznej radiofonii i telewizji⁴¹ działają wyłącznie w formie jednoosobowych spółek akcyjnych Skarbu Państwa. Przychodami spółek są wpływy pochodzące:

- z opłat abonamentowych, odsetek za zwłokę w ich uiszczaniu oraz kar za używanie niezarejestrowanych odbiorników radiofonicznych i telewizyjnych,
- z obrotu prawami do audycji,
- z reklam i audycji sponsorowanych,
- z innych źródeł.

Przychodami spółek mogą być również dotacje z budżetu państwa.

Archiwa państwowe⁴² wykonują usługi archiwalne w zakresie wyszukiwania, prowadzenia kwerend, kopiowania, fotokopiowania i konserwacji materiałów archiwalnych. Archiwa państwowe mogą również prowadzić działalność usługową polegającą na przechowywaniu, kopiowaniu i konserwacji dokumentacji o czasowym okresie przechowywania, w tym dokumentacji osobowej i płacowej pracodawców.

Tworzy się środki specjalne w archiwach państwowych i Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, których przychodami są wpływy otrzymywane z tytułu świadczonych usług archiwalnych i usług dotyczących dokumentacji o czasowym okresie przechowywania w zakresie:

- wyszukiwania materiałów archiwalnych i dokumentacji o czasowym okresie
- przechowywania oraz prowadzenia kwerend;
- kopiowania materiałów archiwalnych;
- konserwacji materiałów archiwalnych;
- przechowywania dokumentacji o czasowym okresie przechowywania oraz;
- sporządzania jej odpisów i kopii.

Ze środków specjalnych mogą być finansowane wydatki związane z:

- wykonywaniem usług archiwalnych i usług dotyczących dokumentacji o czasowym okresie przechowywania (wyszukiwania i kopiowania);
- konserwacją materiałów archiwalnych i dokumentacji o czasowym okresie przechowywania;
- poprawą warunków przechowywania, zabezpieczania i udostępniania materiałów archiwalnych i dokumentacji o czasowym okresie przechowywania;
- działalnością informacyjną archiwów państwowych;
- wyjazdami zagranicznymi dotyczącymi porozumień międzynarodowych w sprawie świadczenia usług archiwalnych.

Dysponentem środków specjalnych jest dyrektor archiwum państwowego i Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych. Materiały archiwalne udostępnia się jednostkom organizacyjnym i obywatelom dla potrzeb nauki, kultury, techniki oraz gospodarki. Udostępnianie materiałów archiwalnych dla powyższych potrzeb jest bezpłatne.

⁴¹ Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 1993 r. Nr 7, poz. 34, z późn. zm.)

⁴² Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2002 r. Nr 171, poz. 1396, z późn. zm).

Minister Kultury ustali, w drodze rozporządzenia, opłaty za udostępnianie materiałów archiwalnych w celach innych niż te, o których mowa powyżej, uwzględniając ponoszone przez archiwum dodatkowe koszty związane z tym udostępnianiem.

Minister Kultury dysponuje częścią budżetu państwa i może ją spożytkować zgodnie z obowiązującą w danym roku ustawą budżetową oraz ustawą o finansach publicznych⁴³. Podobnie środkami dysponują samorządy terytorialne. Jak wspomniano powyżej, państwo – sprawując mecenat nad działalnością kulturalną – może finansować zadania związane z polityką kulturalną. Źródłem finansowania zadań związanych z kulturą mogą być także środki międzynarodowe, zarówno Unii Europejskiej, jak i Organizacji Narodów Zjednoczonych (Fundusz Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego).

Jednostkom samorządu terytorialnego⁴⁴ zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań. Dochodami jednostek samorządu terytorialnego są ich dochody własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe z budżetu państwa. Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo ustalania wysokości podatków i opłat lokalnych w zakresie określonym w ustawie.

Jednostki samorządu terytorialnego otrzymują dotacje celowe⁴⁵ z budżetu państwa na dofinansowanie bieżących zadań własnych związanych z prowadzeniem instytucji kultury – przejętych w dniu 1 stycznia 1999 r. – oraz dotacje na zadania objęte mecenatem państwa w dziedzinie kultury, wykonywane przez instytucje kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego.

Dodatkowe środki na promocję twórczości zapewnia **Fundusz Promocji Twórczości**⁴⁶. Funduszem dysponuje Minister Kultury. Fundusz jest państwowym funduszem celowym w rozumieniu przepisów prawa budżetowego.

Przychodami funduszu są:

- wpływy od producentów lub wydawców egzemplarzy utworów literackich, muzycznych, plastycznych, fotograficznych i kartograficznych, których czas ochrony autorskich praw majątkowych upłynął, producenci ci są obowiązani do przekazywania na rzecz funduszu od 5% do 8% wpływów brutto ze sprzedaży egzemplarzy tych utworów (dotyczy to wydań publikowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej),
- wpływy od sprawców naruszeń prawa autorskiego, dokonanych w ramach działalności gospodarczej podejmowanej w cudzym albo we własnym imieniu,
- dobrowolne wpłaty, zapisy i darowizny,
- inne wpływy.

Środki funduszu przeznacza się na:

⁴³ Ustawa z dnia 26 listopada 1998 r. o finansach publicznych (Dz.U. Nr 155 , poz. 1014, z późn. zm)

⁴⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, (Dz. U Nr 78, poz. 483 oraz sprostowanie Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319).

⁴⁵ Ustawa z dnia 21 stycznia 2000 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem administracji publicznej (Dz.U. Nr 12, poz. 136, z późn. zm.)

⁴⁶ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2000 r. Nr 80 poz. 904, z późn. zm.)

- stypendia i pomoc socjalną dla twórców utworów oraz dla twórców opracowań utworów,
- pokrycie w całości lub w części kosztów wydań utworów o szczególnym znaczeniu dla kultury i nauki oraz wydań dla niewidomych.

Dodatkowym źródłem finansów są wpływy z dopłat ustanowionych w grach liczbowych, loteriach pieniężnych, wideoloteriach i gry telebingo, które stanowią monopol państwa⁴⁷, w wysokości:

- 25% stawki, ceny losu lub innego dowodu udziału w grze – w grach liczbowych,
- 10% stawki, ceny losu lub innego dowodu udziału w grze – w wideoloteriach, loteriach pieniężnych i grze telebingo.

Podmioty zarządzające gry są obowiązane do przekazywania wpływów z dopłat, o których mowa w art. 47a ust. 1, na wyodrębnione rachunki środków specjalnych, prowadzone w tym celu przez:

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego – w wysokości 20%,
- ministra właściwego do spraw kultury fizycznej i sportu – w wysokości 80%.

Wpływy z dopłat są przeznaczone wyłącznie na promowanie i wspieranie:

- ogólnopolskich i międzynarodowych przedsięwzięć artystycznych, w tym o charakterze edukacyjnym,
- twórczości literackiej i czasopiśmiennictwa oraz działań na rzecz kultury języka polskiego i rozwoju czytelnictwa, wspieranie czasopism kulturalnych i literatury niskonakładowej,
- działań na rzecz ochrony polskiego dziedzictwa narodowego,
- młodych twórców i artystów,
- działań na rzecz dostępu do dóbr kultury osób niepełnosprawnych.

Kolejnym mechanizmem może być **opłata od producentów i importerów magnetofonów, magnetowidów i innych podobnych urządzeń, kserokopiarek, skanerów i innych podobnych urządzeń reprograficznych umożliwiających pozyskiwanie kopii całości lub części egzemplarza opublikowanego utworu, czystych nośników służących do utrwalania przy użyciu tych urządzeń utworów w zakresie własnego użytku osobistego, którzy są obowiązani do uiszczania opłat organizacjom zbiorowego zarządzania, działającym na rzecz twórców, artystów wykonawców oraz producentów fonogramów i wideogramów oraz wydawców**, w wysokości nie wyższej niż 3% kwoty należnej z tytułu sprzedaży tych urządzeń i nośników⁴⁸.

Z kwoty uzyskanej z tytułu opłat ze sprzedaży magnetofonów i innych podobnych urządzeń oraz związanych z nimi czystych nośników przypada:

- 50% twórcom,
- 25% artystom wykonawcom,
- 25% producentom fonogramów.

⁴⁷ Ustawa z dnia 29 lipca 1992 r. o grach i zakładach wzajemnych (Dz. U. z 2004 r. Nr 4, poz.27, z późn. zm.)

⁴⁸ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2000 r. Nr 80, poz. 904, z późn. zm.)

Z kwoty uzyskanej z tytułu opłat ze sprzedaży magnetowidów i innych podobnych urządzeń oraz związanych z nimi czystych nośników przypada:

- 35% twórcom,
- 25% artystom wykonawcom,
- 40% producentom wideogramów.

Z kwoty uzyskanej z tytułu opłat ze sprzedaży urządzeń reprograficznych oraz związanych z nimi czystych nośników przypada:

- 50% twórcom,
- 50% wydawcom.

Minister Kultury po zasięgnięciu opinii organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, stowarzyszeń twórców, artystów wykonawców, organizacji producentów fonogramów, producentów wideogramów oraz wydawców, jak również organizacji producentów lub importerów urządzeń i czystych nośników wymienionych powyżej określa, w drodze rozporządzenia⁴⁹: kategorie urządzeń i nośników oraz wysokość opłat, o których mowa powyżej, kierując się zdolnością urządzenia i nośnika do zwielokrotniania utworów, jak również ich przeznaczeniem do wykonywania innych funkcji niż zwielokrotnianie utworów, sposób pobierania i podziału opłat oraz organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, uprawnione do ich pobierania.

Jak widać z powyższego, generalne zasady, z pozoru proste, w szczegółach są złożone. Istotny jest jeszcze problem sposobu generowania przychodów przez instytucje kultury, w tym możliwości związane z kosztami działalności, ich relacją do cen usług kulturalnych i ostatecznie możliwości wypracowania zysku. Problemem są warunki finansowe wynikające z prawa podatkowego oraz innych obowiązkowych obciążeń (np. pracowniczych czy opłat za zezwolenia i koncesje).

---

⁴⁹ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 2 czerwca 2003 r. w sprawie określenia kategorii urządzeń i nośników służących do utrwalania utworów oraz opłat od tych urządzeń i nośników z tytułu ich sprzedaży przez producentów i importerów (Dz.U. Nr 105, poz. 991)

6. Analiza możliwości wykorzystania środków pochodzących z funduszy strukturalnych i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego w latach 2004–2006

W rozdziale tym podjęto próbę ustalenia wskazówek, co do możliwości i ograniczeń mogących spotkać projektodawcę podczas przystosowywania projektów w celu uzyskania środków z funduszy europejskich. Wskazuje się też, jaki priorytet można uznać za wiodący w realizacji zaplanowanych działań – w ramach jednego programu będzie można aplikować o fundusze tylko w ramach jednego priorytetu. Rozdział zawiera przegląd sektorowych programów operacyjnych, wraz z opisem priorytetów i działań – takich, w obrębie których mieścić się mogą zadania związane ze sferą kultury oraz analizę dostępnych dla kultury działań zaplanowanych w środkach Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Należy przy tym podkreślić, iż nakłady przywołane w tym rozdziale, a przeznaczone na realizację poszczególnych działań, są przewidziane na realizację kompleksowych przedsięwzięć, wykraczających poza obszar kultury.

6.1 Finansowanie kultury w ramach programów operacyjnych współfinansowanych z funduszy strukturalnych na lata 2004–2006

Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich”⁵⁰

Priorytet 2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich⁵¹

Działanie 2.3 Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego

W ramach działania wspierane będą przedsięwzięcia inwestycyjne objęte wnioskiem o dofinansowanie projektu wraz załączonym opisem planowanych do realizacji zadań, inicjowane przez środowiska lokalne. Działanie służyć będzie mobilizacji lokalnych społeczności do podejmowania przedsięwzięć na rzecz poprawy warunków i jakości życia na wsi, tworzenia warunków dla rozwoju funkcji gospodarczych oraz społecznych i kulturalnych wsi. W ramach tego działania wspierana będzie realizacja działań inwestycyjnych z zakresu modernizacji i wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne i sportowe, odnowy obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa wiejskiego regionu i ich adaptacji na cele kulturalne i społeczne, modernizacji przestrzeni publicznej we wsi (chodniki, place, parki, rynki itp.). Wspierane będą także projekty przyczyniające się do rozwoju publicznej infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych wsi oraz działania związane z promocją regionu.

Powiązanie działania 2.3 z kulturą: rewaloryzacja zabytków zlokalizowanych na terenach wiejskich i ich adaptacja na cele kulturalne, budowa, rozbudowa, i modernizacja podstawowej infrastruktury kulturalnej wsi (biblioteki, domy kultury), a także prace badawcze, konserwatorskie i dokumentacyjne w sferze ewidencji dziedzictwa kulturowego wsi.

⁵⁰ W tekście utrzymano oryginalne numery priorytetów i działań dla programów operacyjnych.

⁵¹ Dziedzina interwencji funduszy strukturalnych: 1306, podstawa prawna: Rozporządzenie Rady nr 1257/1999.

Zadania inwestycyjne, wchodzące w zakres projektu mogą być przyjęte do realizacji pod warunkiem, że są zgodne z przyjętą przez samorząd gminy strategią rozwoju lub planem zagospodarowania przestrzennego. Współfinansowaniu podlegają projekty, które realizowane będą na terenach lub w obiektach należących do Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego.

Plan finansowy

Plan finansowy (w mln euro):

- wsparcie finansowe Unii Europejskiej (EAGGF) – 90,0;
- wsparcie finansowe krajowe: 22,5 (w tym Ministerstwo Kultury: 2,0)

Forma i wysokość udzielanej pomocy

Pomoc finansowa udzielana będzie w formie refundacji (zwrotu) części poniesionych przez beneficjenta kosztów kwalifikowalnych projektu.

Maksymalny poziom pomocy finansowej wynosi 80% kosztów kwalifikowalnych projektu i nie może przekroczyć kwoty 450 tys. zł. Pozostałe koszty tj. minimum 20% kosztów kwalifikowalnych pokrywa beneficjent. W przypadku, gdy projekt obejmuje dwie lub więcej miejscowości wysokość pomocy dla tego projektu nie może być wyższa niż 450 tys. zł.

Beneficjenci (projektodawcy)

Beneficjentem, czyli podmiotem, uprawnionym do uzyskania pomocy w ramach niniejszego działania może być samorząd gminy i instytucje kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego.

Projekty składane przez instytucje kultury, powinny być zaakceptowane przez samorząd terytorialny, który jest ich organem założycielskim. Ponadto, wymagane jest przedstawienie promesy ministra kultury na współfinansowanie projektu. Wymóg ten nie dotyczy projektów składanych przez samorządy gmin wiejskich lub miejsko – wiejskich w imieniu instytucji kultury, dla których są one organizatorem. Finansowaniu podlegają projekty realizowane w miejscowościach liczących nie więcej niż 5 tys. mieszkańców, należących do gmin wiejskich lub miejsko – wiejskich.

Możliwe działania wspierające: instytucje kultury oraz urzędy wojewódzkich konserwatorów zabytków mogą współtworzyć lokalne „Plany Odnowy Wsi” (Opis planowanych do realizacji zadań wraz z uzasadnieniem), pobudzać inicjatywy kulturalne (np. programy adaptacji zabytków na wiejskie instytucje kultury, odnowa wiejskiego dziedzictwa kulturowego i jego udostępnianie, wsparcie lokalizacyjne dla narodowego programu w zakresie czytelnictwa – odbudowa sieci bibliotek, programy promocji wyrobów ludowych i rękodzielnictwa, programy modernizacji i doposażenia wiejskich ośrodków kultury, w tym domów kultury, bibliotek, zabytków).”

Działanie 2.4. Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów⁵²

„*Powiązanie działania 2.4. z kulturą:* inwestycje przeprowadzone w związku z uruchomieniem działalności dodatkowej rolników, domowników oraz osób prawnych prowadzących działalność rolniczą w zakresie: agroturystyki, usług związanych z turystyką

⁵² Dziedzina interwencji funduszy strukturalnych: 1307, Rozporządzenie Rady nr 1257-1999, cele działania: poprawa dochodów w rolnictwie i na wsi oraz ograniczenie bezrobocia ludności wiejskiej.

i wyczynkiem, usług na rzecz rolnictwa i gospodarki leśnej, przetwórstwa na małą skalę, sprzedaży bezpośredniej produktów rolnych, wytwarzania materiałów energetycznych z biomasy, rzemiosła i rękodzielnictwa, drobnych usług na rzecz mieszkańców wsi oraz e-commerce (sprzedaży lub promocji produktów rolnych przez internet). Powiązanie powyższego działania z kulturą może wystąpić w projektach dotyczących rzemiosła i rękodzielnictwa.

Plan finansowy (w mln euro):

- wsparcie finansowe Unii Europejskiej: 75,00;
- wsparcie finansowe krajowe: 32,14;
- środki prywatne: 107,14

Beneficjent końcowy: Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

Beneficjenci (projektodawcy) - odbiorcy pomocy: osoby fizyczne – rolnicy i domownicy, osoby prawne, które prowadzą działalność rolniczą.

Sektorowy Program Operacyjny „Rozwój zasobów ludzkich”

Priorytet 1. Aktywna polityka na rynku pracy oraz integracji zawodowej i społecznej

Działanie 1.2. Perspektywy dla młodzieży

Cel: udzielenie możliwie pełnego wsparcia młodzieży, w tym absolwentom wszystkich szkół, aby nie stawali się ani nie pozostawali bezrobotnymi.

Powiązania z kulturą: subsydiowanie zatrudnienia bezrobotnej młodzieży artystycznej oraz absolwentów wyższych szkół artystycznych, współfinansowanie staży i szkoleń mających na celu dostosowanie kwalifikacji do potrzeb rynku pracy (np. absolwenci średnich szkół plastycznych i muzycznych, wyższych szkół artystycznych), współfinansowanie doradztwa, szkoleń i udzielania dotacji dla artystów podejmujących własną działalność gospodarczą, wsparcie działalności wyższych szkół w zakresie opracowywania i upowszechniania informacji promującej źródła i miejsca dostępu do informacji o ofertach zatrudnienia, formach zatrudnienia, możliwościach podnoszenia kwalifikacji. Wsparcie będzie odbywać się na podstawie programu „Nowy start”.

Plan finansowy (w mln euro):

- fundusze strukturalne (ESF): 199,13;
- krajowy wkład publiczny: 75,274;
- środki prywatne: 3,947.

Działanie 1.4. Integracja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych

Pomoc dla wyodrębnionej grupy ostatecznych odbiorców pomocy – osób niepełnosprawnych wchodzących na rynek pracy i osób o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Powiązanie z kulturą: wsparcie zatrudnienia i rozwoju zawodowego niepełnosprawnej młodzieży artystycznej, absolwentów artystycznych szkół średnich i wyższych.

Plan finansowy działania (w mln euro):

- fundusze strukturalne (ESF): 76,375;

- krajowy wkład publiczny: 29,977;
- środki prywatne: 1,015.

Działanie 1.5. „Promocja aktywnej polityki społecznej poprzez wsparcie grup szczególnego ryzyka”

Tworzenie standardów jakości usług świadczonych przez instytucje działające na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, wsparcie instytucji działających na rzecz integracji, aktywizacji osób zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Powiązanie działania z kulturą. Wsparcie instytucji kultury pracujących z trudną młodzieżą, prowadzących działalność dla środowisk zagrożonych patologiami i wykluczeniem społecznym (byłych więźniów, byłych alkoholików, etc.).

Plan finansowy działania (w mln euro):

- fundusze strukturalne (ESF): 80,315;
- krajowy wkład publiczny: 20,0;
- środki prywatne: 1,127.

Beneficjenci (projektodawcy): Wojewódzkie Urzędy Pracy, szkoły (w tym szkoły wyższe), instytucje użyteczności publicznej, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe.

Beneficjenci ostateczni: bezrobotna młodzież do 24 roku życia, bezrobotni absolwenci wszystkich typów szkół, osoby do 24 roku życia chcące rozpocząć działalność gospodarczą, organizacje publiczne i pozarządowe adresujące swoje działania do bezrobotnej młodzieży, instytucje świadczące usługi na rzecz osób zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Priorytet 2. Rozwój społeczeństwa opartego na wiedzy

Działanie 2.2. Podnoszenie jakości edukacji w odniesieniu do potrzeb rynku pracy⁵³

Powiązania działania 2.2. z kulturą:

- współfinansowanie ze środków funduszy strukturalnych adaptacji istniejących kierunków i specjalności studiów wyższych artystycznych do rynku pracy;
- opracowanie i upowszechnienie innowacyjnych programów nauczania do kształcenia zawodowego uczniów średnich szkół artystycznych (szkoły plastyczne i muzyczne);
- opracowanie i zakup oprogramowania edukacyjnego i edukacyjnych pakietów multimedialnych dla artystycznych szkół ponadgimnazjalnych;
- doskonalenie systemu elastycznego reagowania szkół, uczelni i placówek kształcenia zawodowego na potrzeby zmieniającego się rynku pracy.

⁵³ W wersji z maja 2003 r. działanie to nosiło nazwę „Dostosowanie oferty edukacyjnej szkół, uczelni i placówek kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy”.

Beneficjenci (projektodawcy): m.in. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, szkoły wyższe, jednostki badawczo-rozwojowe, instytucje naukowe.

Beneficjenci ostateczni: publiczne szkoły pogimnazjalne i policealne (w tym artystyczne), szkoły wyższe (w tym szkoły artystyczne).

Plan finansowy (w mln euro):

- fundusze strukturalne (ESF): 337,9;
- budżet państwa: 112,63.⁵⁴

Środki będą rozdysponowywane w drodze konkursów projektów (przeprowadza Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu – instytucja pośrednicząca) i przetargów.

Rola Ministerstwa Kultury: wsparcie projektodawców w zakresie tworzenia programów dostosowania edukacji artystycznej do potrzeb rynku pracy, podnoszenia jakości kształcenia artystycznego, w tym niezbędne doposażenie tych szkół, tworzenie nowych specjalności i trybów studiów, wsparcie uzupełniania pedagogicznego wykształcenia absolwentów szkół artystycznych.

Alokacja środków z ESF na Priorytet 2 SPO RZL wynosić będzie 655,9 mln euro (w cenach na 2004 r. –741,36 mln euro).

Sektorowy Program Operacyjny: „Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw”⁵⁵

Priorytet 1. Rozwój przedsiębiorczości i wzrost innowacyjności z wykorzystaniem instytucji otoczenia biznesu

Cele główne: przygotowanie nowoczesnej infrastruktury dla prowadzenia działalności gospodarczej, zwiększanie sprawności wdrażania i komercjalizacji innowacji w tym transfer technologii, zwiększanie dostępu i zakresu korzystania z usług publicznych on-line.

Działanie 1.1. Wzmocnienie instytucji wspierających działalność przedsiębiorstw

*Powiązanie działania z kulturą*⁵⁶: realizacja projektów poprawiających ofertę instytucji oraz sieci instytucji świadczących usługi dla przedsiębiorców na terenie całego kraju (rozwój usług dla przedsiębiorstw przemysłów kultury świadczonych przez wyższe szkoły artystyczne i uniwersytety – doradztwo w zakresie wizualizacji promocyjnej, projektowania wyrobów, technik produkcji filmowej i telewizyjnej), wspieranie powstawania ponadregionalnych sieci instytucji wspierania biznesu (np. branżowych izb przemysłowych w obszarze przemysłów kultury), wpieranie projektów o charakterze ponadregionalnym realizowanych we współpracy z zagranicznymi instytucjami wspierania biznesu, w tym projektów inwestycyjnych (np. studia filmowe, studia nagrań, wydawnictwa, drukarnie).

⁵⁴ Szacunek na podstawie wyników negocjacji z KE (zwiększono budżety działań 2.1. i 2.2. o 87,9 mln euro w cenach z 2004 r.).

⁵⁵ Opisane dalej działania w ramach SPO WKP bazują na wersji SPO WKP z lipca 2003 r. W wyniku negocjacji Podstaw Wsparcia Wspólnoty, Komisja Europejska zaproponowała szereg zmian dotyczących działań wspierających przedsiębiorców. Aktualna wersja SPO WKP może nie uwzględniać już części wymienionych działań.

⁵⁶ Działanie to nie jest skierowane bezpośrednio do firm funkcjonujących np. w przemysłach kultury, ale poprzez wspieranie instytucji otoczenia biznesu, będzie wpływało na rozwój i tworzenie firm, m.in. działających w sektorze przemysłów kultury.

Plan finansowy działania (w mln euro):

- fundusze strukturalne: 30,81
- środki budżetu państwa: 5,64;
- środki prywatne: 4,62.

Beneficjent końcowy: Krajowa Agencja Wspierania Przedsiębiorczości.

Beneficjenci ostateczni (odbiorcy pomocy): instytucje wspierania biznesu.

Działanie 1.5. Rozwój systemu dostępu przedsiębiorców do informacji i usług publicznych on-line

Cel mający powiązanie z kulturą: zwiększenie i poprawa jakości dostępu do informacji i usług publicznych świadczonych on-line przez instytucje sektora publicznego na rzecz obywateli i przedsiębiorców.

Projekty mające na celu: stworzenie informatycznej platformy powszechnego dostępu osób i firm do informacji i usług publicznych (granty dla instytucji publicznych na realizację projektów w obszarze wdrożenia, upowszechnienia i wykorzystania usług publicznych za pośrednictwem Internetu, np. dostęp do katalogów książek i wydawnictw specjalistycznych on-line, wykaz zabytków, interaktywny wykaz przedsiębiorstw z obszaru przemysłów kultury, interaktywny wykaz zbiorów bibliotecznych umożliwiający porównania i uzupełnianie zbiorów oraz poszukiwanie przez przedsiębiorców fachowych podręczników i materiałów prasowych, itd.).

Beneficjentem końcowym jest Minister Nauki i Informatyzacji. Beneficjentami ostatecznymi będą organy administracji rządowej, instytucje prowadzące ewidencje i rejestry, instytucje wprowadzające usługi publiczne on-line oraz przedsiębiorstwa.

Maksymalny poziom dofinansowania z funduszy strukturalnych: 75% całkowitych kosztów kwalifikowanych.

Plan finansowy (w mln euro):

- środki funduszy strukturalnych: 114,98;
- krajowy wkład publiczny: 38,30

Priorytet 2. Bezpośrednie wsparcie przedsiębiorstw⁵⁷

Działanie 2.2. Wsparcie konkurencyjności produktowej i technologicznej przedsiębiorstw

Powiązanie z kulturą: wspierane będą działania rozwojowe przedsiębiorstw działających w sektorze przemysłów kultury.

Realizowane będą projekty polegające na dokonywaniu nowych inwestycji w zakresie tworzenia, rozbudowy lub nabywania przedsiębiorstw, zarówno ze sfery produkcyjnej, jak i usługowej (w tym firm turystycznych), jak również projekty polegające na rozpoczęciu w

⁵⁷ Priorytet określa dostępne wsparcie dla MŚP, w tym działających w sektorze przemysłów kultury.

przedsiębiorstwie działalności obejmującej dokonywanie zasadniczych zmian produkcji, produktu lub procesu produkcyjnego, a także projekty internacjonalizacji przedsiębiorstw, udział w targach zagranicznych oraz międzynarodowych misjach gospodarczych.

Beneficjenci (projektodawcy): przedsiębiorcy dokonujących nowych inwestycji wdrażających nowe technologie oraz tworzących miejsca pracy (np. rozgłośnie radiowe, stacje telewizyjne, tłocznie płyt CD, drukarnie, itd.), przedsiębiorcy biorący udział w wyjazdowych misjach gospodarczych, biorący udział w targach i wystawach za granicą (np. wydawnictwa).

Plan finansowy (w mln euro):

- fundusze strukturalne: 253,47;
- krajowy wkład publiczny: 116,6;
- środki prywatne: 354,20.

Wsparcie do 50% kosztów kwalifikujących się projektu.

Działanie 2.3. Wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw poprzez inwestycje

Powiązanie z kulturą: realizacja projektów modernizacyjnych w małych i średnich przedsiębiorstwach działających w sektorze przemysłów kultury, wsparcie zakupu wyników prac badawczo-rozwojowych i/lub praw własności przemysłowej przez przedsiębiorstwa, projekty wdrażające i komercjalizujące technologie i produkty innowacyjne, zastosowanie i wykorzystanie technologii informacyjnych w procesach zarządzania przedsiębiorstwem.

Beneficjenci (projektodawcy): małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP), w tym działające w sektorze przemysłów kultury.

Beneficjent końcowy: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP).

Plan finansowy (w mln euro):

- fundusze strukturalne (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego): 251,32
- krajowy wkład publiczny: 107,7;
- środki prywatne: 359,0.

Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego⁵⁸

Cel programu: „Tworzenie warunków wzrostu konkurencyjności regionów oraz przeciwdziałania marginalizacji niektórych obszarów tak, aby sprzyjać długofalowemu rozwojowi gospodarczemu kraju, jego spójności ekonomicznej, społecznej i terytorialnej oraz integracji Unii Europejskiej”.

Priorytet 1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów

Działanie 1.3. Regionalna infrastruktura społeczna

Wzmocnienie roli szkół wyższych i ośrodków naukowo-badawczych oraz przystosowanie ich do odgrywania kluczowej roli w procesach budowy konkurencyjności

⁵⁸ Alokacje finansowe na poszczególne działania nie są jeszcze potwierdzone – trwają prace związane z przygotowaniem przez Ministerstwa Finansów tabel finansowych krajowego wkładu publicznego do projektów z funduszy strukturalnych. W tekście podano jedynie propozycje Ministerstwa Gospodarki i Pracy.

gospodarki. Projekty muszą wpływać na poprawę jakości prowadzenia zajęć dydaktycznych, zwiększenie dostępu do wiedzy.

Powiązanie działania 1.3. z kulturą: budowa, rozbudowa lub modernizacja istniejących obiektów dydaktycznych (w tym bibliotek) wyższych szkół artystycznych, budowa, rozbudowa lub modernizacja obiektów dydaktycznych pełniących funkcje edukacyjno-

-kulturalne i sportowe, budowa lub rozbudowa domów studenckich i bazy socjalnej, zakup sprzętu niezbędnego do monitorowania obiektów i terenów uczelnianych.

Plan finansowy (w mln euro):

- fundusze strukturalne (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego) 233,95;
- krajowy wkład publiczny: 77,98;
- środki prywatne: 24,95.

Beneficjenci (projektodawcy) i beneficjenci końcowi: m.in. jednostki samorządu terytorialnego, związki i porozumienia jednostek samorządu terytorialnego, szkoły wyższe, organizacje pozarządowe prowadzące działalność o charakterze edukacyjnym lub naukowo-badawczym na poziomie wyższym. Priorytet ten ma charakter horyzontalny, ustalany jest dla całego kraju.

Działanie 1.4. Rozwój turystyki i kultury⁵⁹

Do głównych celów tego działania należą:

- 1) wzrost znaczenia kultury i turystyki jako czynników stymulujących rozwój społeczno-gospodarczy regionów z uwzględnieniem potrzeby zapewnienia zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska;
- 2) ułatwienie dostępu do obiektów kultury i turystyki. m.in. poprzez rozbudowę infrastruktury oraz rozwijanie kompleksowego systemu informacji kulturalnej i turystycznej;
- 3) wydłużenie sezonu turystycznego;
- 4) zmniejszenie różnic regionalnych w dostępie do kultury i turystyki;
- 5) zwiększenie zagranicznej turystyki przyjazdowej do Polski oraz turystyki krajowej poprzez podniesienie konkurencyjności regionalnych produktów turystycznych i kulturowych zarówno na rynkach zagranicznych, jak i na krajowym;
- 6) zwiększenie zagranicznej turystyki przyjazdowej do Polski oraz turystyki krajowej poprzez podniesienie konkurencyjności regionalnych produktów turystycznych.

Rodzaje kwalifikujących się projektów w sferze kultury⁶⁰:

- projekty polegające na restauracji i rewitalizacji zabytkowych budynków i ich otoczenia (zespoły zabudowy i przestrzenie publiczne, zespoły dworskie i pałacowo-parkowe, zabytki architektury, przemysłu i techniki, etnografii, parki kulturowe, miejsca pamięci, obiekty architektury sakralnej);
- remonty i konserwacje zabytkowych budowli;
- rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych (w tym elewacje, nawierzchnia, obiekty małej architektury);
- odbudowa historycznych elementów zabudowy (np. muzea, galerie);

⁵⁹ Ze względu na wyłączone powiązanie działania 1.4. z kulturą, zostanie ono omówione szerzej, niż pozostałe.

⁶⁰ W ramach tego działania wspierane będą projekty o budżecie co najmniej 1 mln euro.

- systemowe zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (w tym pożary, włamania);
- poprawa infrastruktury służącej działaniom kulturalnym w obiektach użyteczności publicznej i turystyki kulturowej, wyposażenie i modernizacja sal widowiskowych, konferencyjnych, muzealnych;
- budowa, rozbudowa i modernizacja obiektów kulturalnych o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym, w tym sal koncertowych, bibliotek, galerii, muzeów, itp.;
- infrastruktura służąca rozpowszechnianiu informacji o kulturze i kulturalnym dorobku regionalnym, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii;
- przygotowanie i realizacja regionalnych programów rozwoju i promocji turystyki, w tym kampanii i imprez promocyjnych związanych z kulturą.

Plan finansowy (w mln euro):

- fundusze strukturalne (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego): 197,884;
- krajowy wkład publiczny: 65,961;
- środki prywatne: 14,192.⁶¹

Działanie 1.5. Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego

Cel działania możliwy do realizacji przy udziale instytucji kultury: upowszechnianie stosowania technik społeczeństwa informacyjnego w pracy instytucji publicznych, szczególnie na obszarach małych miast i wsi oraz tworzenie publicznych punktów dostępu do Internetu.

Rodzaje kwalifikujących się projektów w obszarze kultury:

- projekty związane z przygotowaniem jednostek administracji samorządowej do elektronicznego obiegu dokumentów, elektronicznej archiwizacji dokumentów, związane z rozwojem elektronicznych usług dla ludności z wykorzystaniem podpisu elektronicznego (informacje o dotacjach, programach, grantach);
- włączenie do sieci Internet publicznych instytucji kultury oferujących usługi publiczne, zwłaszcza te, których proces oferowania lub część tego procesu odbywać się może elektronicznie (np. biblioteki);
- tworzenie lokalnych publicznych punktów dostępu do Internetu (np. w bibliotekach, domach kultury).

Niektórzy beneficjenci (projektodawcy i beneficjenci końcowi): jst, instytucje kultury, szkoły wyższe, instytucje użyteczności publicznej.

Plan finansowy w mln euro:

- fundusze strukturalne (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego) : 93,194;
- środki publiczne krajowe: 31,064;
- środki prywatne: 10,150.

⁶¹ Wnioskodawcy mogą ubiegać się o współfinansowanie wkładu własnego do projektów kulturalnych przez Ministra Kultury w ramach programu „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, prowadzonego przez Narodowe Centrum Kultury. Wnioskodawca, w wyniku konkursu, może uzyskać imienną promesę Ministra Kultury uzupełnienia wkładu własnego do projektu. Promesa jest realizowana w przypadku zakwalifikowania projektu do realizacji przez zarząd województwa właściwego dla realizacji projektu.

Priorytet 2. Wzmocnienie rozwoju regionalnych zasobów ludzkich

Główne cele: wzmocnienie regionalnej bazy ekonomicznej i zasobów ludzkich, uelastycznienie i zwiększenie mobilności zawodowej zasobów ludzkich, w tym zwiększenie poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych mieszkańców, w szczególności mieszkańców obszarów wiejskich i obszarów restrukturyzacji przemysłu, wspomaganie procesu tworzenia regionalnych systemów innowacyjnych opartych na współpracy regionalnych instytucji akademickich i naukowo-badawczych.

Działanie 2.1. Rozwój umiejętności powiązany z potrzebami regionalnego rynku pracy i możliwości kształcenia ustawicznego w regionie

Rodzaje projektów, które mogą realizować instytucje obszaru kultury (szkoły wyższe artystyczne, instytuty badawcze, a także niektóre instytucje kultury):

- organizacja praktyk zawodowych umożliwiających nabycie praktycznych umiejętności związanych z wyuczonym zawodem (np. studenci i absolwenci szkół artystycznych),
- świadczenie usług doradczych wspomagających rozwój kariery zawodowej,
- szkolenia ogólne i specjalistyczne, kursy mistrzowskie dla dorosłych (uaktualniające i podnoszące ich kwalifikacje),
- organizowanie praktyk studenckich i uczniowskich (szkoły i uczelnie artystyczne) prowadzone w instytucjach i wiążące się z poznaniem specyfiki zawodu,
- całoroczne stypendia przeznaczone dla młodzieży pochodzącej z obszarów wiejskich i o niskich dochodach w rodzinie (dotyczy młodzieży, która została przyjęta na studia) oraz dla studentów o szczególnych osiągnięciach naukowych, doktorantów w preferowanych regionie dyscyplin i specjalności.

Beneficjenci (projektodawcy): m.in. szkoły wyższe, instytucje szkoleniowe, instytuty naukowe, poradnie zawodowe.

Ostateczni odbiorcy pomocy w sferze kultury: absolwenci szkół ponadgimnazjalnych, studenci szkół wyższych, absolwenci szkół wyższych kontynuujący naukę na studiach doktoranckich.

Plan finansowania w mln euro⁶²:

- fundusze strukturalne (ESF): 97,951;
- krajowy wkład publiczny – budżet państwa: 32,650;
- środki prywatne: 6,530.

---

⁶² Dane finansowe zaproponowane przez MGiP w wersji Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego z kwietnia 2003 r. w cenach z 1999 r. ulegną modyfikacji w najbliższym czasie.

Działanie 2.3. Reorientacja zawodowa osób rezygnujących z działalności rolniczej

Ogólne cele działania: zmiana kwalifikacji zawodowych wśród zatrudnionych w rolnictwie, wsparcie reorientacji gospodarstw rolnych i wsparcie rozpoczęcia przez nie działalności w innym sektorze.

Powiązanie działania 2.3. z kulturą: odbiorcami pomocy będą osoby fizyczne rezygnujące z działalności rolniczej na rzecz usług związanych m.in. z kulturą lub turystyką. Wspierane będą projekty związane z tworzeniem usług w zakresie doradztwa i szkolenia rolników rozpoczynających działalność kulturalną (np. rękodzieło i sztuka ludowa) oraz usługową (agroturystyka, usługi dotyczące promocji i wykorzystania lokalnego dziedzictwa kulturowego), subsydiowanie zatrudnienia rolników w pozarolniczych sektorach gospodarki.

Beneficjenci (projektodawcy): publiczne i pozarządowe instytucje doradcze i szkoleniowe, jst, związki i koła rolnicze, lokalne instytucje kultury wspomagające zawodową aktywność w sferze kultury na obszarach wiejskich.

Plan finansowania (w mln euro)⁶³:

- fundusze strukturalne (ESF): 54,421;
- krajowy wkład publiczny z budżetu państwa: 18,140;
- środki prywatne: 1,451.

Działanie 2.5. Promocja przedsiębiorczości⁶⁴

Ogólne cele działania: Pomoc doradcza i szkoleniowa dla osób chcących podjąć działalność gospodarczą, wsparcie powstawania małych i średnich przedsiębiorstw.

Beneficjenci ostateczni: osoby zamierzające podjąć inną niż rolnicza działalność gospodarczą, osoby rozpoczynające prowadzenie działalności gospodarczej (nie dłużej niż przez rok prowadzenia działalności gospodarczej), osoby zagrożone utratą pracy, rozpoczynający działalność gospodarczą.

Beneficjent końcowy: regionalna instytucja finansująca.

Powiązanie z sektorem kultury: wspierane mogą być osoby zagrożone utratą pracy lub dotychczas zajmujące się pracą w rolnictwie, zamierzające podjąć działalność gospodarczą, m.in. w sektorze przemysłów kultury oraz lokalnych usług kulturalnych i turystycznych.

Plan finansowania (w mln euro):

- fundusze strukturalne (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego): 45,641;
- budżet państwa: 15,213;
- środki prywatne: 3,042.

⁶³ Jw.

⁶⁴ Działanie to w poprzednich wersjach Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego dotyczyło mikroprzedsiębiorstw.

Priorytet 3. Rozwój lokalny⁶⁵

Cel: aktywizacja społeczna i gospodarcza obszarów zdegradowanych lub zagrożonych marginalizacją i włączenie ich w procesy rozwojowe kraju i Europy poprzez m.in.: rozwój i poprawę stanu infrastruktury w celu zwiększenia możliwości edukacji i usług społecznych, wykorzystanie potencjału turystycznego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego oraz zwiększenie atrakcyjności obszarów wiejskich dla inwestorów i mieszkańców.

Działanie 3.1. Obszary wiejskie

Projekty infrastrukturalne realizowane na obszarach wiejskich i małych miast (do 20 tys.), w gminach i powiatach o niskich dochodach w przeliczeniu na mieszkańca i o wysokiej stopie bezrobocia oraz na obszarach zmarginalizowanych.

Kwalifikujące się projekty w obszarze kultury:

- systemy informacji kulturalnej i turystycznej;
- infrastruktura kultury (zaplecze kulturalne i rozrywkowe – sale koncertowe i wystawowe, amfiteatry, itp.);
- projekty polegające na restauracji i rewitalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego;
- systemy zabezpieczeń obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (np. pożary, włamania).

Beneficjenci końcowi: jst (gminy i powiaty), instytucje publiczne, organizacje pozarządowe.

Plan finansowania projektów (w mln euro w cenach z 2004 r.):

- środki funduszy strukturalnych (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego): 352,094;
- krajowy wkład publiczny: 117,364;⁶⁶
- środki prywatne: 4,0.

Działanie 3.2. Obszary przemysłów restrukturyzowanych

Powiązanie działania z kulturą

W ramach działania mogą być realizowane następujące rodzaje projektów:

- infrastruktura służąca rozwojowi aktywnych form turystyki;
- systemy informacji kulturalnej i turystycznej;
- infrastruktura kultury (zaplecze kulturalne i rozrywkowe – sale koncertowe i wystawowe, amfiteatry, itp.);
- projekty polegające na restauracji i rewitalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego;

⁶⁵ Na podstawie stanowiska negocjacyjnego Polski, po II rundzie negocjacji Podstaw Wsparcia Wspólnoty

⁶⁶ Wnioskodawcy mogą ubiegać się o współfinansowanie wkładu własnego do projektów kulturalnych przez Ministra Kultury w ramach programu „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, prowadzonego przez Narodowe Centrum Kultury. Wnioskodawca, w wyniku konkursu, może uzyskać imienną promesę Ministra Kultury uzupełnienia wkładu własnego do projektu. Promesa jest realizowana w przypadku zakwalifikowania projektu do realizacji przez zarząd województwa właściwego dla realizacji projektu.

- systemy zabezpieczeń obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (np. pożary, włamania).

Beneficjenci: jst i związki jst, instytucje publiczne, organizacje pozarządowe.

Plan finansowy (w mln euro):

- fundusze strukturalne (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego) 116,884;
- krajowy wkład publiczny: 38,961;
- środki prywatne: 2,0.

Działanie 3.3. Zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojkowe

Poddziałanie 3.3.1. Rewitalizacja obszarów miejskich

Zasadniczym celem działania jest ożywienie gospodarcze i społeczne, a także zwiększenie potencjału turystycznego i kulturalnego, w tym nadanie obiektom i terenom zdegradowanym nowych funkcji społeczno-gospodarczych poprzez:

- rewitalizację i odnowę zdegradowanych obszarów miast i dzielnic mieszkaniowych w miastach;
- rewitalizację obiektów i terenów przemysłowych przez zmianę dotychczasowych funkcji na gospodarcze, społeczne, edukacyjne, zdrowotne, rekreacyjne i turystyczne,
- rewitalizację obiektów i terenów powojkowych przez zmianę z przeważającą, dotychczas funkcji zabudowy powojkowej na usługową, gospodarczą, społeczną, edukacyjną, zdrowotną, rekreacyjną i turystyczną z uzupełniającą funkcją mieszkaniową.

Powiązanie z obszarem kultury: renowacja budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym znajdujących się na obszarach zdegradowanych i adaptacja ich na cele kulturalne, społeczne, edukacyjne, rekreacyjne, zdrowotne, turystyczne i gospodarcze, tworzenie warunków lokalowych dla działalności kulturalnej (domy kultury, lokale dla MŚP działających w sektorze przemysłów kultury, lokale dla instytucji artystycznych), budowa, modernizacja i wyposażenie publicznej infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych i kulturalnych.

Beneficjenci (wnioskodawcy): m.in. jst, związki i stowarzyszenia jst, instytucje publiczne

Poddziałanie 3.3.2. Rewitalizacja obszarów przemysłowych i powojkowych

W ramach tego poddziałania wspierane będą projekty, wynikające ze zintegrowanych⁶⁷ programów rewitalizacji społeczno-gospodarczej, przestrzennej i funkcjonalnej terenów przemysłowych i powojkowych wraz ze znajdującymi się na nich obiektami. Głównym celem rewitalizacji obszarów przemysłowych jest zmiana dotychczasowych funkcji i adaptacja terenu oraz znajdujących się tam obiektów przemysłowych na inne cele. Podobnie celem rewitalizacji obszarów powojkowych jest zmiana dotychczasowych funkcji i adaptacja terenu oraz znajdujących się tam obiektów na cele: usługowe, gospodarcze, społeczne, edukacyjne, zdrowotne, rekreacyjne, kulturalne i turystyczne. Istotne także będzie włączenie obszarów przemysłowych i powojkowych, znajdujących się na terenie miast, w jeden organizm miejski poprzez odpowiednie zagospodarowanie znajdującego się tam terenu. W ramach tego poddziałania szczególna uwaga zostanie także zwrócona na kwestię ochrony środowiska naturalnego, przyczyniającą się do rekonwersji terenu poprzez tworzenie stref zieleni (m.in. zalesianie) oraz rozbiórkę niepotrzebnych instalacji z terenów przemysłowych i powojkowych w celu nadanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych tym terenom.

Powiązanie poddziałania z kulturą:

- porządkowanie „starej tkanki” urbanistycznej poprzez odpowiednie zagospodarowywanie i zabudowywanie pustych przestrzeni w harmonii z otoczeniem w celach usługowych, edukacyjnych, społecznych, turystycznych, rekreacyjnych, gospodarczych, kulturalnych,
- wyburzanie budynków w celach: usługowych, kulturowych, edukacyjnych, gospodarczych, turystycznych lub rekreacyjnych,
- renowacja (prace związane z konserwacją, rewaloryzacją, zachowaniem, adaptacją) budynków, infrastruktury o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym (w tym z zakresu ochrony dziedzictwa przemysłowego i obiektów o znaczeniu militarnym), a także ich adaptacja na cele: gospodarcze, społeczne i kulturalne wraz z zagospodarowaniem otoczenia na rewitalizowanym terenie,
- prace konserwatorskie, odnowienie fasad i dachów budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym, znajdujących się w rejestrze zabytków, wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu, przyczyniające się do tworzenia stałych miejsc pracy,
- budowa, przebudowa i/lub remont obiektów w celu nadania im funkcji zaplecza kulturalnego, turystycznego lub rekreacyjnego rewitalizowanego obszaru dającego nowe stałe miejsca pracy.

Plan finansowy całego działania (w mln euro):

- fundusze strukturalne (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego) 99,554;
- krajowy wkład publiczny: 33,184;
- środki prywatne: 9,27.

---

⁶⁷ Pojęcie „zintegrowane programy” oznacza takie lokalne programy rewitalizacji, w ramach których przewidziano do realizacji różne działania społeczno-gospodarcze z zakresu aktywizacji terenu rewitalizowanego (tzw. mikroprogramy) i/lub występują projekty różnych kategorii beneficjentów końcowych przewidziane w uzupełnieniu Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego dla poddziałania 3.3.2.

Działanie 3.4. Mikroprzedsiębiorstwa

Cel: Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości poprzez współfinansowanie doradztwa i inwestycji mikroprzedsiębiorstw w początkowym okresie ich działalności.

Powiązanie z kulturą: wsparcie innowacyjnych przedsiębiorstw działających w sferze przemysłów kultury (np. wydawnictwa, wytwórnie płytowe, studia nagrań, firmy IT, firmy producenckie działające w sektorze filmowym i telewizyjnym)

Beneficjent końcowy: Regionalne Instytucje Finansujące

Beneficjenci (odbiorcy pomocy): mikroprzedsiębiorstwa zarejestrowane na terenie poszczególnych województw.

Plan finansowy (w mln euro)⁶⁸:

- fundusze strukturalne: 56,494;
- krajowy wkład publiczny: 18,831;
- środki prywatne: 61,630.

Działanie 3.5. Lokalna infrastruktura społeczna

Poddziałanie 3.5.1. Lokalna infrastruktura edukacyjna i sportowa

Cel: Głównym celem poddziałania jest wyrównanie szans w dostępie do edukacji uczniów z obszarów wiejskich i miejskich oraz poprawa dostępu społeczności lokalnych do infrastruktury sportowej.

Powiązanie z kulturą: wsparcie projektów dotyczących budowy, rozbudowy, wyposażenia podstawowych i średnich szkół artystycznych, w tym budowy bibliotek, remontów pomieszczeń dydaktycznych, budowy i rozbudowy obiektów sportowych, wyposażenie szkół w dostęp do Internetu i odpowiednie oprogramowanie.

Beneficjenci: jst i placówki oświaty.

Plan finansowy (w mln euro) całego działania (w tym również infrastruktury ochrony zdrowia):

- fundusze strukturalne (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego):102,494;
- krajowy wkład publiczny: 34,164;
- środki prywatne: 5,0.

---

⁶⁸ W cenach 2004 r.

6.2 Finansowanie projektów kulturalnych w ramach Europejskiego Obszaru Gospodarczego

Układ o utworzeniu Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) wszedł w życie 1 stycznia 1994 r.. Obecnie obejmuje 15 państw członkowskich Unii Europejskiej oraz państwa członkowskie Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (*European Free Trade Association* – EFTA), tj. Islandię, Lichtenstein i Norwegię. We współpracy w ramach EOG nie uczestniczy Szwajcaria, która jest członkiem EFTA.

Układ o EOG wprowadza wspólne ustawodawstwo w zakresie handlu i gospodarki we wszystkich krajach stowarzyszonych. Dzięki porozumieniu Norwegia, Islandia i Lichtenstein stały się częścią Rynku Wewnętrznego Unii Europejskiej, co oznacza korzystanie z czterech swobód: przepływu towarów, kapitału, usług i osób. W zamian za dostęp do jednolitego rynku państwa EFTA udzielają pomocy uboższym państwom Unii.

Zgodnie z postanowieniami art. 128 Układu o utworzeniu Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG), podpisanego w dniu 2 maja 1992 r., każde państwo europejskie przyjmowane do wspólnoty zobowiązane jest złożyć wniosek o przystąpienie do Układu o utworzeniu EOG, a następnie podpisać umowę. Dnia 14 października 2003 r. podczas obrad Rady ds. Ogólnych i Stosunków Zewnętrznych w Brukseli została podpisana Umowa o rozszerzeniu Europejskiego Obszaru Gospodarczego przez przedstawiciela strony polskiej – ministra spraw zagranicznych.

Jednym z elementów podpisanego porozumienia jest przyznanie Polsce i pozostałym krajom kandydującym środków finansowych w ramach dwóch wspomnianych instrumentów: Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego.

Projekty ze sfery kultury będą mogły być realizowane w ramach Priorytetu 3 Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego „Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego, w tym transportu publicznego i odnowy miast”.

Celem przedsięwzięć realizowanych w ramach priorytetu jest podniesienie atrakcyjności turystycznej, mieszkaniowej i inwestycyjnej miast poprzez m.in. zachowanie i odbudowę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim wraz z jego otoczeniem oraz wykreowanie narodowych produktów turystyki kulturowej w historycznych metropoliach Polski (Warszawa, Kraków, Gdańsk, Wrocław, Poznań).

Efektom realizacji projektów będzie poprawa stanu zabytków o znaczeniu europejskim, wypromowanie narodowych produktów turystyki kulturowej oraz zwiększenie dostępności do zabytków.

W ramach priorytetu do realizacji możliwe będą działania z zakresu:

1. Rewaloryzacji, renowacji, rozbudowy, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne i turystyczne publicznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowanych w ramach przyjętych strategii narodowych produktów turystyki kulturowej na terenie historycznych dzielnic miast.

2. Rewaloryzacji, renowacji, rozbudowy, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne i turystyczne zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli i zespołów obronnych stanowiących materialne dziedzictwo kultury europejskiej.
3. Rewitalizacji zabytkowych obiektów przemysłowych oraz ich adaptacji i wyposażenia na cele kulturalne, w tym zwłaszcza na muzea nowoczesności i galerie sztuki współczesnej.
4. Renowacji, ochrony i zachowania kościołów oraz miejsc pamięci i martyrologii o wymiarze europejskim.
5. Kompleksowych programów konserwacji publicznych zbiorów zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów o europejskim znaczeniu, w tym digitalizacja i elektroniczne udostępnianie zbiorów przez Internet.
6. Tworzenie systemów informacji i zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki przez granice oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomości przed kradzieżą i zniszczeniem.
7. Kompleksowych projektów rewaloryzacji i odnowy historycznych centrów miast zgodnych z Narodowym Programem Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa narodowego”.
8. Projektów z zakresu rewaloryzacji zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych i ich adaptacji na cele kulturalne.

Rodzaje beneficjentów:

- Minister Kultury,
- jst,
- związki i porozumienia jst,
- instytucje publiczne, dla których organizatorem są organy administracji rządowej i samorządowej,
- organizacje pozarządowe, w tym stowarzyszenia i fundacje,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- organizacje pożytku publicznego,
- przedsiębiorstwa państwowe i zakłady budżetowe jst nie nastawione na zysk
- prywatni właściciele obiektów zabytkowych (pomoc de minimis).

Plan finansowy w okresie programowania (w mln euro):

- środki EFTA: 77,46;
- krajowy wkład publiczny: 13,67.

Ponadto ze środków EFTA będzie można dofinansować badania naukowe w sferze ekonomiki kultury oraz badania konserwatorskie.

6.3 Uwagi końcowe

Analiza dotycząca możliwości wykorzystania środków z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej w Polsce pozwoliła na sformułowanie kilku konkluzji końcowych:

1. Różnorodne projekty kulturalne mogą być współfinansowane z funduszy strukturalnych w ramach czterech programów operacyjnych (SPO „Rozwój zasobów ludzkich”, SPO „Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw”, SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego), a także Mechanizmu Finansowego EOG.

2. Projektodawcami, w zależności od programu i rodzaju działania, mogą być artystyczne szkoły średnie (ponadgimnazjalne) oraz artystyczne szkoły wyższe, jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, w tym: biblioteki, muzea i inne instytucje artystyczne, organizacje pozarządowe, MŚP działające w sektorze przemysłów kultury.
3. Wydaje się niezbędne, by rosło znaczenie i możliwości funkcjonowania organizacji pozarządowych w dziedzinie kultury. Mogą one bowiem – na poziomie lokalnym i regionalnym – odegrać istotną rolę w upowszechnianiu kultury, mecenacie nad różnymi przedsięwzięciami kulturalnymi, promocji lokalnej twórczości, także amatorskiej. Będzie to wymagać wzmocnienia pozycji finansowej tych organizacji, a także ich zdolności do pozyskiwania środków unijnych poprzez dobre projekty i gwarancje ich wykonania. Dlatego też w kolejnym okresie programowania budżetu Unii Europejskiej, tj. w latach 2007–2013 należy zapewnić jeszcze bardziej korzystne warunki do realizacji projektów przez instytucje pozarządowe.
4. Ostatecznymi odbiorcami pomocy w ramach poszczególnych działań wymienionych powyżej mają być studenci i absolwenci artystycznych szkół wyższych, absolwenci artystycznych szkół średnich, artyści zamierzający rozpocząć działalność gospodarczą, firmy działające w sektorze przemysłów kultury.
5. Zakres **dostępnych działań w sektorze kultury jest bardzo szeroki i obejmuje:**
  - projekty infrastrukturalne, takie jak: odbudowa i rewaloryzacja zabytków i ich otoczenia, budowa obiektów kulturalnych, zakup wyposażenia dla instytucji kultury i wyższych szkół artystycznych, budowa infrastruktury dla wyższych szkół artystycznych, rewaloryzacja i adaptacja zabytków na cele kulturalne, budowa domów studenckich, komputeryzacja instytucji kultury, dofinansowanie inwestycyjne przedsiębiorstw działających w sferze kultury i przemysłów kultury;
  - inwestycje w zasoby ludzkie i działalność kulturalną twórców, m.in. poprzez: rozwijanie sieci usług artystycznych dla przedsiębiorstw, szkolenia dla pracowników publicznych instytucji kultury, pracowników przedsiębiorstw działających w przemyśle kultury, oferowanie studiów podyplomowych i szkoleń dla absolwentów artystycznych szkół wyższych, digitalizację i inwentaryzację zbiorów kultury i sztuki, innowacyjne projekty upowszechniania kultury i promocji turystyki kulturowej, tworzenie z udziałem „produktów kultury” nowych produktów turystycznych, organizację masowych imprez kulturalnych służących promocji regionów i Polski, rozwijanie twórczości ludowej, gromadzenie wyrobów rękodzielniczych i tradycyjnych wyrobów sztuki ludowej oraz jej upowszechnianie.
6. Pewne obszary kultury znalazły się **poza kwalifikującymi się działaniami** finansowanymi z funduszy strukturalnych. Są to m.in.: zakup dzieł sztuki i kolekcji oraz wykup muzealiów o nieregularnej prominencji, bezpośrednia promocja twórczości, zakup książek i uzupełnianie księgozbiorów (może stanowić koszt projektu, jednak nie jest to koszt kwalifikujący się do dofinansowania – co będzie w efekcie prowadziło do tego, by uzupełnianie księgozbiorów odbywało się poprzez promocje i akcje prowadzone w tym celu przez różne organizacje i instytucje), zakup praw autorskich od twórców działających na rzecz przemysłów kultury, prezentacje artystyczne i działalność podstawowa instytucji artystycznych.
7. Skomplikowane procedury, trudności w montażu finansowym projektów, zasady wsparcia z funduszy strukturalnych (refundacja, współfinansowanie, programowanie), a także trudna sytuacja finansowa instytucji kultury i artystycznych szkół wyższych mogą niejednokrotnie wykluczyć możliwość realizacji projektów, np. ze względu na brak środków na udział własny. **W tym celu Minister Kultury ogłosił program „Promesa Ministra Kultury”, za pomocą którego, w drodze konkursu, wybrane projekty**

uzyskają środki finansowe z budżetu Ministerstwa Kultury na dofinansowanie wkładu własnego. Minister Kultury także wystąpił z wnioskiem o możliwość korzystania instytucji kultury i organizacji pozarządowych z rezerwy celowej budżetu państwa na 2004 r.

8. Wiodącą rolę w absorpcji funduszy strukturalnych przez sektor kultury odegrają jednostki samorządu terytorialnego, które już dziś mają największy udział w finansowaniu sfery kultury.
9. Należy podkreślić, że samorządy – pragnąc skorzystać z środków Unii Europejskiej na cele związane z kulturą – mogą (i powinny w większym zakresie) korzystać również z kolejnych edycji programów INTERREG, co wymaga odpowiednich zabiegów i przygotowania.
10. Ważna jest aktywność Ministerstwa Kultury w zakresie doradztwa w tworzeniu projektów kulturalnych, integrowanie mniejszych projektów tworzonych przez lokalne lub regionalne środowiska artystyczne, pobudzanie lokalnych inicjatyw nakierowanych na kulturę, zachęcanie jednostek samorządu terytorialnego do inwestowania w obszar kultury.
- 11. Alokacje finansowe na działania w ramach priorytetów w Zintegrowanym Programie Operacyjnym Rozwoju Regionalnego są określone, ale oprócz alokowanych środków, zarząd województwa może zwrócić się do Ministerstwa Gospodarki i Pracy o zwiększenie alokacji na działania związane z kulturą.**
12. Absorpcja funduszy strukturalnych przez sferę kultury jest szansą rozwojową wielu regionów i powinna być traktowana jako inwestycja tak samo ważna jak działania inwestycyjne w inne branże i sektory. Rozwinięty sektor kultury, w tym kulturalne instytucje publiczne i twórcy, jest determinantą rozwoju przemysłów kultury – jednego z najbardziej rozwojowych sektorów gospodarki, przynoszącego wysoką wartość dodaną i wysoką dynamikę przyrostu zatrudnienia.
13. Rozwój kultury jest determinantą kształtowania się metropolitalnych funkcji miast i rozwoju dużych miast w europolie.

Analiza absorpcji funduszy strukturalnych w obszarze kultury i edukacji będzie doświadczeniem, które pomoże w zapewnieniu właściwego miejsca kulturze w przyszłym narodowym planie rozwoju na lata 2007–2013.

7. Analiza SWOT

W ramach prac nad **Narodową Strategią Rozwoju Kultury** wskazano następujące elementy analizy SWOT:

MOCNE STRONY

1. Wysoka społeczna akceptacja kultury oraz publicznych wydatków na nią ponoszonych, niezależna od aktywnego uczestnictwa w kulturze.
2. Wpływ Ministra Kultury na regulacje prawne i inicjatywy ustawodawcze w sferze kultury.
3. Silne zróżnicowanie regionalnych kultur, stanowiące o bogactwie i różnorodności polskiej kultury.
4. Silne społeczne poczucie obowiązku w sferze dbałości o dziedzictwo kulturowe.
5. Potencjał rozwojowy związany z osobowością i talentem kierujących instytucjami kultury.
6. Znaczna liczba uznanych w świecie twórców kultury.
7. Rozwinięta sieć instytucji upowszechniania kultury w regionach.
8. Stosunkowo małe zróżnicowanie międzywojewódzkie i międzypowiatowe dotyczące liczby bibliotek i zbiorów bibliotecznych.
9. Dziedzictwo materialne i niematerialne o wielkiej wartości i o znaczeniu światowym (w tym wpisane na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO), częściowo wypromowane za granicami kraju.
10. Funkcjonuje sieć ośrodków badań i dokumentacji zabytków.
11. Wysoki poziom wyższego szkolnictwa artystycznego.
12. Wysoki poziom artystyczny i merytoryczny wielu instytucji narodowych i regionalnych.
13. Wysoka pozycja Ministra Kultury (nadana przez prawo i akceptowana społecznie) jako konstytucyjnego organu odpowiedzialnego za kulturę.
14. Wyposażenie instytucji kultury we własną infrastrukturę.

SŁABE STRONY

1. Brak jasno określonej polityki kulturalnej państwa.
2. Brak spójnej polityki kulturalnej jst (między wszystkimi szczeblami władzy samorządowej) i Ministerstwa Kultury.
3. Brak zarządzania strategicznego w kulturze, koncentracja jedynie na zarządzaniu operacyjnym.
4. Brak efektywnych instrumentów oddziaływania na kulturę w regionach.
5. Niski budżet Ministra Kultury.
6. Niskie wydatki na kulturę w przeliczeniu na jednego mieszkańca – zdecydowanie niższe niż w krajach Unii Europejskiej.
7. Zadłużenie instytucji kultury.
8. Zbyt duże zróżnicowanie publicznych wydatków na kulturę pomiędzy regionami w przeliczeniu na jednego mieszkańca.
9. Zły stan techniczny infrastruktury instytucji kultury.

10. Brak systemu oceny jakości funkcjonowania instytucji kultury oraz brak powiązania systemu dystrybucji środków ministerialnych z systemem oceny jakości instytucji i przedsięwzięć kulturalnych.
11. Brak instytucji wspólnych dla Ministerstwa Kultury i jednostek samorządów terytorialnych oraz ministerstwa i instytucji pozarządowych.
12. Duże międzygminne zróżnicowanie liczby bibliotek, zbiorów bibliotecznych i dostępności do tych zbiorów.
13. Przestarzała struktura i zdegradowane zbiory biblioteczne.
14. Nieadekwatne do gospodarki rynkowej i rynku pracy programy nauczania uczelni artystycznych.
15. Niewydolny system zarządzania instytucjami kultury.
16. Zbyt wysoka specjalizacja instytucji upowszechniania kultury.
17. Niewyjaśniony stan prawny wielu nieruchomości, w tym obciążenie hipoteczne nieruchomości instytucji kultury, brak ujawnionych w księgach właścicieli ważnych nieruchomości zabytkowych.
18. Braki dokumentacyjne w zakresie inwentaryzacji obiektów zabytkowych.
19. Brak efektywnych instrumentów motywujących przedstawicieli sektora prywatnego do inwestycji w kulturę.
20. Niski stopień komercjalizacji obiektów zabytkowych.
21. Wysoka zależność instytucji kultury i dyrektorów od organizatorów tych instytucji.
22. Brak regulacji statusu prawnego niektórych muzealiów przejętych po II wojnie światowej
23. Brak badań w sferze kultury powstającej oraz braki w kolekcjonowaniu i udostępnianiu dzieł sztuki współczesnej.

SZANSE

1. Rozwój gospodarczy państwa.
2. Możliwość wykorzystania funduszy strukturalnych w sferze kultury.
3. Proregionalna polityka Unii Europejskiej.
4. Zmianie się paradygmatów różnorodności kulturowej, głęboka indywidualizacja potrzeb odbiorców kultury.
5. Partnerstwo publiczno-prywatne (gotowość do stworzenia odpowiednich ram).
6. Wzrost zainteresowania szkolnictwem artystycznym wśród młodzieży.
7. Wzrost udziału organizacji pozarządowych w życiu kulturalnym.
8. Rozwój cywilizacyjny i powstawanie społeczeństwa informacyjnego.
9. Wysoka społeczna akceptacja dla rozwoju i upowszechniania kultury.
10. Rozwój przemysłów kultury.
11. Stopniowe zwiększanie dochodów jst poprzez zmianę systemu dystrybucji środków budżetowych.

ZAGROŻENIA

1. Zerwanie ciągłości kulturowej, w tym zmiana systemu wartości pomiędzy pokoleniami.
2. Spadek uczestnictwa w kulturze, a także spadek kompetencji kulturowych odbiorców.
3. Dalsza pauperyzacja wielu grup społecznych.
4. Postępująca degradacja zabytków.
5. Malejące nakłady budżetu państwa na ochronę zabytków, zakupy do bibliotek i wsparcie dla sektora książki.

6. Dalsza likwidacja bibliotek przez jst.
7. Zły stan techniczny instytucji kultury.
8. Zła struktura kosztów instytucji kultury (wysoki i wciąż rosnący udział kosztów stałych).
9. Spadek udziału instytucji kultury w życiu kulturalnym poprzez dalszy rozdział pomiędzy ofertą kulturalną a kompetencjami i zainteresowaniami odbiorców.
10. Brak wzajemnego zrozumienia i chęci współpracy pomiędzy resortami i jst.
11. Zbyt głęboka decentralizacja systemu zarządzania kulturą.
12. Niechęć środowisk kultury do zmian.
13. Brak przygotowania merytorycznego do pozyskiwania funduszy strukturalnych Unii Europejskiej kadr kierujących instytucjami kultury.
14. Pogłębianie kryzysu instytucjonalnego w kulturze.

8. Założenia i cele Narodowej Strategii Rozwoju Kultury

8.1. Podstawowe przesłanki

Przygotowanie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 było przedsięwzięciem unikatowym i pionierskim. Po raz pierwszy bowiem po dokonaniu diagnozy, która przy okazji odsłoniła szereg problemów metodycznych dotyczących trudności monitorowania i oceny stanu kultury w Polsce, sformułowano analizę SWOT w odniesieniu do procesu rozwoju kultury i zarządzania nią. Ponadto prezentacja diagnozy oraz potrzeb i możliwości finansowania kultury dokonana została w kontekście wejścia Polski do Unii Europejskiej, co oznacza uruchomienie nowych szans na finansowanie projektów kulturowych wpisanych w cele, zadania i budżety programów operacyjnych realizowanych w Polsce w latach 2004–2006. Zadaniem dokumentu jest odsłonięcie wszystkich uwarunkowań przybliżających sposobność pomnożenia nakładów na kulturę, z wykorzystaniem dobrych przykładów, zasad obowiązujących w stosowaniu funduszy strukturalnych Unii Europejskiej oraz niektórych innych programów wspólnotowych, ukierunkowanych na rozwój kultury.

Celem przygotowywanej strategii jest wypełnienie zadań, jakie spoczywają na Ministrze Kultury – współdziałającego spójnie z innymi partnerami w realizacji celów i zadań kulturowych w Polsce oraz z jst, a także z innymi podmiotami. Po raz pierwszy realizowany będzie wymóg tak istotnej współpracy w sferze kultury – i to w stosunkowo długim okresie, bo z perspektywą do 2013 r., czyli z uwzględnieniem następnego okresu programowania w Unii Europejskiej.

Istotne jest, by w tym czasie wzmocnić infrastrukturę kulturalną i zwiększyć szanse na dostęp do kultury, między innymi poprzez subsydiowanie jej oferty. Podstawowym determinantą poprawy uczestnictwa w kulturze jest wyrównywanie dysproporcji rozwojowej pomiędzy województwami w Polsce oraz pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi. W decydujący sposób realizacja tego celu współokreśli szanse na zmniejszenie dużych dysproporcji kulturowych, jakie istnieją obecnie pomiędzy regionami.

Zaproponowana w dokumencie perspektywa sytuuje kulturę i jej rozwój w ścisłym powiązaniu z rozwojem ekonomicznym, zarazem tworzy podstawy do traktowania kultury nie tylko jako odbiorcy efektów wzrostu gospodarczego, ale właśnie jako stymulatora rozwoju, m.in. poprzez rosnący udział sektora kultury w PKB.

W dokumencie sformułowano wiele praktycznych rekomendacji dotyczących zmian w ramach funkcjonowania kultury – systemie prawnym, finansowym, organizacyjnym.

Natomiast w celu efektywnego wdrożenia postawionych zadań przełożono generalne kierunki strategii na pięć programów sektorowo-operacyjnych w obrębie kultury, które mają szansę nie tylko być wdrożone, ale też skupić wokół siebie pozytywną energię środowisk twórczych, wspólnot działaczy i animatorów kultury, instytucje służby publicznej.

8.2. Główne tezy

8.2.1. Istniejący potencjał kulturowy w Polsce wyraża się zarówno w całokształcie dorobku historycznego, artystycznego i cywilizacyjnego Polski, jak i (w wąskim rozumieniu) w działaniu wybitnych twórców kultury, funkcjonowaniu sieci instytucji kultury, instytucji edukacji kulturalnej, organizacji pozarządowych i obiektów kultury materialnej, w tym zabytków ruchomych i nieruchomych, a także w funkcjonowaniu przemysłów kultury. Wszystkie te sfery są i powinny być w przyszłości przedmiotem zainteresowania Ministra Kultury oraz regionalnych i lokalnych władz samorządowych, a ich działalność objęta publicznym mecenatem bezpośrednim lub pośrednim.

8.2.2. Minister Kultury jest konstytucyjnym organem państwa odpowiedzialnym za kulturę. Powinien być wyposażony we wszelkie instrumenty legislacyjne, organizacyjne i finansowe, które pozwalają na realizowanie przez niego konstytucyjnego obowiązku. Niezbędne jest osiągnięcie równowagi pomiędzy obowiązkami Ministra Kultury a uprawnieniami i zdolnością do działania oraz zapleczem instytucjonalnym, organizacyjnym i finansowym.

8.2.3. Sfera kultury w rozumieniu systemowym jest znaczącym czynnikiem rozwoju społecznego i ekonomicznego, ma istotny wpływ na kształtowanie się demokratycznych instytucji państwa, kreuje znaczącą część PKB wytwarzanego w sferze usług i produkcji w Polsce, a także znaczącą liczbę stabilnych miejsc pracy. Z tego powodu zasługuje na ważne miejsce w polityce gospodarczej państwa oraz strategii rozwoju społeczno-ekonomicznego.

8.2.4. Sfera kultury jest nierównomiernie zdecentralizowana. Wynikiem działań Ministra Kultury oraz samorządów terytorialnych powinno być – tam gdzie to jest zasadne – dalsze zdecentralizowanie i usamodzielnienie instytucji, a tam gdzie zasadne jest prowadzenie polityki o charakterze horyzontalnym – zapewnienie Ministrowi Kultury odpowiednich demokratycznych instrumentów wpływania na rozwój kultury w regionach. Ważna jest przy tym zasada partnerstwa różnych szczebli władzy publicznej i współodpowiedzialności za efekty wspólnych działań. Nie można ocenić jednoznacznie całości reformy administracyjnej ani decentralizacji zadań w sferze kultury. W pewnych przypadkach obecny podział obowiązków i kompetencji się sprawdza. Niektóre sfery kultury zostały nadmiernie zdecentralizowane, a w innych sferach pomimo decentralizacji samodzielność i niezależność instytucji kultury jest ciągle niewystarczająca. Zmiany w tym systemie powinny przebiegać dwutorowo:

- poprzez przesunięcie proporcji pomiędzy dotacjami na funkcjonowanie instytucji na rzecz dofinansowania konkretnych działań tych instytucji,
- poprzez budowanie platformy współpracy pomiędzy ministrem kultury a samorządami, np. podczas realizacji projektów w ramach funduszy strukturalnych czy też realizacji narodowych programów kultury. Dla tych działań konieczne będzie, w ramach możliwości budżetowych Ministra Kultury, wyspecjalizowanie istniejących lub utworzenie nowych instytucji podległych Ministrowi Kultury. Instytucje te działać będą w regionach na rzecz rozwoju poszczególnych sfer kultury (np. instytuty: książki, filmu, mediów) na zasadzie „arm’s length” Ministra Kultury.

8.2.5. Niezbędne jest dostosowanie prawa w sferze kultury do prawa **Unii Europejskiej**. Za nieodzowne uznaje się również wykorzystanie szans dla kultury wynikających z integracji

Polski z **Unii Europejskiej**, w tym wykorzystanie funduszy strukturalnych w sferze kultury. W tym kontekście podejście resortowe (budżetowe) powinno być zastąpione podejściem strategicznym i funkcjonalnym. W tej sferze Minister Kultury już przedsięwziął wiele działań legislacyjnych i programowych, uchwalonych lub będących w toku prac parlamentarnych, jak np.

- ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.),

- ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o języku polskim (Dz.U. Nr 92, poz. 878),

- ustawa z dnia 2 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji (Dz.U. Nr 91, poz. 874),

- ustawa z dnia 1 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. Nr 91, poz. 869)

- projekt ustawy o zmianie ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach

W sferze funduszy Unii Europejskiej Minister Kultury był inicjatorem zapisów konkretnych działań, realizowanych w ramach czterech programów operacyjnych.

8.2.6. Instytucje kultury powinny reagować na postęp cywilizacyjny i techniczny, podwyższać efektywność swojego działania, podnosić standardy zarządzania i wyposażenia oraz zwiększać wrażliwość na potrzeby odbiorcy, bez szkody dla jakości działań artystycznych. Ważnym zadaniem jest także wprowadzenie mechanizmów motywujących instytucje do pozyskiwania środków na swoją działalność spoza budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego, w tym z środków Unii Europejskiej. W kontekście zmian systemowych ważne będzie również uspołecznianie funkcjonowania instytucji kultury, związane ze społeczną partycypacją w procesach podejmowania decyzji w tych instytucjach, a także związane z otwarciem instytucji na potrzeby lokalnych i regionalnych społeczności.

8.2.7. Wobec niewystarczających nakładów publicznych na kulturę, a także europejskiej praktyki programowania działań dla kluczowych sfer życia społecznego i ekonomicznego, zasadne jest tworzenie strategii działań realizujących politykę kulturalną państwa, a także wyznaczanie polityk w krótkim, średnim i długim okresie. Wiąże się to z odejściem od doraźnych działań (często uwarunkowanych zmianami politycznymi) w kulturze na rzecz systemowych i długofalowych rozwiązań. W ramach ograniczonych nakładów publicznych na kulturę niezbędne jest współdziałanie Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego oraz instytucji pozarządowych we wdrażaniu i finansowaniu programów rozwojowych dla kultury. Resortowe rozumienie kultury jest błędem – na sferę kultury mają wpływ decyzje wielu resortów, a z kolei rozwój kultury determinuje wiele ekonomicznych czynników wzrostu. Doraźność decyzji w ramach ograniczonych zasobów tylko pogłębia przepaść pomiędzy wielkimi miastami a resztą kraju, a także między instrumentami i organizacją kultury w państwach Europy Zachodniej. Programowanie rozwoju staje się więc już nie fanaberią wizjonerów, lecz obowiązkiem sprawnego aparatu państwa i organów samorządu terytorialnego. Formułowanie strategii i długookresowych planów rozwoju nie jest więc ograniczeniem władzy kolejnej grupy politycznej – ani tym bardziej samorządów, a działaniem o charakterze propaństwowym i wypełnianiem obowiązku racjonalnego zarządzania tą sferą życia społecznego – tak wrażliwą na jakość zarządzania i na osobowość jej kreatorów.

8.2.8. Kluczowe jest zwiększenie poziomu aktywności na szczeblu regionalnym w sferze kultury. Dotyczy to umiejętnego wkomponowania zadań z obszarów kultury w plan rozwojowy regionu, przy założeniu, iż rozwój kultury wspiera poprawę jakości potencjału

regionu w dziedzinie kapitału intelektualnego oraz kapitału społecznego. Przygotowanie regionów (władz samorządowych i partnerów społecznych oraz instytucjonalnych) do tej aktywności jest ważne dla pozyskiwania funduszy Unii Europejskiej (w tym i z edycji INTERREG), także w kontekście następnego okresu programowania na lata 2007–2013.

8.2.9. Dla potrzeb realizacji polityki kulturalnej państwa, niezbędne jest wyodrębnienie działań o charakterze sprawczym od działań pobudzających i wspomagających, nie wymagających przedmiotowych nakładów publicznych. W tym kontekście uznaje się za konieczne racjonalizację działań przy ograniczonych nakładach finansowych i możliwościach instytucjonalnych oraz wyodrębnienie strategicznych obszarów kultury w określonych okresach programowania. Potrzebne jest również planowe finansowe wsparcie rozwoju instytucji tworzących te obszary, przy jednoczesnym podjęciu działań pobudzających ich otoczenie – w tym jednostki samorządu terytorialnego, instytucje tzw. trzeciego sektora, prywatnych inwestorów i inne instytucje korzystające z usług kulturalnych i dóbr kultury.

8.2.10. Istotnym czynnikiem wspierającym rozwój nowoczesnego programowania i angażowania różnorodnych partnerów w projekty kulturalne jest aktywność organizacji pozarządowych. Wzrost ich udziału w realizacji zadań oraz skali finansowania może stać się stymulatorem sprzyjającym upowszechnianiu kultury.

8.3. Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury

1. Państwo powinno zachować rolę kreatora polityki horyzontalnej i „sektorowej” w sferze kultury i realizować tę politykę poprzez działania Ministra Kultury i działania jednostek samorządu terytorialnego.
2. Wydatki publiczne (zwłaszcza w przeliczeniu na jednego mieszkańca) na kulturę w Polsce powinny znacząco wzrosnąć.
3. Minister Kultury realizuje zadania własne poprzez narodowe programy kultury, narodowe instytucje kultury, placówki badawczo-rozwojowe, wyspecjalizowane instytucje typu arm's length oraz zlecanie zadań instytucjom samorządowym i pozarządowym.
4. Budżet Ministra Kultury powinien być adekwatny do nowych działań. Ze względu na ograniczenia budżetu państwa winno poszukiwać się pozabudżetowych środków finansujących kulturę. W tym celu proponuje się uzupełnienie istniejącego modelu finansowania kultury o rozwiązania stosowane w Europie, tworzące fundusze celowe dla realizacji polityk w poszczególnych obszarach kultury (np. Fundusz Sztuki Współczesnej i jego regionalne odpowiedniki we Francji, Regionalny Fundusz Zakupu i Wykupu Muzealiów, Fundusz Zakupów do Bibliotek, itd.). Propozycje źródeł pochodzenia tych środków zostały przedstawione w niniejszej strategii.
5. Państwo, w tym Minister Kultury, powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nimi kształtować kulturę w regionach. Do tego celu niezbędne jest zinstytucjonalizowanie platformy współpracy pomiędzy państwem a samorządami, a także w większym stopniu wykorzystanie możliwości tworzenia i prowadzenia wspólnych instytucji i wspólnych inwestycji w sferze kultury.
6. Samorządy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach.
7. Zwiększyć powinna się społeczna partycypacja w sferze odpowiedzialności za kulturę, m.in. poprzez uspołecznienie decyzji podejmowanych w sferze kultury w regionach (lokalne strategie kulturalne, społeczne ciała opiniujące funkcjonowanie instytucji kultury). Wzrosnąć powinna również rola organizacji pozarządowych, poprzez równouprawnienie ich w dostępie do środków publicznych na zadania w sferze kultury.
8. Praca na rzecz unowocześniania procesu zarządzania sferą kultury i usług kulturalnych jest wspólnym zadaniem Ministra Kultury i jednostek samorządu terytorialnego. W tej sferze powinny zostać podjęte szeroko zakrojone działania na rzecz: doskonalenia kadr zarządzających, wyposażenia instytucji w odpowiedni sprzęt elektroniczny i komputerowy, zintegrowania programów łączących zdigitalizowane zasoby kultury w sieci wirtualne, digitalizacji zbiorów muzealnych i zasobów bibliotek w celu ułatwienia ich dostępności, wspierania innowacyjnych projektów kulturalnych.
9. Wszystkie zaplanowane działania zaprogramowane w strategii powinny być dostępne dla mniejszości narodowych oraz instytucji prowadzonych przez te społeczności w celu pielęgnowania różnorodności kulturowej i ich tradycji jako dorobku polskiej kultury.
10. Rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i dochodami regionów jest podstawą dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych, wykorzystujących (i działających na ich rzecz) elementy dziedzictwa

kulturowego, aktywność instytucji kultury oraz skoncentrowane wokół tych instytucji przemysły kultury.

11. Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004–2013 są:
  - a) promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw,
  - b) ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków,
  - c) rozwój szkolnictwa artystycznego, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz unowocześnianie programów edukacji artystycznej i dostosowanie ich do rynku pracy,
  - d) wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej,
  - e) stworzenie systemu wspierania współczesnej twórczości artystycznej, stworzenie instytucji zajmujących się jej dokumentowaniem, gromadzeniem i udostępnianiem.
12. Zwiększenie samodzielności instytucji kultury, także w znaczeniu ekonomicznym oraz wyposażenie ich w odpowiednie narzędzia finansowe, wpłynie pozytywnie na ich efektywność i konkurencyjność na rynku usług kulturalnych oraz na samodzielność programową.
13. Rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę (wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).
14. W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i jst powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury.
15. Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały poddane publicznej dyskusji z udziałem przedstawicieli środowisk twórczych, jednostek samorządu terytorialnego i partnerów społecznych. Strategia została uzupełniona o wnioski z tej dyskusji i zostanie przedstawiona do zatwierdzenia przez Radę Ministrów jako program działań na lata 2004–2013. Strategia zawiera działania instytucjonalne, organizacyjne, prawne, finansowe i kontrolne, wraz ze wskazaniem jednostek odpowiedzialnych za realizację tych zadań oraz potrzeb finansowych Ministra Kultury do realizacji strategii i źródła ewentualnego pochodzenia pozostałych środków. Integralną częścią strategii są narodowe programy kultury, scharakteryzowane poniżej.

8.4. Cele strategiczne

W ramach prac nad Narodową Strategią Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 sformułowano następujące cele:

Cel strategiczny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach.

Cele cząstkowe:

1. Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.
2. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.
3. Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury.
4. Wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury.
5. Poprawa warunków działalności artystycznej.
6. Efektywna promocja twórczości.
7. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.
8. Zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Domena działania

Domena działania określa tak zwany docelowy rynek strategii, czyli docelowe miejsce realizacji strategii oraz jej odbiorców w bardzo szerokim znaczeniu. Chodzi tu zarówno o terytorialne określenie miejsca wdrożenia, ale również o wskazanie ludzi, instytucji i innych podmiotów, od których zależy powodzenie strategii i do których jest ona adresowana. Dzięki określeniu domeny działania możliwe jest wskazanie właściwych środków realizacji strategii oraz najlepiej dostosowanych form jej przekazu.

W ramach prac nad Narodową Strategią Rozwoju Kultury określono następującą domenę działania:

Strategia jest tworzona centralnie, dla obszaru całej Polski. Określa spójne działania horyzontalne, realizowane w regionach.

Jako instytucje strategiczne z punktu widzenia strategii uznaje się przede wszystkim: Ministerstwo Kultury i jst.

Za instytucje wspomagające przyjmuje się: Ministerstwo Gospodarki i Pracy, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, media, sponsorów, instytucje biznesu i partnerów społecznych.

Instytucjami pośredniczącymi w działaniach określonych w strategii są odpowiednie departamenty MK, Narodowe Centrum Kultury, Instytut Książki, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Biblioteka Narodowa oraz Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

Przewiduje się także utworzenie dziś jeszcze niefunkcjonujących funduszy: regionalnych funduszy sztuki współczesnej oraz funduszu promocji czytelnictwa.

Do instytucji uczestniczących (wnioskodawców) zaliczają się: organizacje pozarządowe, instytucje upowszechniania kultury, instytucje artystyczne, państwowe służby celne, szkoły artystyczne, państwowe służby ochrony zabytków, organizacje mniejszości narodowych, przedsiębiorstwa działające w sferze przemysłów kultury.

Beneficjentami strategii będą mieszkańcy wszystkich regionów Polski.

8.5. Instrumenty realizacji strategii

Instrumenty realizacji strategii stanowią narzędzia niezbędne z punktu widzenia możliwości przełożenia koncepcji na konkretne działania realizacyjne. W ramach Narodowej Strategii Rozwoju Kultury przewidziano trzy instrumenty jej wdrożenia:

8.5.1. Inicjatywa ustawodawcza.

Dzięki inicjatywie ustawodawczej Ministra Kultury postulaty zawarte w strategii można wdrażać poprzez działania legislacyjne i instytucjonalne, w tym o charakterze:

- a) regulacyjnym, np. prawo autorskie, prawo medialne, instytucje pożytku publicznego;
- b) fiskalnym, np. ulgi, zwolnienia;
- c) finansowym, np. dotacje, granty, nagrody, gwarancje kredytu, zachęty dla instytucji prywatnych do partycypacji w finansowaniu sfery kultury;
- d) organizacyjnym, np. system edukacji artystycznej;
- e) programowym, np. sieć instytucji upowszechniania kultury, sieć narodowych instytucji kultury, przedsięwzięcia o charakterze ogólnopolskim i ponadregionalnym;
- f) innym (działania pobudzające).

8.5.2. Wspólne działania Ministra Kultury i jst oparte na bazie związków integracyjnych o charakterze formalnym i nieformalnym, np. porozumienia, umowy, wspólne instytucje kultury;

8.5.3. Narodowymi Programami Kultury – zawierającymi chronologiczny tok działań koniecznych do wykonania w ramach realizacji strategii tak, aby osiągnąć założone cele w obliczu przyjętej wcześniej misji, są:

1. NARODOWY PROGRAM KULTURY „PROMOCJA CZYTELNICTWA I ROZWÓJ SEKTORA KSIĄŻKI”, którego celem strategicznym jest wzrost czytelnictwa w Polsce w latach 2004–2013 poprzez:

- a) poprawę warunków funkcjonowania bibliotek i zwiększenie dostępności do usług bibliotecznych w regionach,
- b) wzrost jakości zbiorów bibliotecznych,
- c) zwiększenie roli czytelnictwa w wychowaniu i edukacji,
- d) poprawę konkurencyjności sektora książki, w tym wsparcie wydawnictw i sieci dystrybucji książki,
- e) zwiększenie efektywności promocji polskiej książki w kraju i za granicą,
- f) poprawę społeczno-ekonomicznej sytuacji autorów książek oraz tłumaczy.

2. **NARODOWY PROGRAM KULTURY „OCHRONA ZABYTEKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO”**, którego celem jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:
  - a) tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
  - b) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne,
  - c) zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
  - d) tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
  - e) promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą,
  - f) wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków,
  - g) podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego,
  - h) zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

3. **NARODOWY PROGRAM KULTURY „ROZWÓJ INSTYTUCJI ARTYSTYCZNYCH”**, którego celem jest wzmocnienie konkurencyjności i tworzenie warunków rozwoju dla instytucji artystycznych w latach 2004–2013, poprzez:
  - a) poprawę warunków funkcjonowania instytucji artystycznych,
  - b) budowę, rozbudowę i modernizację infrastruktury tych instytucji,
  - c) wzmocnienie działalności programowej instytucji artystycznych,
  - d) wprowadzenie nowego systemu organizacji działalności kulturalnej,
  - e) wzmocnienie zasobów ludzkich, w tym kadry zarządzającej instytucjami kultury.

4. **NARODOWY PROGRAM KULTURY „ZNAKI CZASU”**, którego celem jest wszechstronny rozwój sztuki współczesnej oraz jej szerokie upowszechnianie w Polsce w latach 2004–2013 poprzez:
  - a) inwentaryzację, przetwarzanie i upowszechnianie wszechstronnej informacji o sztuce współczesnej i jej twórcach,
  - b) utworzenie narodowej i regionalnych kolekcji dzieł sztuki współczesnej,
  - c) budowa, rozbudowa i modernizacja sieci muzeów, centrów nowoczesności i centrów wystawienniczych.

5. **NARODOWY PROGRAM KULTURY WSPIERANIA DEBIUTÓW I ROZWOJU SZKÓŁ ARTYSTYCZNYCH „MAESTRIA”**, którego celem w latach 2004–2013 jest:
  - a) podniesienie jakości szkolnictwa artystycznego w Polsce,
  - b) wprowadzenie skutecznych mechanizmów bezpośredniej promocji twórczości,
  - c) poprawa funkcjonowania szkół poprzez budowę, rozbudowę i modernizację infrastruktury szkół artystycznych,
  - d) zwiększenie dostępności do kształcenia artystycznego w regionach,
  - e) dostosowanie programu nauczania do rynku pracy,
  - f) wykształcenie systemu wspierania debiutów wybitnych młodych artystów.

8.5.4. Źródła finansowania strategii.⁶⁹

Plan finansowy Narodowego Programu Kultury „Promocja Czytelnictwa i Rozwój Sektora Książki” na lata 2004–2006:

- całkowity plan finansowy Programu: **332, 9 mln zł**,
- z funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich: 145,8 mln zł
- z budżetu w dyspozycji Ministra Kultury⁷⁰: **78,84 mln zł**
- inne: 108,26⁷¹

Partnerzy: MENiS, jst, MGiP, MRiROB, media, instytucje pozarządowe.

Instrumenty finansowe: Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego, SOP RZL, SOP WKP, SOP RiMSŻiROW”, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Plan finansowy Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004–2006⁷²:

- całkowity plan finansowy Programu: **853, 66 mln zł**,
- z funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich: **439,96 mln zł**
- z budżetu w dyspozycji Ministra Kultury: **161,3 mln zł**⁷³
- inne: **252, 4 mln zł**⁷⁴

Partnerzy: jst, MGiP, ANR, MNiI.

Instrumenty finansowe: Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego, SOP RZL, SOP WKP, SOP RiMSŻiROW”, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Kultura 2000, INTERREG.

Plan finansowy Narodowego Programu Kultury „Rozwój Instytucji Artystycznych” na lata 2004–2006:

- całkowity plan finansowy Programu: **168,5 mln zł**,
- z funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich: **103 mln zł**
- z budżetu w dyspozycji Ministra Kultury⁷⁵: **25,5 mln zł**
- inne: **40,0 mln zł**⁷⁶

⁶⁹ Zamieszczone budżety NPK nie obejmują dotychczasowych dotacji podmiotowych udzielanych instytucjom Kultury i innym instytucjom podległym Ministrowi Kultury.

⁷⁰ „Budżet w dyspozycji Ministra Kultury” w rozumieniu niniejszego dokumentu obejmuje część środków budżetu państwa zapisaną w cz.24 pozostającą w dyspozycji Ministra Kultury, środek specjalny pochodzący z dopłat do gier liczbowych – w przyszłości przekształcony w państwowy fundusz celowy oraz wszelkie inne środki budżetowe i pozabudżetowe będące w przyszłości w dyspozycji Ministra Kultury, zapisane w kolejnych ustawach budżetowych na lata 2005-2013..

⁷¹ Udział finansowy partnerów w realizacji projektów w ramach Programu zależeć będzie od wybranych do realizacji projektów, zgodnie ze źródłami finansowania krajowego wkładu publicznego w ramach funduszy strukturalnych na lata 2004-2006, a w przyszłości na 2007-2013. W ramach Mechanizmu Finansowego EOG planuje się przeznaczyć w latach 2005-2009 z budżetu w dyspozycji Ministra Kultury 9,57 mln euro, z budżetów jst 2,73 mln euro, innych środków publicznych oraz prywatnych: 1,37 mln euro. Udział finansowy pozostałych dysponentów części budżetu państwa oraz jst będzie uzależniony od ich możliwości finansowych w ramach kolejnych ustaw budżetowych, a także innych środków pozabudżetowych.

⁷² Budżet NPK nie obejmuje zaplanowanych wieloletnich wydatków inwestycyjnych z budżetu państwa zapisanych w ustawie budżetowej na 2004 r.

⁷³ Identycznie jak w przypisie nr 70

⁷⁴ Identycznie jak w przypisie nr 71

⁷⁵ Identycznie jak w przypisie nr 69 i 70

Partnerzy: jst, MGiP, organizacje pozarządowe.

Instrumenty finansowe: Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego, SOP RZL, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego. INTERREG.

Plan finansowy Narodowego Programu Kultury „Znaki czasu” na lata 2004–2006:

- plan finansowy Programu: **49,24 mln zł**,
- z funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich: **20,6 mln zł**
- z budżetu będącego w dyspozycji Ministra Kultury⁷⁷: **10 mln zł** (rocznie **3,33 mln zł**)
- inne: 18,64 mln zł⁷⁸

Partnerzy: jst, RTPSP, muzea.

Instrumenty finansowe: Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego, SOP RZL, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, INTERREG.

Plan finansowy Narodowego Programu Kultury Wspierania Debiutów i Rozwoju Szkół Artystycznych „Maestria” na lata 2004–2006:

- całkowity plan finansowy Programu: **435,01 mln zł**
- z funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich: **229,1 mln zł**
- z budżetu będącego w dyspozycji Ministra Kultury⁷⁹: **59,33 mln zł**
- inne: 146,58 mln zł⁸⁰

Partnerzy: MENiS, WUP, jst.

Instrumenty finansowe: Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego, SOP RZL, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, INTERREG, Kultura 2000, Leonardo, Erasmus.

Razem wydatki na realizację działań zapisanych w strategii w latach 2004–2006⁸¹ wyniosą 1 839,31 mln, w tym z budżetu Ministra Kultury: 334,97 mln zł⁸², z środków europejskich: 938,46 mln zł, innych środków: 565,88 mln zł⁸³

W latach 2007–2013 dla realizacji strategii konieczne będzie dostosowanie środków krajowego wkładu publicznego do alokacji funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich, a także wykreowanie nowych instrumentów finansowania zaplanowanych działań. Minister Kultury wnieść będzie także, w zależności od możliwości budżetu państwa, o stopniowe zwiększanie środków na zaplanowane w Strategii działania.

Dokładne budżety NPK w podziale na działania i źródła finansowania określone są w dokumentach programowych dla każdego NPK.

---

⁷⁶ Identyfikacja jak w przypisie nr 71

⁷⁷ Identyfikacja jak w przypisie nr 70

⁷⁸ Identyfikacja jak w przypisie nr 71

⁷⁹ Identyfikacja jak w przypisie nr 70

⁸⁰ Identyfikacja jak w przypisie nr 71

⁸¹ Środki zaplanowane na lata 2004–2006 będą faktycznie wydatkowane do grudnia 2008 r.

⁸² Oprócz dotacji podmiotowych udzielanych z budżetu Ministra Kultury instytucjom kultury i szkołom artystycznym.

⁸³ Identyfikacja jak w przypisie nr 71

Plan finansowy strategii na lata 2007–2013 określony zostanie w Uzupełnieniu do strategii, które przygotowane zostanie przez Ministerstwo Kultury niezwłocznie po zatwierdzeniu budżetu Unii Europejskiej na lata 2007-2013 oraz po uzyskaniu informacji o planowanych alokacjach na programy operacyjne, najpóźniej do końca 2005 r. Ministerstwo Kultury bierze czynny udział w określaniu założeń i udziału kultury w NPR na lata 2007–2013. Niniejsza Strategia została wpisana do założeń Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013, przyjętych przez Radę Ministrów w kwietniu 2004 r.

8.6. Wybrane rozwiązania systemowe i zmiany legislacyjne zaproponowane w ramach strategii i NPK

Realizacja Strategii wymagać będzie szeregu istotnych zmian legislacyjnych, organizacyjnych, a także zaproponowania dodatkowych mechanizmów finansowania kultury. Istotny jest także problem sposobu generowania przychodów przez instytucje kultury, w tym możliwości związanych z kosztami działalności – ich relacją do cen i usług kulturalnych oraz ostatecznie możliwości wypracowania zysku. **Dodatkowym utrudnieniem jest dyktat tak zwanej „Polski resortowej” oraz zbyt głęboka decentralizacja w niektórych obszarach kultury.** Zjawiska te powodują niższą od pożądaną efektywność wykorzystania środków publicznych. Ponadto nie obserwuje się pożądaną synergii działań podmiotów zaangażowanych w rozwój kultury.

Zaproponowane w strategii zmiany systemowe i legislacyjne:

1. Wypracowanie mechanizmów systemu preferencji i zachęt do organizowania i prowadzenia instytucji „wspólnych” przez różne szczeble administracji rządowej i samorządowej oraz partnerów społecznych, np. przez Ministra Kultury, jst, organizacje pozarządowe i przedsiębiorców. Istotne jest również wprowadzenie możliwości wieloletniego budżetowania instytucji kultury oraz zwiększenie samodzielności i niezależności dyrektorów instytucji kultury. Pożądane będzie także stymulowanie podnoszenia kompetencji kadry zarządzającej instytucjami kultury, a także stwarzanie systemu gratyfikacji najbardziej aktywnych instytucji. Instrumenty realizujące te zamierzenia zostaną zaproponowane w przygotowywanej przez Ministerstwo Kultury nowej ustawie o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
Przygotowanie założeń do ustawy, konsultacje społeczne – 2004 r.
Skierowanie ustawy do Parlamentu – 2005 r.
2. Strategia przewiduje też wiele zmian w systemie ochrony dziedzictwa kulturowego, m.in.:
  - a) wyłączenie wojewódzkich konserwatorów zabytków i obsługujących ich urzędów z wojewódzkiej administracji zespolonej i podporządkowanie ich generalnemu konserwatorowi zabytków;
  - b) wprowadzenie obowiązku formułowania szczegółowych wytycznych co do priorytetów w ochronie zabytków oraz szczegółowych zasad adaptacji zabytków na inne niż pierwotne cele, a także mechanizmów odpowiedzialności cywilnej wojewódzkich konserwatorów zabytków za działania niezgodne z prawem oraz powodowanie strat inwestorów (wiązałoby się to m.in. z obowiązkowym ubezpieczeniem konserwatorów od odpowiedzialności cywilnej);
  - c) wzmocnienie roli Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków jako instytucji odpowiedzialnej za tworzenie i wdrażanie strategii w obszarze ochrony zabytków.

- d) decentralizacja decyzji konserwatorskich – oddanie miejskim konserwatorom zabytków kompetencji związanych z gospodarowaniem nieruchomościami zabytkowymi (remonty elewacji, remonty bieżące wewnątrz, ekspozycja reklam), z wyłączeniem inwestycji, które wymagają wydania decyzji o WZ;
- e) ustanowienie skutecznych zasad interwencyjnych robót zabezpieczających w obiektach zabytkowych, podejmowanych z inicjatywy wojewódzkich konserwatorów zabytków lub KOBiDZ, oraz zasad obciążania kosztami tych robót właścicieli, wraz ze wskazaniem sposobów egzekucji należności (np. podobnych jak w przypadku kredytów bankowych);
- f) zasilenie sfery ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez pozyskanie dodatkowych środków. W tym celu proponuje się rozważenie implementacji istniejących w tej materii rozwiązań europejskich, bądź wypracowanie nowych. Jednym z takich rozwiązań może być np. ustanowienie państwowego funduszu celowego (Narodowy Fundusz na Rzecz Dziedzictwa), tworzonego ze środków finansowych przekazywanych przez inwestorów budowlanych w wysokości 0,5% kosztów inwestycji budowlanych (z wyłączeniem budownictwa mieszkaniowego). Rozwiązanie takie funkcjonuje w Szwajcarii. Szacuje się, iż na rzecz funduszu mogłoby być przekazane ponad **200 mln rocznie**⁸⁴. Narodowy Fundusz na Rzecz Dziedzictwa mógłby być współzarządzany przez jst. Alternatywnie do tego rozwiązania proponuje się rozważenie, poprzedzone debatą publiczną, nałożenia na inwestora obowiązku przeznaczania co najmniej 1% kosztów inwestycji budowlanych (za wyjątkiem inwestycji mieszkaniowych) na dekorację budynków i upiększanie otoczenia oraz zakup dzieł sztuki współczesnej do wewnątrz budynków. Taki instrument wspomagałby realizację Narodowego Programu Kultury „Znaki Czasu”. Rozwiązanie takie jest stosowane np. we Francji;

Przygotowanie projektu nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przez Ministerstwo Kultury – do końca 2004 r.

Skierowanie ustawy do Parlamentu – do końca maja 2005 r.

3. Podjęcie debaty publicznej nad założeniami do stworzenia **Narodowego Funduszu Promocji Czytelnictwa, wspierającego działania zaplanowane w NPK „Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki”**. **Podjęte zostaną działania mające na celu wypracowanie systemu zasilania tego Funduszu w środki finansowe**. Wzorem innych państw europejskich, fundusz ten np. mógłby być zasilany z opłat pobieranych od wypożyczania zbiorów bibliotecznych (od 0,10 do 0,50 zł). Minister Kultury zaproponuje także inne, alternatywne do powyższej, propozycje pozyskania środków finansowych na zakupy nowości wydawniczych dla bibliotek. Środki Funduszu w przyszłości służyłyby także pokrywaniu opłat z tytułu „public lending rights”, uiszczanych wydawcom i autorom.
4. Zakupy nowości i sprzętu dla bibliotek z środków funduszu i Ministra Kultury powinny być dokonywane w taki sposób, aby uzyskać jak najniższą cenę przy wysokiej jakości. Zakupów tych mogłaby dokonywać istniejąca (Instytut Książki lub Biblioteka Narodowa) lub nowa instytucja kultury (Narodowy Instytut Biblioteczny). Środki funduszu w

⁸⁴ Nakłady na budynki i budowle w 1999 r. wyniosły 63511,1 mln zł (rocznik statystyczny GUS 2000 r.), w tym samym roku wydatki budżetu państwa na kulturę wyniosły 618,3 mln zł. Wprowadzony do prawa budowlanego zapis o obowiązku przeznaczania przez inwestorów 0,5% kosztów inwestycji budowlanych na cele NFnD. po pomniejszeniu tej wartości o nakłady remontowe, budownictwo mieszkaniowe i prace przy obiektach zabytkowych, uzyskano by ok. 200 mln zł.

proporcji 50% zasiliłyby zakupy do bibliotek, w 20% wsparłyby rozwój infrastruktury bibliotecznej oraz w 30% przeznaczone zostałyby na public lending rights). Rozwiązanie PLR jest powszechnie stosowane w Europie (Szwecja, Dania, Holandia, Norwegia).

Debata społeczna nad założeniami Funduszu – listopad - grudzień 2005 r.

Stworzenie projektu ustawy o NFPCZ – do grudnia 2005 r.

Skierowanie ustawy do Parlamentu – do marca 2006 r.

5. Wprowadzenie stałych cen na książki – tzw. system Langa. (Austria, Francja, Niemcy, Portugalia)

Przygotowanie ustawy – do końca lipca 2005 r.

Konsultacje społeczne – do końca września 2005 r.

Skierowanie ustawy do Parlamentu – październik 2005 r.

6. Wypracowanie preferencji podatkowych (np. VAT lub CIT), dla osób prawnych przekazujących bezpłatnie książki do bibliotek i komputery dla szkół, zgodnych z prawodawstwem obowiązującym w Unii Europejskiej .
7. Podjęcie działań przez Ministra Kultury na rzecz wystąpienia do Komisji Europejskiej o derogację stawki 0% VAT na książki do 2013 r.

państwa	stawka podstawowa	stawka VAT na książki
Austria	20,0	10,0
Finlandia	22,0	8,0
Francja	19,6	5,5
Holandia	19,0	6,0
Niemcy	16,0	7,0
Portugalia	17,0	5,0
Szwecja	25,0	25,0
Wielka Brytania	17,5	0
Włochy	20,0	4,0

Źródło: *Creative Europe*, EricArts, Bonn 2002.

8. Zaproponowanie i podjęcie publicznej debaty nad pozyskaniem dodatkowych środków na zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz na rozwój turystyki (zintegrowane produkty turystyczne). Jednym ze źródeł pozyskania środków finansowych na te cele może być wprowadzenie „**opłaty kulturowej**” w wysokości 1 euro (Euro na Kulturę), pobieranej od każdej osoby nocującej w hotelu, niezależnie od liczby noclegów. Opłaty, przekazywane przez hotele powiększałyby Narodowy Fundusz na rzecz Dziedzictwa. Uzasadnieniem wprowadzenia tej opłaty jest fakt, iż 70% turystyki na świecie stanowi turystyka kulturowa. Środki pochodzące z tego źródła mogłyby być rozdysponowane w proporcji: 50% na ochronę zabytków i 50% na rozwój turystyki (zintegrowane produkty turystyczne). Szacuje się, że dochód z takich opłat po pomniejszeniu o koszty ich poboru wyniesie około **25 mln zł rocznie**.

Debata publiczna – lipiec 2005

Przygotowanie projektu ustawy – do końca 2005 r.

Konsultacje społeczne i uzgodnienia międzyresortowe – do maja 2006 r.

Skierowanie do Parlamentu – czerwiec 2006 r.

9. Zaproponowanie i podjęcie publicznej debaty nad pozyskaniem dodatkowych środków na rozwój sztuki współczesnej i promocję twórczości w postaci np. wprowadzenia dobrowolnej **opłaty w wysokości 1%** od wartości reklamy publicznej, uiszczanej przez reklamodawców, zasilającej Fundusz Promocji Twórczości i Narodowy Fundusz Sztuki Współczesnej. Szacuje się, że wpływy z tego tytułu wyniosą około 100 mln rocznie. Środki te wydatkowane byłyby na programy promocji twórczości w mediach oraz na zakupy dzieł sztuki współczesnej przez muzea nowoczesności.

Rozpoczęcie debaty publicznej – styczeń 2005 r.

Projekt ustawy – czerwiec 2005 r.

Skierowanie do parlamentu – październik 2005 r.

10. Ustanowienie Narodowego Funduszu Sztuki Współczesnej i Regionalnych Funduszy Sztuki Współczesnej w porozumieniu z jst oraz określenie depozytariuszy zakupionych z tych funduszy zbiorów (po jednej instytucji w województwie, jednocześnie odpowiedzialnej za monitorowanie sztuki powstającej, zbieranie i publikowanie informacji o autorach i ich dziełach)– do grudnia 2004 r.
Podpisanie wszystkich porozumień regionalnych – do maja 2005 r.

8.7 Efekty wdrożenia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013

Wdrożenie Strategii zapewni realny wpływ Ministra Kultury na rozwój wybranych sfer kultury i realizację założonych celów, w tym w szczególności spowoduje:

- 1) wzrost znaczenia książki w procesie wychowania i edukacji;
- 2) szerokie rozpowszechnienie polskiej literatury na świecie;
- 3) wzrost liczby i wzrost jakości zbiorów bibliotecznych;
- 4) uzupełnienie sieci bibliotek;
- 5) zdigitalizowanie i udostępnienie zbiorów bibliotecznych w Internecie;
- 6) stworzenie pełnej dokumentacji zabytków;
- 7) rewaloryzacja i adaptacja na cele kulturalne zabytków o znaczeniu regionalnym;
- 8) zwiększenie udziału sektora komercyjnego w rewitalizacji zabytków;
- 9) dostosowanie systemu wyższego szkolnictwa artystycznego do rynku pracy;
- 10) wzmocnienie materialnej bazy szkół artystycznych;
- 11) utworzenie efektywnego systemu bezpośredniej promocji twórczości;
- 12) rozwinięcie rynku dzieł sztuki;
- 13) restrukturyzacja i poprawę infrastruktury instytucji artystycznych;
- 14) wzrost atrakcyjności oferty artystycznej;
- 15) utworzenie narodowych i regionalnych kolekcji dzieł sztuki współczesnej;
- 16) utworzenie sieci centrów sztuki nowej i muzeów nowoczesności;
- 17) wzrost wszechstronnego uczestnictwa w kulturze
- 18) uregulowanie statusu prawnego muzealiów w muzeach państwowych i samorządowych.

Tym samym osiągnięte efekty długofalowe w postaci:

- 1) zmniejszenia dysproporcji w dostępie do kultury w regionach;
- 2) zwiększenia udziału kultury w PKB;
- 3) zwiększenia liczby MSP oraz liczby zatrudnionych w przemysłach kultury;
- 4) radykalnej poprawy podstawowej infrastruktury kultury i stanu zabytków;
- 5) stworzenia markowych produktów turystyki kulturowej;
- 6) wykształcenia instytucjonalnych więzi pomiędzy kulturą, edukacją i nauką w kształtowaniu kapitału społecznego.

Dla osiągnięcia tych celów niezbędne są szeroko zakrojone działania legislacyjne, większe środki finansowe na realizację strategii w przyszłych latach, zmiany w systemie organizacji działalności kulturalnej, inwestycje w zasoby ludzkie (kadrę zarządzającą instytucjami oraz w wykształcenie odbiorców kultury), wykorzystanie dostępnych nowoczesnych technologii w upowszechnianiu kultury. Największy udział w stworzeniu warunków do realizacji Strategii będzie mieć Parlament i rząd, a jako inicjator zmian – Minister Kultury.

9. PROGRAMY NARODOWEJ STRATEGII ROZWOJU KULTURY

9.1 Narodowy Program Kultury „Znaki czasu”

Centra nowoczesności – regionalne kolekcje sztuki współczesnej

1. Założenia ogólne, cele programu

Narodowy Program Kultury „Znaki czasu” powstał jako reakcja na wieloletnie zaniedbania w zakresie kolekcjonowania sztuki współczesnej w Polsce, które doprowadziły do zerwania dialogu społecznego oraz osłabienia kulturowej więzi międzypokoleniowej. Przywrócenie i ożywienie relacji współczesny artysta – jego dzieło – obywatel, jest główną ideą programu.

Cele:

- stworzenie reprezentatywnej kolekcji sztuki współczesnej, opierając się na powstających kolekcjach regionalnych;
- promocja polskiej sztuki współczesnej;
- przywrócenie tradycji mecenatu artystycznego;
- zaangażowanie wielu grup społecznych w działania na rzecz kultury i sztuki;
- uczynienie ze sztuki narzędzia dialogu społecznego i elementu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego;
- wsparcie rozwoju rynku sztuki w Polsce;
- powstanie wszechstronnego i kompletnego systemu informacji o sztuce współczesnej i jej twórcach;
- powstanie sieci interdyscyplinarnych muzeów nowoczesności.

Niezwykle ważnym elementem programu jest także długofalowe działanie na rzecz przygotowania odbiorców kultury, a szczególnie sztuki współczesnej. Stąd dbałość o wymiar edukacyjny i społeczny działań podejmowanych w programie będzie stale akcentowana.

Priorytet 1. Rozwój publicznych zbiorów oraz zwiększenie dostępności dzieł sztuki współczesnej w regionach

Działania w ramach priorytetu 1. mają na celu zbudowanie bazy danych sztuki współcześnie tworzonej. Drugim, nie mniej ważnym działaniem jest tworzenie narodowego i regionalnego zasobu dzieł sztuki współczesnej oraz jego szerokie udostępnianie. Brak takiej bazy i obsługującego ją systemu, a także luki w kolekcjach dzieł sztuki współczesnej mogą spowodować niepowetowane straty w przyszłości. Ewidencja sztuki powstającej także daje większe możliwości promocji wartościowej twórczości i może skutecznie wpływać na rozwój rynku sztuki w Polsce.

Działanie 1.1. Zakup i ekspozycja sztuki współczesnej oraz tworzenie narodowej i regionalnych baz danych współczesnej twórczości artystycznej

Działanie będzie realizowane poprzez:

1. Nadanie Narodowemu Centrum Kultury funkcji instytucji programująco-wdrażającej, odpowiedzialnej za badania i inwentaryzowanie współczesnych dzieł sztuki. Narodowe Centrum Kultury będzie w tej dziedzinie współpracować z regionalnymi partnerami, tworzącymi sieć instytucji dokumentowania sztuki współczesnej. Narodowe Centrum Kultury będzie także odpowiedzialne za digitalizację zbiorów powstających w ramach programu i szerokie ich upowszechnianie.
2. Tworzenie narodowej kolekcji dzieł sztuki współczesnej opierając się na kolekcjach regionalnych, tworzonych i rozwijanych przez instytucje o charakterze obywatelskim (stowarzyszenia, fundacje). Instytucje te zobowiązane będą do nawiązania współpracy systemowej z regionalnymi instytucjami kultury (muzea lub centra sztuki współczesnej), w ramach której następować będzie wymiana informacji na temat twórczości artystycznej w regionie. W drugim etapie celem będzie wspólne planowanie i dokonywanie zakupów oraz tworzenie kolekcji regionalnych. W początkowym okresie realizacji programu, tam gdzie jest nie wyraziłyby zainteresowania współpracą przy tym działaniu, naturalne wydaje się zaangażowanie do współpracy istniejących w regionach muzeów narodowych.
3. Zapewnienie przez Ministra Kultury środków wspierających zakupy dzieł do regionalnych kolekcji sztuki współczesnej. Dysponentem tych środków będzie instytucja programująca. Warunki korzystania ze środków i ogólne ramy wdrażania programu na szczeblu regionalnym zostaną określone w umowach o współpracy z regionalnymi instytucjami.
4. Wydawanie narodowego katalogu sztuki współczesnej, obejmującego dokumentację zdjęciową dokonywanych zakupów oraz informacje o artystach. Katalog spełni również funkcję upowszechniania kultury, będąc jednocześnie materialnym świadectwem historii sztuki współczesnej.

W ramach programu regionalne instytucje wdrażające zobowiązane byłyby do koordynacji zakupów w ramach regionalnych kolekcji sztuki współczesnej (zapobieganie to powielaniu się kolekcji czy jej rozproszeniu oraz umożliwi specjalizację instytucji regionalnych) oraz do prowadzenia badań, ewidencjonowania dzieł sztuki współczesnej na swoim terenie, wprowadzania ich do centralnej bazy danych.

Działanie 1.2. Tworzenie interdyscyplinarnych centrów nowoczesności oraz upowszechnianie sztuki współczesnej

Działanie realizowane będzie poprzez:

- 1) rozbudowę i modernizację istniejących instytucji kultury i ich adaptację do nowych funkcji;
- 2) adaptację przemysłowych obiektów w miastach na potrzeby interdyscyplinarnych centrów nowoczesności;

- 3) zamawianie dzieł sztuki, w tym również utworów muzycznych i ich szerokie upowszechnianie;
- 4) łączenie artystycznej funkcji Interdyscyplinarnego Centrum Nowoczesności (ICN) z funkcjami edukacyjnymi, kulturalnymi i rozrywkowymi;
- 5) skupianie młodych środowisk twórczych wokół nowopowstałych ICN, w formule dostosowanej do specyfiki regionu oraz we współpracy z artystycznymi szkołami wyższymi i pozarządowymi organizacjami upowszechniającymi kulturę;
- 6) organizowanie w ICN lekcji i warsztatów z dziedziny: sztuki, dziedzictwa kultury, historii, nauk społecznych, z wykorzystaniem nowoczesnych form nauczania;
- 7) organizowanie terapii zajęciowej poprzez sztukę dla osób niepełnosprawnych;
- 8) oferowanie usług dla przedsiębiorców w zakresie architektury wnętrz, tworzenia systemu wizualizacji marketingowej, szkoleń i kursów w zakresie rynku sztuki;
- 9) promocję bezpośrednią twórczości (określona w Narodowym Programie Kultury Wspierania Debiutów i Rozwoju Szkół Artystycznych „Maestria”).

Instrumenty finansowe: Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Kultura 2000, INTERREG, NF „Znaki czasu”.

9.2 NARODOWY PROGRAM KULTURY. PROMOCJA CZYTELNICTWA I ROZWÓJ SEKTORA KSIĄŻKI

Celem **strategicznym** jest stały wzrost czytelnictwa w Polsce w okresie 2004–2013 poprzez:

- zmniejszenie różnic regionalnych w dostępie do usług bibliotecznych;
- poprawę warunków funkcjonowania bibliotek i zwiększenie dostępności do książek szczególnie na obszarach wiejskich;
- poprawę jakości zbiorów bibliotecznych;
- wsparcie rozwoju zasobów ludzkich;
- poprawę konkurencyjności sektora książki, w tym wsparcie wydawnictw i sieci dystrybucji książki;
- zwiększenie efektywności promocji polskiej książki w kraju i za granicą;
- poprawę społeczno-ekonomicznej sytuacji autorów książek oraz tłumaczy.

Program **będzie realizowany przez takie działania jak:**

- 1) budowa i rozbudowa infrastruktury bibliotek publicznych;
- 2) wyposażenie bibliotek w podstawowy sprzęt komputerowy i oprogramowanie;
- 3) budowa platform i wirtualnych systemów sieciowych do udostępniania zbiorów;
- 4) budowa i wyposażanie pracowni do digitalizacji zbiorów;
- 5) zakup książek i urządzeń bibliotecznych, konserwacja zbiorów;
- 6) rozwój wielorakich usług i funkcji bibliotek, w tym wsparcie animacji życia kulturalnego przez biblioteki w małych miastach i na obszarach wiejskich;
- 7) organizacja i wsparcie masowych imprez i kampanii promujących czytelnictwo i polskich autorów książek, w tym szczególnie książek dla dzieci i młodzieży;
- 8) rozwój systemu nagród, konkursów, stypendiów dla autorów, w tym stworzenie specjalnych funduszy celowych;
- 9) wsparcie organizacji konferencji, szkoleń, studiów podyplomowych i innych form kształcenia dla pracowników bibliotek;
- 10) wsparcie ambitnych wydawnictw i tłumaczeń polskich książek na języki obce.

Podprogram „biblioteka przyjazna użytkownikowi”

Priorytet 1. Podniesienie jakości usług bibliotecznych i zwiększenie publicznego dostępu do zbiorów

Działanie 1.1. Rozbudowa i modernizacja bibliotek

Celem działania jest zwiększenie dostępu mieszkańców miast i wsi do usług publicznych oferowanych przez biblioteki. Działanie ma także wspomagać budowanie społeczeństwa informacyjnego poprzez udostępnianie katalogów i zbiorów bibliotecznych on-line. Celem jest także zmniejszenie ubytków sieci bibliotecznej w małych miastach i na obszarach wiejskich poprzez inwestycje na obszarach wykazujących tendencje negatywne co do sieci bibliotek i wyposażenie bibliotek w urządzenia biblioteczne.

Realizacja **działania wpłynie pozytywnie na zwiększenie atrakcyjności regionów dla mieszkańców i inwestorów.**

W ramach działania realizowane będą następujące rodzaje projektów:

1. Budowa i rozbudowa infrastruktury bibliotek publicznych oraz modernizacja wyposażenia bibliotek w celu zmniejszenia różnic regionalnych w dostępie do usług bibliotecznych.
2. Wyposażenie bibliotek w podstawowy sprzęt komputerowy i oprogramowanie, budowa platform i wirtualnych systemów sieciowych do udostępniania zbiorów, budowa i wyposażanie pracowni do digitalizacji zbiorów.
3. Projektowanie i realizacja sieci i systemów internetowych w celu świadczenia usług on-line przez biblioteki dla obywateli i instytucji, w tym również dla przedsiębiorców.
4. Tworzenia, tam gdzie to zasadne, nowych punktów bibliotecznych, w tym również w porozumieniu z innymi instytucjami sektora publicznego (np. Centra Komunikacji Społecznej z Poczta Polska) i sektora pozarządowego.

Działanie 1.2. Poprawa jakości zbiorów bibliotecznych

Działanie ma na celu zwiększenie dostępności zbiorów poprzez wzrost nakładów na ich konserwację, a także zakup urządzeń bibliotecznych i książek do bibliotek.

Działanie wdrażane bezpośrednio przez Ministerstwo Kultury, w latach 2004–2006 zasilane z budżetu ministerstwa w wysokości 33 mln zł. Preferowane będzie dofinansowywanie zakupów dla tych placówek, które dodatkowo zadeklarują środki własne (środki organizatora lub pozyskane od sponsorów). W sytuacji modelowej udział Ministra Kultury w ogólnych wydatkach na zakup książek wyniesie 50%.

Działanie 1.3. Wsparcie animacji życia społecznego i kulturalnego małych miast i obszarów wiejskich

Działanie to ma na celu wzrost uczestnictwa w kulturze poprzez rozwój wielorakich usług i dodatkowych funkcji bibliotek, w tym funkcji bezpośredniej promocji książek.

Działanie ma na celu promocję czytelnictwa poprzez szersze włączenie bibliotek w życie społeczności lokalnych. Cel realizowany będzie poprzez realizację takich projektów jak:

1. Organizacja w bibliotekach punktów doradztwa dla przedsiębiorców, prowadzenie punktów informacji turystycznej, udzielanie informacji nt. pomocy publicznej dla rolników i przedsiębiorców, prowadzenie wydzielonych katalogów wydawnictw „fachowych”, zamawianie prenumeraty czasopism specjalistycznych dostosowanych do zainteresowań klientów, prowadzenie tzw. barterowych komisów podręczników szkolnych, itd..
2. Organizowanie i animowanie w małych miastach i wsiach lokalnego uczestnictwa w imprezach artystycznych, kulturalnych, integracyjnych, program „biblioteka sercem miasta” (organizacja spotkań, dyskusji, kameralnych wydarzeń artystycznych, kółek zainteresowań dla dzieci, lekcji bibliotecznych itd.).
3. Dostosowanie godzin otwarcia bibliotek do potrzeb lokalnej społeczności.
4. Organizowanie publicznych miejsc dostępu do Internetu.

Priorytet 2. Kreowanie potrzeb i pozytywnych nawyków w zakresie czytelnictwa

Celem priorytetu jest zwiększenie czytelnictwa poprzez wzrost roli czytania w systemie edukacji, wykształcenie systemu zachęt do czytania, wzrost zainteresowania książką dzieci i młodzieży.

Działanie 2.1. Wykształcanie nawyku sięgania po książkę u dzieci i młodzieży

Działanie to ma na celu wykształcenie instrumentów do wpływania na kształtowanie się potrzeb kontaktu z książką wśród dzieci i młodzieży. Realizowane będzie poprzez:

1. podejmowanie akcji społecznych i kampanii promocyjnych skierowanych do rodziców, zachęcających do czytania dzieciom. Służy temu np. rozpoczęty przez Ministra Kultury w 2003 r. projekt „Pacanów europejską stolicą bajki”. Projekt ten integruje środowiska wybitnych pisarzy, poetów, środowiska dziennikarzy, a także coraz większe grono rodziców wokół idei „wychowania dzieci z książką”. Kampania społeczna ma również na celu wykształcenie świadomości o znaczeniu czytania dla rozwoju dziecka i przyszłej jego zdolności do zdobywania wiedzy;
2. zachęcanie środowisk nauczycieli do organizacji konkursów literackich w szkołach;
3. organizowanie dziecięcych konkursów na najlepszą książkę roku (dzieci są jurorami);
4. organizowanie w szkołach spotkań pisarzy i poetów;
5. organizowanie konkursów na najpopularniejszego bohatera literackiego wśród dzieci;
6. kreowanie mody na czytanie poprzez kampanię społeczną i promocyjną, popularyzującą bohaterów z literatury dla dzieci;
7. zachęcanie producentów produktów dla dzieci do wykorzystywania bohaterów literackich i tzw. kolekcji inteligentnych do promocji i sprzedaży swoich produktów;
8. budowę pozytywnego wizerunku obowiązkowych lektur szkolnych - zmianę orientacji z nakazu czytania na wzbudzanie ciekawości;
9. tworzenie centrów informacji o książce dziecięcej w bibliotekach.

Działanie 2.2. Integracja środowisk wokół promocji książki

Działanie będzie realizowane poprzez:

1. ukonstytuowanie grup społecznych zaangażowanych w życie społeczno-kulturalne, szczególnie predysponowanych do promocji literatury. Konsolidacja przedstawicieli mediów wokół idei codziennej informacji o książkach, w tym o nowościach wydawniczych, zamieszczanych obok innych wiadomości w serwisach informacyjnych;
2. ustanowienie przez Ministra Kultury honorowego wyróżnienia dla osób szczególnie zaangażowanych w promocję książki;
3. stworzenie nowych lub adaptacja do polskich warunków wybranych instrumentów europejskich promujących książkę, np. popularyzacja święta Książka i Róża (promowanie idei obdarowywania bliskich książkami),
4. wspieranie organizowania wydarzeń literackich (np. festiwali poezji, konkursów poetyckich i pisarskich dla amatorów, konkursów recytatorskich).

Priorytet 3. Wzmocnienie konkurencyjności i rozwój sektora książki

Jego celem jest wsparcie rozwoju sektora książki – w tym wydawnictw i systemu dystrybucji książki, wzmocnienie konkurencyjności polskich wydawnictw na rynkach zagranicznych oraz zwiększenie podaży literatury pięknej na polskim rynku.

Działanie 3.1. Pobudzanie zainteresowania wydawaniem ambitnej literatury

Działanie realizowane będzie poprzez system grantów o dofinansowanie wydawnictw spełniających wysokie kryteria jakościowe, które mają zagwarantowaną dystrybucję. Granty będą udzielane ze środka specjalnego z dopłat do gier liczbowych i zakładów wzajemnych, będącego w dyspozycji Ministra Kultury. Dotacje mogą być również udzielane na wybrane etapy wydawnicze, np. dofinansowanie przekładów i tłumaczeń, włączenie szczególnie wartościowych pozycji na listę zakupów bibliotecznych. Ma to na celu zwiększenie przekładów światowej literatury pięknej na język polski oraz przekładów polskiej literatury na języki obce. Minister Kultury może również ustanowić nagrody za najlepszy przekład polskich książek na język obcy, a także nagrody i wyróżnienia dla wydawców za szczególnie wartościową ofertę wydawniczą w ostatnim roku. W ramach programu przewidziany jest również wzrost wydatków z budżetu Ministra Kultury na dofinansowanie wydawania książek. Dodatkowo ustanowiony powinien zostać instrument poręczania krótkoterminowych kredytów przez Ministra Kultury dla wydawców na wydawanie przez nich literatury ambitnej. Możliwe jest wynegocjowanie z bankami specjalnej linii kredytowej „Bank mecenasem literatury” o korzystnym oprocentowaniu i dogodnych dla wydawców warunkach spłaty.

Działanie 3.2 Podnoszenie rynkowej opłacalności wydawnictw

Wprowadzenie stałych cen na książki (system Langa) umożliwia wydawcom finansowanie ambitnej literatury ze środków uzyskanych ze sprzedaży bestsellerów (wewnętrzne subsydiowanie książek), a także wzmacnia konkurencyjność małych księgarni wobec masowej wyprzedaży książek, często poniżej kosztów wydania. Jednocześnie wskazane byłoby zwiększenie zakupów nowości wydawniczych do bibliotek, aby gorzej sytuowani klienci nie zostali pozbawieni dostępu do aktualności książkowych.

Wskazane będzie także podjęcie działań przez Ministra Kultury na rzecz wystąpienia do Komisji Europejskiej o derogację stawki 0% VAT na książki do 2013 r. W uzgodnieniu ze środowiskiem bibliotecznym proponuje się także rozważenie możliwości zmniejszenia ilości obowiązkowych egzemplarzy przekazywanych bezpłatnie przez wydawców do bibliotek.

Działanie 3.3. Utrzymanie i rozwój najważniejszych czasopism kulturalnych

Oznacza to kontynuację przyznawania dotacji celowej przez Ministra Kultury na wydawanie czasopism, jednakże liczba podmiotów i wartość czasopism z punktu widzenia znaczenia dla kultury powinny zostać poddane wnikliwej ocenie. Przy tak skromnym budżecie Ministra Kultury wydaje się konieczne lokowanie wsparcia w sferach do tego najbardziej uprawnionych. Podstawową zasadą wspierania czasopism kulturalnych z budżetu Ministra Kultury powinna być ciągłość i programowanie pomocy na więcej niż rok. Często ważniejsza dla wydawnictw jest wcześniejsza wiedza o przyszłej utracie dotacji, niż niepewność wynikająca z braku decyzji, czy też nagłe zmniejszenie dotacji. W przypadku

wielu czasopism wydawca ma szansę uzyskać wsparcie ze strony JST lub organizacji społecznych. Jednocześnie, po wnikliwej analizie jakościowej czasopism dotowanych przez Ministra Kultury, na te o największej wartości kulturowej, a także o dużym znaczeniu w upowszechnianiu kultury wysokiej, powinny zostać zagwarantowane środki pozwalające na ciągłe podnoszenie jakości tych pism, poprzez pozyskiwanie do współpracy wybitnych polskich i zagranicznych autorów.

Działanie 3.4. Zwiększenia zainteresowania polską książką na świecie

Zintensyfikowanie promocji polskiej książki na świecie poprzez profesjonalną prezentację polskiej literatury na najbardziej znaczących targach książki w Europie i na świecie. Wydaje się słusznym powołanie do tego typu działań jednostki wyspecjalizowanej, poza strukturą Ministerstwa Kultury. Zadania w sferze promocji polskiej literatury za granicą przejęła, utworzona przez Ministra Kultury, nowa instytucja o charakterze narodowym – Instytut Książki w Krakowie. Daje to podstawę do profesjonalizowania i skoncentrowania działań w tej sferze, a także wykorzystanie niezbędnego dla efektywności tych działań doświadczenia osób za nie odpowiedzialnych. Należy rozważyć zwiększenie nakładów na promocję polskiej literatury na świecie, zarówno na działania stricte promocyjne, jak i z zakresu wsparcia sprzedaży. Pomocny tu będzie system grantów na tłumaczenia i przekłady, który pozwoli obniżyć koszty wydawcy. Umożliwi to podniesienie bardzo niskich nakładów polskich książek ukazujących się za granicą. Wydaje się, że większą szansę rozwoju ma zainteresowanie wydawnictw zagranicznych tłumaczeniem polskiej literatury pięknej. Wydaje się także istotne umiejętne, szybkie reagowanie na zainteresowanie międzynarodowych wydawców polską literaturą.

Działanie 3.5. Wsparcie księgarń w zakresie promocji czytelnictwa.

Działanie to ma na celu wprowadzenie programów motywujących księgarnie do animacji życia kulturalnego i promocji czytelnictwa. Efektem jest aktywizowanie lokalnych społeczności oraz wykształcenie nawyku odwiedzania księgarń.

Podprogram „Salon książki” – wspieranie rozwoju księgarni oferujących literaturę ambitną, uruchamiających czytelnie i prowadzących działania na rzecz promocji książki. Zgodnie z obowiązującą regulacją pomocy publicznej dla przedsiębiorców, dla realizacji założonych celów, Minister Kultury powinien sformułować program wsparcia przedsiębiorców działających w sektorze książki. Program określi zasady dopuszczalności pomocy publicznej, a także pozwoli na uniknięcie problemów wspierania przedsiębiorców ze środków określonych w ustawie budżetowej. W ramach tego działania powinna zostać podjęta próba stworzenia platformy współpracy pomiędzy Ministerstwem Kultury a JST.

Ważne byłoby podjęcie próby przez Ministra Kultury zachęcenia jednostek samorządu terytorialnego do ustalania preferencyjnych stawek podatku od nieruchomości, a także preferencyjnych czynszów za najem lokali będących własnością JST na księgarnie. Minister Kultury w ramach tego działania przeznaczy także środki na wsparcie komputeryzacji małych księgarń oraz ustanowi granty dla księgarń animujących życie kulturalne i aktywnie promujących książkę wśród lokalnych społeczności.

Istotnym działaniem będzie także aktywne wspieranie akcji Książka i Róża przez Ministra Kultury oraz konsolidacja wielu środowisk (pedagogów, bibliotekarzy, media) wokół tej idei.

9.3 NARODOWY PROGRAM KULTURY „ROZWÓJ INSTYTUCJI ARTYSTYCZNYCH” NA LATA 2004–2013

Priorytety, działania, finansowanie Narodowego Programu „Rozwój Instytucji Artystycznych” na lata 2004–2013.

Priorytet 1. Poprawa warunków funkcjonowania instytucji artystycznych

Celem działań podejmowanych w ramach niniejszego priorytetu będzie zwiększenie aktywności instytucji artystycznych oraz poprawa dostępności do usług artystycznych w regionach poprzez rozwój infrastruktury.

Działanie 1.1. Wsparcie budowy, rozbudowy i modernizacji podstawowej infrastruktury instytucji artystycznych

W ramach działania będą wspierane następujące rodzaje projektów:

- budowa, modernizacja, adaptacja budynków,
- zakup lub modernizacja wyposażenia,
- adaptacja obiektów przemysłowych, w tym na sale koncertowe, itd.,
- budowa i rozbudowa sieci informatycznych do zarządzania instytucjami,
- upowszechnianie nowoczesnych narzędzi informacyjnych w otoczeniu instytucji,
- wspólne inwestycje publiczno-prywatne w sferze usług dla przedsiębiorców i tworzenia inkubatorów przedsiębiorczości.

Działanie będzie realizowane w ramach wsparcia z funduszy strukturalnych na podstawie Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego Wkład własny do projektów może być współfinansowany przez Ministra Kultury w ramach programu „Promesa Ministra Kultury”. Dokładny opis aplikacji do programu znajduje się na stronie internetowej Narodowego Centrum Kultury oraz Ministerstwa Kultury.

Priorytet 2. Wzmocnienie działalności programowej instytucji artystycznych

Działanie 2.1. Racjonalizacja kosztów funkcjonowania instytucji oraz wsparcie działalności programowej

Działanie będzie realizowane poprzez:

1. Zmianę struktury kosztów w funkcjonowaniu instytucji.
2. Aktywną politykę zwiększania efektywności pracy, m.in. dzięki zastosowaniu zarządzania poprzez cele, delegowanie uprawnień, inicjowanie powstawania firm pracowniczych, np. do obsługi technicznej (sprzątanie, produkcja dekoracji, obsługa widowni, księgowość – wprowadzenie mechanizmów częściowego outsourcingu).
3. Aktywne zarządzanie finansami.
4. Finansowanie inwestycji z kredytów, gwarantowanych przez Ministra Kultury, spłacanych z dochodów własnych instytucji.
5. Systematyczny audyt wewnętrzny instytucji.
6. Zmianę części dotacji podmiotowej na dotacje celowe na działalność artystyczną.

7. Oddłużenie instytucji kultury.⁸⁵
8. Kontrolę kosztów funkcjonowania instytucji.

Dla zapewnienia wdrożenia niniejszego działania konieczne będzie korzystanie z usług wyspecjalizowanych firm konsultingowych, który celem będzie pomoc instytucjom kultury w racjonalizacji kosztów funkcjonowania oraz wprowadzenie aktywnego zarządzania finansami. W ramach tych działań zainteresowani dyrektorzy instytucji zostaną przeszkoleni w zakresie pozyskiwania środków z funduszy strukturalnych oraz zarządzania projektami.

Oddłużenie samorządowych instytucji kultury jest niezbędne dla zapewnienia prefinansowania realizacji projektów współfinansowanych ze środków strukturalnych.

Działanie 2.2. Zwiększenie samodzielności organizacyjnej i programowej instytucji kultury

Działanie realizowane będzie m.in. poprzez następujące propozycje zmian w ustawie o działalności kulturalnej:

1. Zwiększenie samodzielności i niezależności dyrektora instytucji, w tym obostrzenie zasad odwołania dyrektora przez organizatora instytucji.
2. Motywowanie instytucji do poszukiwania pozabudżetowych źródeł finansowania, przy czym środki te nie będą wpływać na zmniejszenie dotacji.
3. Promowanie tworzenia i prowadzenia wspólnych instytucji przez różne podmioty, np. Ministra Kultury wspólnie z jst, Ministra Kultury wspólnie z instytucją pozarządową.
4. Możliwość wieloletniego planowania inwestycji i planów programowych na podstawie promesy organizatorów instytucji (ten instrument pożądanym jest dla lepszego wykorzystania funduszy strukturalnych).

Działania realizowane będą poprzez:

1. Motywowanie przedsiębiorców do sponsorowania instytucji i przedsięwzięć artystycznych (działania Ministra Kultury w zakresie przyznawania nagród, włączania przedsiębiorców w planowanie programu artystycznego, tworzenie honorowych rad kultury, rozszerzenie formuły odznaczeń „Zasłużony dla kultury” o szczególnie zasłużonych mecenasów i sponsorów).
2. Wypracowanie legislacyjnych instrumentów zachęcania przedsiębiorców do sponsorowania kultury.
3. Wypracowanie korzystnych warunków prawno-finansowych, zgodnych z prawodawstwem Unii Europejskiej, mających na celu zachęcanie przedsiębiorców do wspierania kultury, w tym np. do sponsorowania imprez, do dokonywania darowizn książkowych, darowizn dzieł sztuki do zbiorów publicznych.

---

⁸⁵ Powyższy zapis dotyczy oddłużania instytucji kultury, które podczas przejęcia przez samorządy zostały obciążone długiem hipotecznym wobec Skarbu Państwa. Dług ten nigdy nie był egzekwowany, a w obecnej formie pozostaje martwym zapisem księgowym – jednocześnie uniemożliwiając tym instytucjom realizację projektów w ramach funduszy strukturalnych.

9.4 NARODOWY PROGRAM KULTURY WSPIERANIA DEBIUTÓW I ROZWOJU SZKÓŁ ARTYSTYCZNYCH „MAESTRIA” NA LATA 2004–2013

Priorytety, działania, finansowanie Narodowego Programu Kultury Wspierania Debiutów i Rozwoju Szkół Artystycznych „Maestria”.

Priorytet 1. Poprawa jakości kształcenia i dostępności edukacji artystycznej w regionach

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu dostosowanie kształcenia w szkołach artystycznych do rynku pracy, wykształcenie mechanizmów rozpoznawania i rozwoju talentu, a także poprawę dostępności do kształcenia poprzez rozwój infrastruktury, system nagród i stypendiów oraz działalność dodatkową szkół.

Działanie 1.1. Wsparcie budowy, rozbudowy i modernizacji podstawowej infrastruktury uczelni artystycznych

W ramach działania będą wspierane następujące rodzaje projektów:

- budowa, modernizacja, adaptacja budynków do celów dydaktycznych,
- zakup lub modernizacja wyposażenia dydaktycznego uczelni,
- modernizacja zaplecza socjalnego dla studentów,
- adaptacja do celów kształcenia obiektów przemysłowych, w tym szczególnie na: galerie, sale koncertowe, itd.,
- budowa i rozbudowa sieci informatycznych do zarządzania uczelnią,
- upowszechnianie nowoczesnych narzędzi informacyjnych w dydaktyce,
- wspólne inwestycje publiczno-prywatne w sferze usług dla przedsiębiorców i tworzenia inkubatorów przedsiębiorczości.

Działanie to (podobnie jak i działanie 1.1. z priorytetu 1. Narodowego Programu Kultury „Rozwój instytucji artystycznych”) będzie realizowane w ramach wsparcia z funduszy strukturalnych na podstawie Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Wkład własny do projektów może być współfinansowany przez Ministra Kultury w ramach programu „Promesa Ministra Kultury”. Dokładny opis aplikacji do programu znajduje się w Narodowym Programie Kultury Wspierania Debiutów i Rozwoju Szkół Artystycznych „Maestria” oraz na stronie internetowej Narodowego Centrum Kultury i Ministerstwa Kultury.

Działanie 1.2. Poprawa dostępności kształcenia artystycznego w regionach oraz dostosowanie programu nauczania do rynku pracy

W ramach działania będą wspierane następujące rodzaje projektów:

- tworzenie nowych programów studiów przez szkoły, uwzględniających potrzeby rynku pracy z zastosowaniem nowych technologii,
- uzupełnianie programów nauczania o przedmioty i kursy z podstaw ekonomii, zarządzania, prawa, rachunkowości,
- świadczenie usług doradczych wspomagających rozwój kariery zawodowej,
- organizacja praktyk zawodowych dla studentów,
- fundowanie całorocznych stypendiów przeznaczonych dla młodzieży wiejskiej i o niskich dochodach na osobę w rodzinie,
- tworzenie nowoczesnego oprogramowania na potrzeby dydaktyki i zakup sprzętu,
- tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości dla studentów uczelni artystycznych,
- tworzenie e-klas oraz udostępnianie materiałów dydaktycznych poprzez Internet,
- tworzenie studiów podyplomowych uzupełniających wykształcenie absolwentów,
- promocja przedsiębiorczości wśród studentów i absolwentów,
- tworzenie nowych usług dla przedsiębiorców.

Działanie będzie realizowane w ramach wsparcia z funduszy strukturalnych na podstawie Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, SPO „Rozwój zasobów ludzkich”, SPO „Wzrost konkurencyjności gospodarki”, Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz inicjatyw wspólnotowych: Kultura 2000, Leonardo, e-Content.

Priorytet 2. Poprawa systemu bezpośredniej promocji twórczości

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu wykształcenie systemu skutecznej promocji twórczości artystycznej oraz zwiększenie szans pozostania w zawodzie absolwentów szkół artystycznych. Wpłyną one na zmniejszenie bezrobocia wśród absolwentów szkół i uczelni artystycznych oraz na rozwój przemysłów kultury i rynku dzieł sztuki.

Działanie 2.1. Promocja twórczości i debiutów artystycznych

Działanie realizowane będzie poprzez:

1. Wsparcie dla indywidualnych artystów:
  - a) stypendia i nagrody Ministra Kultury;
  - b) przyznawanie grantów na podróże;
  - c) przyznawanie statusu artysty rezydenta (residency) współpracującego ze społecznością lokalną (w porozumieniu z jst);
  - d) dotacje na realizację projektów artystycznych;
  - e) zwrot części kosztów debiutu (środki mające na celu ułatwienie debiutu artystycznego lub umożliwiające pracę twórczą).
2. Pomoc finansowa udzielana przez państwa w newralgicznych momentach dla kariery zawodowej artystów:

- a) programy pomagające młodym (lub też nowo pojawiającym się) artystom w rozpoczęciu kariery, pomoc udzielana jest przede wszystkim poprzez organizację specjalnych kursów uczących, jak stać się przedsiębiorcami w kulturze;
  - b) miesięczne granty dla debiutantów w celu zapewnienia im minimalnego dochodu – świadczenia te będą przyznawane na określony czas, np. do dwóch lat – do momentu, kiedy artysta zacznie czerpać zyski ze swojej pracy.
3. Wsparcie dla artystów związane z ich funkcjonowaniem na rynku:
- a) korzystne kredyty dla artystów na realizację własnych projektów, na urządzenie warsztatu pracy, etc. (mikropożyczki gwarantowane przez Ministra Kultury, udzielane przez banki);
  - b) wspieranie twórczości poprzez realizację zakupów dzieł sztuki zaplanowanych w Narodowym Programie Kultury „Znaki Czasu”.
  - c) szkolenia, debaty, seminaria organizowane przez organizacje pozarządowe i międzynarodowe sieci kulturalne wyjaśniające artystom mechanizmy rynkowe;
  - d) programy inicjujące współpracę władz samorządowych z twórcami – w ich ramach twórcy włączają się aktywnie w życie społeczności lokalnej, odwiedzają szkoły, domy opieki. Ponadto władze lokalne zatrudniają artystów jako animatorów czy inicjatorów zakładania sieci kulturalnych (umowy z jst – program „Artysta”).

Instrumenty realizacji działania:

- wprowadzenie rekompensat dla twórców za wykorzystywanie ich dzieł publicznie, czyli tzw. public lending rights (omówione szerzej w NPK „Promocja czytelnictwa i rozwój sektor książki”);
- utrzymanie przysługującej za prace twórcze stawki 50% kosztów uzyskania przychodów w prawie podatkowym;
- poprawa egzekucji należności dla Funduszu Promocji Twórczości (np. ustanowienie ZAiKS lub innej organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi jako instytucji pośredniczącej);
- wypracowanie systemu preferencji podatkowych motywujących osoby prawne do zakupu dzieł sztuki rodzimych twórców, zgodnego z prawodawstwem Unii Europejskiej.
- Narodowy Fundusz Sztuki Współczesnej i Regionalne Fundusze Sztuki Współczesnej – zakupy dzieł sztuki dla centrów kultury nowej i muzeów nowoczesności (szerzej omówione w propozycjach legislacyjnych).

9.5 NARODOWY PROGRAM KULTURY „OCHRONA ZABYTEKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO” NA LATA 2004–2013

Podprogramy, priorytety i działania Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego ”

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków

Głównym **celem** działania jest dostosowanie sfery ochrony zabytków do rzeczywistości gospodarczej.

Celami cząstkowymi są:

1. Poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków.
2. Wzmocnienie roli ośrodków dokumentacji zabytków.
3. Zrównoważone „urynkowanie zabytków”.
4. Wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki.

W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku. Określenie przedmiotu działania jako „zaproponowanie” uzasadnia konieczność przeprowadzenia szerokich konsultacji ze środowiskami konserwatorskimi, właścicielami zabytków, a także z ewentualnymi partnerami Ministra Kultury wdrażającymi zaproponowany system, a następnie wystąpienie z inicjatywami ustawodawczymi przez Ministra Kultury.

Działanie będzie realizowane poprzez:

1. Rozszerzenie zakresu działania Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków oraz regionalnych Ośrodków Badań i Dokumentacji Zabytków jako instytucji „przedłużonego ramienia” Ministra Kultury w szczególności o:
  - systematyczne zbieranie danych na temat liczby i rodzajów zabytków w Polsce,
  - tworzenie internetowej bazy danych dotyczącej zabytków,
  - badanie potrzeb w regionach w sferze ochrony zabytków,
  - budowanie strategii ochrony zabytków w Polsce,

- określanie wytycznych dla wojewódzkich konserwatorów zabytków w sferze realizacji przyjętej strategii,
- określanie najważniejszych i najpilniejszych potrzeb w sferze ochrony zabytków i przedstawianie ich Ministrowi Kultury w formie rocznego raportu,
- przeprowadzanie analiz ilościowych i jakościowych efektów ochrony zabytków (w tym wydatkowanych środków publicznych),
- digitalizacja istniejącej dokumentacji zabytków,
- systematyczne dokumentowanie zabytków (dla których dokumentacja jest niepełna lub nie istnieje),
- opiniowanie dla Ministra Kultury wniosków o udzielenie dotacji na działania w sferze ochrony zabytków przez instytucje publiczne i prywatne,
- internetowe upowszechnianie informacji o zabytkach,
- pośredniczenie w odwoływaniu się od decyzji wojewódzkich konserwatorów zabytków przez inwestorów i użytkowników nieruchomości zabytkowych poprzez opiniowanie tych odwołań.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne

9.5.1. Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”

Minister Kultury zaangażował się w proces tworzenia i realizacji projektów z funduszy strukturalnych poprzez stworzony przez siebie program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, zainicjowany i realizowany przez Narodowe Centrum Kultury. Program został uruchomiony już na początku 2003 r., jednakże istotny dla realizacji działania 1.2. moduł wspierania projektów strukturalnych pojawił się dopiero we wrześniu 2003 r. Program jest realizowany w ramach istniejących sektorowych programów operacyjnych na lata 2004–2006, na podstawie których rozdysponowane zostaną fundusze strukturalne przyznane Polsce przez Unię Europejską.

Inspiracją dla utworzenia programu „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej” była jedna z głównych zasad polityki Unii Europejskiej – „jedność w różnorodności”.

Głównym celem programu jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do funduszy strukturalnych.

Aby zapewnić spełnienie powyższych kryteriów przez projektodawców, w ramach programu organizowane są specjalistyczne szkolenia, podczas których przygotowują oni konkretne projekty, które mają zamiar realizować w swoich regionach.

Ze względów organizacyjnych projektodawcy z 16 województw zostali podzieleni na cztery grupy skupiające po cztery województwa. Program wszystkich szkoleń jest identyczny i podzielony na pięć modułów tematycznych. Każdy moduł jest realizowany równolegle dla czterech grup w czterech miejscach Polski.

Moduł 1. Technika projektowania – poznanie właściwej techniki projektowania, z uwzględnieniem celów, rezultatów, produktów i działań oraz realnego harmonogramu realizacji projektu, opracowanie fiszy projektowej (szkolenia odbyły się w połowie września br.).

Moduł 2. Montaż finansowy – przygotowanie do właściwego konstruowania montażu finansowego projektu, w tym ocena ryzyka inwestycyjnego, związanego z realizacją projektu (szkolenia odbyły się na przełomie września i października br.).

Moduł 3. Wypełnianie wniosków – praktyczne przygotowanie do wypełniania wniosków aplikacyjnych.

Moduł 4. Regulacje prawne – poznanie procedur i regulacji prawnych, dotyczących różnych aspektów realizacji projektów.

Moduł 5. Zarządzanie projektem - przygotowanie do działania zgodnie z europejskimi standardami zarządzania kulturą, w tym do dokonania właściwej ewaluacji projektu oraz sporządzania raportu dla donatora (szkolenia w listopadzie 2003 r.).

W każdej grupie szkoli się około 35–40 osób reprezentujących różne instytucje kultury, biblioteki, uczelnie, a także jst i organizacje pozarządowe. Zaplanowano, że w sumie w szkoleniach udział weźmie około 150 potencjalnych projektodawców.

Szkolenia prowadzą eksperci Narodowego Centrum Kultury, posiadający szczegółową wiedzę z poszczególnych obszarów tematycznych oraz doświadczenie dydaktyczne. Podczas szkoleń istnieje także możliwość korzystania z konsultacji indywidualnych.

Ponadto uczestnicy szkoleń oraz inni zainteresowani tą tematyką mogą dyskutować, zadawać pytania oraz wymieniać opinie także poza sesjami szkoleniowymi za pośrednictwem listy dyskusyjnej programu regiony.forum@nck.pl.

Zgodnie z założeniami programu „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej” bezpośrednim efektem prowadzonych działań będzie ciągłe przygotowanie projektów kulturalnych, których realizacja przyczyni się do rozwoju społeczno-gospodarczego regionów. Najlicniejszą grupę stanowią projekty z zakresu turystyki kulturowej, bezpośrednio związane z rewaloryzacją obiektów zabytkowych, powiązane ze wzrostem konkurencyjności regionów, generujące nowe miejsca pracy zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio (rozwój lokalnej infrastruktury turystycznej jako efekt przeprowadzonej inwestycji i zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu).

Udział w programie „Promesa Ministra Kultury” będzie jedyną ścieżką ubiegania się o dofinansowanie Ministra Kultury wkładu do projektów infrastrukturalnych w ramach funduszy strukturalnych. Uczestnictwo w programie musi być równoległe do procesu aplikowania przez projektodawców o fundusze strukturalne.

9.5.2. Program „Promesa Ministra Kultury”

Beneficjenci mogą ubiegać się o dofinansowanie wkładu własnego do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich w ramach programu „Promesa Ministra Kultury”.

Minister Kultury, widząc wielką szansę dla rozwoju kultury w skutecznym wykorzystaniu środków z funduszy strukturalnych, podjął decyzję o udziale w montażu

finansowym wkładu krajowego wybranych projektów kulturalnych, realizowanych w ramach programów operacyjnych i inicjatyw wspólnotowych.

W celu wspierania projektów, po merytorycznej ocenie wniosków, Minister Kultury decyduje o dofinansowaniu części wkładu własnego w projektach realizowanych w ramach funduszy strukturalnych, zawierając z wnioskodawcą umowę warunkową. Umowa realizowana jest tylko w przypadku wyboru projektu do realizacji ze środków Unii Europejskiej przez odpowiednią instytucję zarządzającą programami operacyjnymi.

„Promesa Ministra Kultury” jest elementem programu „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, wdrażanego przez Narodowe Centrum Kultury.

W ramach programu dofinansowane będą inwestycje służące promowaniu i wspieraniu przedsięwzięć artystycznych, rozwojowi czytelnictwa, ochronie polskiego dziedzictwa narodowego, promocji młodych twórców i artystów oraz sztuki współczesnej (Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 lipca 2003 r. w sprawie warunków promowania i wspierania zadań z zakresu kultury finansowanych lub dofinansowywanych ze środków pochodzących z dopłat do stawek w grach stanowiących monopol Państwa, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków na realizację zadań i ich rozliczania (Dz.U. Nr 130, poz.1194), zgodne z Narodowym Planem Rozwoju na lata 2004–2006.

Dofinansowanie tych inwestycji odbywać się będzie poprzez wsparcie krajowego wkładu publicznego (tzw. wkładu własnego) do projektów realizowanych w ramach funduszy europejskich w zakresie inwestycji w: infrastrukturę kulturalną i infrastrukturę szkolnictwa artystycznego, ochronę zabytków, rozwój zasobów ludzkich, infrastrukturę społeczeństwa informacyjnego. Dofinansowaniu podlegać będą tylko te projekty, które zostaną wybrane do realizacji przez instytucje zarządzające odpowiednimi programami operacyjnymi – zgodnie z Narodowym Planem Rozwoju na lata 2004–2006 oraz sektorowymi programami operacyjnymi i Zintegrowanym Programem Operacyjnym Rozwoju Regionalnego. W uzasadnionych przypadkach Minister Kultury może również udzielić promesy na dofinansowanie wkładu własnego dla projektów kulturalnych realizowanych w ramach innych programów międzynarodowych (Norweski Mechanizm Finansowy, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, INTERREG).

Projekty aplikujące do przyznania „Promesy Ministra Kultury” muszą być związane bezpośrednio ze sferą kultury, tj. dotyczyć instytucji prowadzących lub zamierzających prowadzić stałą działalność kulturalną bądź też tych, których przedmiotem jest odbudowa i zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Wniosek może być złożony przez instytucje i osoby prawne, które mogą być beneficjentami zgodnie z opisem poszczególnych priorytetów i działań, zawartych w programach operacyjnych i uzupełnieniach programów operacyjnych. Wnioski składane są do Departamentu Współpracy z Samorządami Ministerstwa Kultury.

Aplikacja składana jest w terminie ogłoszonym na stronach internetowych Ministerstwa Kultury i Narodowego Centrum Kultury. Wnioski złożone po ostatecznym terminie składania wniosków nie są rozpatrywane (decyduje data stempla pocztowego). Aplikacje składane są w czterech egzemplarzach (jeden oryginał i trzy kopie). Terminy składania wniosków ogłaszane są każdorazowo na stronach internetowych Ministerstwa Kultury oraz Narodowego Centrum

Kultury. Minister Kultury w uzasadnionych przypadkach podejmuje decyzje o dodatkowych terminach składania wniosków.

Źródła finansowania „Promesy Ministra Kultury”:

- środek specjalny z dopłat do stawek w grach stanowiących monopol Państwa. Procedura przeprowadzana będzie zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 18 lipca 2003 r. w sprawie warunków promowania i wspierania zadań z zakresu kultury finansowanych lub dofinansowywanych ze środków pochodzących z dopłat do stawek w grach stanowiących monopol Państwa, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków na realizację zadań i ich rozliczania (Dz.U. Nr 130, poz.1194), Wnioskodawca wypełnia i składa wniosek na odpowiednim formularzu dla dotacji ze środka specjalnego wraz z wnioskiem właściwym dla odpowiedniego programu operacyjnego. Wnioski składać należy do Departamentu Współpracy z Samorządami i Upowszechniania Kultury Ministerstwa Kultury;
- budżet w dyspozycji Ministra Kultury, ujęty ustawie budżetowej
- innych dostępnych w przeszłości dla Ministra Kultury środków budżetowych i pozabudżetowych

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

9.5.3. Program Narodowy Produkt Turystyczny Miasta Stołecznego Warszawy „Trakt królewski”

Program „Trakt Królewski” ma charakter pilotażowy w ramach budowania zintegrowanych narodowych produktów turystyki kulturowej w odniesieniu do 5 polskich miast Warszawy, Krakowa, Gdańska, Poznania i Wrocławia.

Program „Trakt Królewski” planowany jest do przedłożenia Radzie Ministrów jako wieloletni program inwestycyjny w rozumieniu ustawy o finansach publicznych na lata 2007-2013

Cele programu:

- Umocnienie tożsamości narodowej i zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.
- Zwiększenie atrakcyjności Warszawy i konkurencyjności regionu na europejskim rynku turystyki kulturowej.

Działania:

- Rewitalizację zasobów i obiektów dziedzictwa kulturowego znajdujących się na obszarze uznanym przez Prezydenta RP za pomnik historii „Warszawa – historyczny zespół miasta z Traktem Królewskim i Wilanowem”.
- Rozwój turystyki, uatrakcyjnienie działalności kulturalnej i edukacyjnej oraz usług towarzyszących na obszarze objętym projektem.
- Zastosowanie systemu zintegrowanej promocji i sprzedaży Narodowego Produktu Turystycznego Miasta Stołecznego Warszawy "Trakt Królewski".

- Wprowadzenie systemu zarządzania Narodowym Produktem Turystycznym Miasta Stołecznego Warszawy "Trakt Królewski".

Zasięg programu:

Koncepcja programu zakłada objęcie jego realizacją obszaru określonego w § 3 Zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. uznającego za pomnik historii „Warszawę – historyczny zespół miasta z traktem królewskim i Wilanowem”. W szczególności program dotyczyć będzie obiektów i instytucji o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa narodowego m.in.:

- Przestrzeń publiczna Traktu Królewskiego
- Stare Miasto
- Muzeum Historyczne Miasta Stołecznego Warszawy
- Zamek Królewski w Warszawie
- Biblioteka Narodowa - Pałac Rzeczypospolitej
- Teatr Wielki w Warszawie
- Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki
- Towarzystwo im. Fryderyka Chopina - Pałac Ostrogskich
- Uniwersytet Warszawski – Narodowy Instytut Fryderyka Chopina
- Akademia Muzyczna w Warszawie
- Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie
- Muzeum Narodowe w Warszawie
- Muzeum Wojska Polskiego, Cytadela, Muzeum Niepodległości
- Centrum Sztuki Współczesnej – Zamek Ujazdowski
- Muzeum Łazienki Królewskie
- Muzeum – Pałac w Wilanowie
- Muzeum Niepodległości
- Muzeum Literatury
- Państwowe Muzeum Archeologiczne
- Państwowe Muzeum Etnograficzne
- Archiwum Państwowe
- Centralna Biblioteka Rolnicza
- Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”
- Polska Akademia Nauk
- Narodowy Instytut Fryderyka Chopina
- Filharmonia Narodowa

Adresaci programu:

- instytucje dziedzictwa narodowego, i kultury i edukacji – dzięki ich przygotowaniu do absorbowania środków Unii Europejskiej oraz uatrakcyjnieniu oferty,
- branża turystyczna (gestorzy obiektów noclegowych, gastronomicznych, infrastruktury turystycznej i paraturystycznej), głównie sektor MSP – dzięki wzrostowi natężenia ruchu turystycznego,
- społeczeństwo Warszawy – dzięki wzrostowi dochodów do budżetu miasta oraz otwarciu placówek kulturalnych i oświatowych dla szerszego grona odbiorców i poszerzeniu atrakcyjności i oferty miasta również dla jego mieszkańców,

- turyści krajowi i zagraniczni – dzięki powstaniu zintegrowanej i ciekawej oferty turystycznej miasta.

Etapy realizacji Programu:

1. Przygotowanie Strategii i prace planistyczne.
2. Rewitalizacja zasobów (inwestycje w zabytki).
3. Produkt turystyczny (tworzenie i oferowanie zintegrowanego produktu turystycznego).

W ramach programu opracowano na początku 2004 roku Strategię Rozwoju Narodowego Produktu Turystycznego Miasta Stołecznego Warszawy „Trakt Królewski” do 2013 roku. Podpisanie Porozumienia o realizacji Programu „Trakt Królewski” pomiędzy Ministrem Kultury a Prezydentem Miasta Stołecznego Warszawy w dniu 4 lutego 2004 roku jest gwarancją na długoletnią realizację programu i budowę marki narodowego produktu turystycznego „TRAKT KRÓLEWSKI” na krajowym i europejskim rynku turystycznym. Zamek Królewski w Warszawie jest instytucją koordynującą program, gwarantem jego kontynuacji, monitoringu i ewaluacji oraz rozwoju. Tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych obejmie również Kraków, Gdańsk, Poznań i Wrocław, miasta mające największe szanse na europejskim rynku turystyki kulturowej.

9.5.4. Program „Fryderyk Chopin 2010”⁸⁶

W perspektywie wielu najbliższych lat dorobek kulturalny Polski będzie najbardziej stabilnym fundamentem, na którym budować można pozytywny obraz kraju na arenie międzynarodowej. Skuteczne wykorzystanie tego atutu wymaga jednak nadrobienia narastających latami zaniechań. W tym zakresie zadaniem o szczególnym znaczeniu staje się stworzenie właściwych warunków dla przywrócenia Polsce właściwej, a więc pierwszoplanowej, roli w dziedzinie kultywowania i ochrony dziedzictwa Fryderyka Chopina – postaci symbolizującej w oczach społeczności międzynarodowej szczytowe osiągnięcia kultury europejskiej.

Podjęta w ubiegłym roku przez Ministra Kultury i wchodząca obecnie w fazę realizacji idea budowy w Warszawie Centrum Chopinowskiego (łączącego obecne Muzeum Fryderyka Chopina, za znajdującą się w sąsiedztwie Akademią Muzyczną im. Fryderyka Chopina i skupiającego we wspólnej siedzibie wszystkie polskie instytucje i organizacje sprawujące opiekę nad dziedzictwem wielkiego kompozytora), dała początek pracom nad programem, dotyczącym zagadnień o podstawowym znaczeniu dla przyszłości polskiej kultury.

Przypadająca w 2010 r. dwusetna rocznica urodzin wielkiego kompozytora będzie z pewnością ważnym wydarzeniem dla całego kulturalnego świata. Centrum tych obchodów z powodów naturalnych powinna być Polska. Możliwe jest stworzenie dobrych warunków i pełne wykorzystanie tej historycznej okoliczności dla dobra kraju, wymaga to jednak niezwłocznego podjęcia realizacji szeroko zakrojonego programu, wspieranego przez rząd Rzeczypospolitej, realizowanego we współpracy w ministrem edukacji i ministrem spraw zagranicznych pod nadzorem Ministra Kultury.

---

⁸⁶ Program „dziedzictwo Fryderyka Chopina 2010” jest planowany jako wieloletni program inwestycyjny w rozumieniu ustawy o finansach publicznych. Alokacja finansowa na Program zostanie określona w porozumieniu z Ministrem Finansów i zaplanowana na lata 2005-2010.

Cele programu „Fryderyk Chopin 2010”

1. Podniesienie poziomu i zakresu wykonawstwa muzyki Fryderyka Chopina, w tym zwłaszcza udostępnienie polskiej i międzynarodowej publiczności najwybitniejszych kreacji koncertowych; otoczenie opieką utalentowanej młodzieży pianistycznej i pomoc najzdolniejszym w rozwijaniu międzynarodowej kariery; podniesienie rangi międzynarodowych konkursów pianistycznych im. Fryderyka Chopina.
2. Stymulowanie rozwoju oryginalnych badań naukowych i rozbudzenie zainteresowań młodych naukowców problematyką chopinologiczną; stworzenie programu publikacji płytowych, nutowych i książkowych, gwarantujących utrwalenie i udostępnienie twórczości Fryderyka Chopina, jej najwybitniejszych wykonań, opracowań naukowych, popularyzatorskich i zastosowań edukacyjnych.
3. Integracja i wzmocnienie środowisk zajmujących się ochroną dziedzictwa Fryderyka Chopina, w tym stworzenie wspólnego zaplecza lokalowego, dostępu do archiwaliów i centrum aktualnych informacji, stabilizację źródeł finansowania wyspecjalizowanych instytucji i organizacji społecznych.
4. Zorganizowanie nowoczesnego Muzeum Fryderyka Chopina jako placówki odpowiadającej światowym standardom muzealnictwa, o rozbudowanym programie edukacyjnym i oddziaływaniu promocyjnym w skali międzynarodowej.
5. Rewitalizacja zabytkowych obiektów związanych z Fryderykiem Chopinem na terenie całego kraju.

Działania i projekty, które będą realizowane w ramach programu przedstawione zostały w Narodowym Programie Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”.

Instytucja programująca: Departament Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury.

Instytucja wdrażająca: Narodowy Instytut Fryderyka Chopina.

Partnerzy: MENiS (działania edukacyjne), MNiI (badania naukowe), Urząd Miasta Warszawa (współinwestor), instytucje chopinowskie.

Instytucja monitorująca: Generalny Konserwator Zabytków.

Instytucja finansująca: Wydział ds. Narodowych Programów Kultury w Departamencie Ekonomicznym Ministerstwa Kultury.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego**

Działanie będzie realizowane dzięki podnoszeniu wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez:

- nawiązanie współpracy z instytucjami badawczymi w Europie – wspólna realizacja programów w ramach „Kultura 2000”;
- szkolenia i kursy z zakresu aktywnych technik zarządzania dziedzictwem oraz nowoczesnych metod dokumentacji i rewaloryzacji zabytków.

Podnoszenie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków poprzez:

- pobudzanie inicjatywy szkół wyższych na rzecz wprowadzania do programów studiów przedmiotów z zakresu ochrony zabytków i zarządzania dziedzictwem.

- Akademię Dziedzictwa – studia podyplomowe prowadzone przez Akademię Ekonomiczną w Krakowie
- organizowanie letniej szkoły dziedzictwa dla uczniów i studentów z Polski i zagranicy (Akademia Dziedzictwa).
- ochrona, dokumentacja, popularyzacja dziedzictwa kultury ludowej oraz aktywizacja społeczności wiejskich np. poprzez „Program ginące zawody”.

Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice.

9.5.5. Podprogram „Absent Patrimonium”

Program przewiduje budowę sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych.

Podstawy prawne.

Kwestię wywozu zabytków za granicę reguluje Rozporządzenie Rady nr 3911/92 wraz z nowelizacją poczynioną w Rozporządzeniu Rady nr 974/2001, a także Rozporządzenie Rady nr 752/93 wprowadzające rozwiązania, umożliwiające realizację Rozporządzenia nr 3911/92. Sprawę restytucji zabytków, wywiezionych niezgodnie z przepisami kraju członkowskiego reguluje natomiast Dyrektywa Rady nr 93/7/EEC oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 96/100 EC zmieniająca aneks w dyrektywie z 1993 r. Art. 51 – 70 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dokonały transpozycji w/w przepisów.

W związku z tym następuje konieczność zaopatrzenia wojewódzkich oddziałów Służby Ochrony Zabytków oraz ich delegatur (po wejściu w życie ww. ustawy – wojewódzkich urzędów ochrony zabytków i ich delegatur) w takie instrumentarium techniczne, by wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz kierownicy delegatur, wraz z innymi powołanymi do tego instytucjami i jednostkami, mogli skutecznie kontrolować proces wywozu zabytków za granicę oraz uczestniczyć w procesie restytucyjnym.

Założenia programu.

Program będzie realizowany w ramach złożonego przez MK projektu realizowanego w ramach Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Projekt polega na stworzeniu sieci informatycznej, zintegrowanej z Internetem, obejmującej:

- Ministerstwo Kultury (Departament Ochrony Zabytków),
- Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych,
- 51 ośrodków konserwatorskich w kraju (siedziby wojewódzkich konserwatorów zabytków oraz kierowników delegatur),
- Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków i regionalne Ośrodki Badań i Dokumentacji Zabytków,
- Bibliotekę Narodową,
- Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych,
- Komendę Główną Straży Granicznej,
- strażnice SG na granicy zachodniej i południowej.

W punktach informatycznych we wspomnianych instytucjach gromadzone będą informacje na temat:

- 1) zabytków, co do których wydano jednorazowe pozwolenie indywidualne na czasowy wywóz za granicę;
- 2) zabytków, co do których wydano wielokrotne pozwolenie indywidualne na czasowy wywóz za granicę;
- 3) zabytków, co do których wydano wielokrotne pozwolenie ogólne na czasowy wywóz za granicę;
- 4) zabytków, co do których Minister Kultury wydał jednorazowe pozwolenie na wywóz stały;
- 5) zbiorów bibliotecznych, na wywóz których wydał pozwolenie dyrektor Biblioteki Narodowej;
- 6) zabytków zaginionych bądź co do których istnieje podejrzenie, iż zostaną wywiezione za granicę niezgodnie z przepisami;
- 7) zasobów archiwalnych, wywożonych na okres czasowy za granicę (np. wypożyczanych);
- 8) zasobów archiwalnych skradzionych bądź zaginionych, co do których istnieje podejrzenie, iż zostaną wywiezione za granicę;
- 9) zabytków, co do których należy wszcząć procedury restytucji;
- 10) zabytków przechwyconych na granicach.

W każdym punkcie informatycznym zainstalowany byłby identyczny program-baza danych, podzielona na wspomniane wyżej kategorie. Zadaniem konserwatorów i ich urzędów byłaby digitalizacja dokumentacji zabytków oraz prowadzenie rejestru wydanych pozwoleń, jak też prezentacja w dostępnej bazie danych, zabytków i zbiorów bibliotecznych oraz archiwów, które zaginęły bądź co do których istnieje podejrzenie, iż zostaną wywiezione za granicę niezgodnie z przepisami. Ponadto punkt informatyczny w MK bądź OOZP posiadałby także bazę danych na temat zabytków, co do których należy wszcząć procedury restytucji, bądź które podlegają restytucji z innego kraju członkowskiego.

Wdrażanie projektu

Realizacja projektu przebiegałaby w pięciu etapach:

- budowa stałych łącz internetowych we wszystkich punktach,
- zakup sprzętu: komputerów, skanerów, drukarek, serwerów,
- zainstalowanie oprogramowania,
- budowa baz danych i wymiana informacji,
- szkolenia i wdrażanie systemu.

10. PODSUMOWANIE

Prezentowana **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013** jest dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, ale przede wszystkim – dla nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także wspólnoty Polski z Unią Europejską.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej było jedną z ważniejszych przesłanek stworzenia strategii i poddania jej publicznej debacie. Proces przygotowywania dokumentu uświadomił szereg problemów, z jakimi styka się w swoim codziennym funkcjonowaniu kultura polska. Wielkim dorobkiem prac poprzedzających ostateczną redakcję dokumentu jest zgromadzenie olbrzymiej wiedzy na temat stanu i uwarunkowań różnorodnych zjawisk i procesów kulturowych w Polsce, a także charakterystyki instytucjonalnego kształtu kultury, wreszcie – wiedzy na temat uczestnictwa w kulturze, postrzeganego jako kwestia kompetencji, ale i uwarunkowań ekonomicznych. Dobra identyfikacja istniejącego stanu rzeczy pozwala na rzetelną ocenę słabości i silnych stron w funkcjonowaniu kultury, wyznacza również horyzont zadań oraz szerszych celów, jakie warto postawić przed państwem – w perspektywie średniookresowej (do 2006 r.) oraz długookresowej (do 2013 r., czyli w następnym już z punktu widzenia planów Unii Europejskiej okresie programowania).

Sens przygotowywania strategii rozwoju kultury, poza racjami politycznymi i historycznymi, które wydają się oczywiste – sprowadza się jednakże do pytania o możliwości wdrożenia zamierzonych planów, wskazanych celów, nakreślonych zadań. Przedstawiany dokument wyraźnie pokazuje, że istnieją dwa rodzaje uwarunkowań zrealizowania ambitnych celów strategii.

Pierwszy wiąże się ze sprawnością i jakością polskiej polityki. Chodzi tu zarówno o rolę i zadania Ministra Kultury w planowaniu strategii rozwoju kultury, tworzeniu ram legislacyjnych dla nowych przedsięwzięć, dbałości organizacyjnej o instytucje kultury oraz gotowość do porozumiewania się z najważniejszymi partnerami realizacji strategii. Są nimi jednostki samorządu terytorialnego różnych szczebli, chociaż przede wszystkim marszałkowie województw i zarządy województw w układzie samorządowym, jak i – prezydenci miast, najistotniejszych z punktu widzenia rozwoju kultury. Kluczowymi partnerami są też środowiska artystyczne oraz społeczności działaczy i animatorów kultury. Jest ważne, by zgodnie z duchem zawartym w strategii wszyscy partnerzy postrzegali kulturę jako z jednej strony rzeczywistość wartości, istotną w wymiarze symbolicznym, ale i jako rzeczywistość znaczącą w aspekcie materialnym, i to jako ważny czynnik stymulacji ekonomicznej rozwoju kraju. Strategia wnosi w publiczne myślenie przekonanie o ekonomicznej wadze kultury, nie tylko jako sfery odbioru nakładów przeznaczanych ze środków publicznych, czy prywatnych, lecz właśnie jako sfery stymulacji rozwoju gospodarczego. W tym sensie dokument w innej perspektywie postrzega mechanizmy finansowania kultury.

Cennym uzupełnieniem dokumentu jest lista spraw praktyczno-instytucjonalnych, które należy wdrożyć, by w warunkach polskich umożliwić realizację celów strategii. Ich wdrożenie uzależnione jest też od kompleksowego działania całego rządu, funkcjonującego w sposób zintegrowany, poza skrajnymi podziałami na resorty.

Drugi rodzaj uwarunkowań związany jest z wykorzystaniem środków unijnych. To dlatego dokument przedstawia w sposób dokładny kontekst europejski, pokazując, w jakich modelach działania można aplikować o środki na kulturę. Przytoczone w strategii wyimki

z sektorowych programów operacyjnych, przyjętych już przez rząd na lata 2004–2006 oraz zaaprobowanych przez Komisję Europejską – służyć mają uzmysłowieniu, jak nakłady na kulturę można zmultiplikować, opracowując w porozumieniu z władzami samorządowymi oraz innymi resortami odpowiednie projekty. Projekty, które będą spójne zarówno z priorytetami sektorowych programów, jak i Narodową Strategią Rozwoju Kultury, czyli dokumentem pilotowanym przez Ministra Kultury. Przy tej okazji sformułowano nową rolę Ministra Kultury, nie w sensie instytucjonalnym i politycznym, ale jako lidera i koordynatora procesów stymulacji rozwoju kultury ze strony państwa i instytucji publicznych. Strategia jest dokumentem otwierającym możliwości realizacyjne działań na rzecz rozwoju kultury w szerszej, bo wykorzystującej unijne środki, skali. To przesądza o jej specyficznej roli – dokumentu inspirującego, wskazującego szanse rozwoju, a poprzez już zaplanowaną realizację narodowych programów kultury w pięciu dziedzinach – tworzącego dobre wzory do naśladowania, szczególnie w perspektywie lat 2007–2013. Jest też dobrym punktem wyjścia do już zaczynającej się w Unii Europejskiej debaty na temat budżetu na lata 2007–2013 i priorytetów programowych tego okresu.

Jest pewne, że główny cel, jakim jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce – stanowi kluczowe wyzwanie polityki państwa na najbliższe lata w wielu dziedzinach. Kultura, rozwijana także w celu niwelowania dysproporcji rozwojowych pomiędzy różnymi regionami, przyczyniać się będzie niewątpliwie do poprawy spójności społecznej. Tym samym zwiększane będą równocześnie warunki dostępu do uczestnictwa w różnych przejawach i aktywnościach kultury. Wybrane jako priorytetowe dziedziny: dbałość o rozwój sztuki współczesnej, rozwój czytelnictwa i wzrost znaczenia książki, wspieranie roli szkół artystycznych w kształtowaniu kadr współczesnej kultury, rozwój instytucji kultury pełniących ważne funkcje w przekazie kulturowym czy wreszcie troska o kulturowe dziedzictwo narodowe – są zogniskowane na sprawach najważniejszych dla ciągłości i zmiany kultury polskiej w nadchodzących latach.

Spis rysunków

RYSUNEK 1. KSIĘGOZBIÓR W WOLUMINACH W LATACH 1998–2002 WEDŁUG WOJEWÓDZTW	35
RYSUNEK 2. CZYTELNICZY BIBLIOTEK W CIĄGU ROKU W LATACH 1998–2001	36
RYSUNEK 3. WYBRANE WSKAŹNIKI STANU BIBLIOTEK W POLSCE W ROKU 2002 WEDŁUG WOJEWÓDZTW	36
RYSUNEK 4. ZABYTKI OGÓŁEM WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW W 2002 R. WEDŁUG WOJEWÓDZTW	43
RYSUNEK 5. GALERIE W LATACH 1999–2002 WEDŁUG WOJEWÓDZTW	51
RYSUNEK 6. GALERIE W 2002 R. WEDŁUG WOJEWÓDZTW	52
RYSUNEK 7. WSKAŹNIKI WYPOSAŻENIA WOJEWÓDZTW W URZĄDZENIA BIBLIOTECZNE ORAZ WSKAŹNIKI ZMIAN W LATACH 1999–2001	53
RYSUNEK 8. WYKRES ŚREDNICH WARTOŚCI KOMPONENTÓW ROZWOJU USŁUG KULTURY W GRUPACH WOJEWÓDZTW	61
RYSUNEK 9. TRUDNOŚCI FINANSOWE GOSPODARSTW DOMOWYCH W REALIZACJI POTRZEB W ZAKRESIE KULTURY W 2002 R.	66
RYSUNEK 10. ODSETEK MIESZKAŃCÓW, KTÓRZY W 2003 R. WYŁĄCZNIE ZE WZGLĘDÓW FINANSOWYCH ZREZYGNOWALI Z WIZYTY W KINIE	67

Spis tablic

TABLICA 1. WYDATKI PUBLICZNE NA KULTURĘ W WYBRANYCH PAŃSTWACH EUROPEJSKICH W 2000 R.	15
TABLICA 2. BIBLIOTEKI – SIĘĆ I KSIĘGOZBIÓR (2002 R.)	34
TABLICA 3. DOTACJE MINISTERSTWA KULTURY NA WYDANIE KSIĄŻEK W LATACH 1996–2002	37
TABLICA 2A. DZIAŁALNOŚĆ ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH	38
TABLICA 4. INSTYTUCJE ARTYSTYCZNE W LATACH 1998–2002	39
TABLICA 5. TEATRY I INSTYTUCJE MUZYCZNE W LATACH 1999–2002	39
TABLICA 6. SIĘĆ TEATRÓW I INSTYTUCJI MUZYCZNYCH W 2002 R. I JEJ WYKORZYSTANIE	40
TABLICA 7. LICZBA MUZEÓW I ZWIEDZAJĄCYCH W 2002 R.	41
TABLICA 8. ZABYTKI OGÓŁEM WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW W LATACH 1999–2002 WEDŁUG WOJEWÓDZTW	42
TABLICA 9. SIĘĆ KIN I JEJ WYKORZYSTANIE W 2002 R.	44
TABLICA 10. SIĘĆ DOMÓW I OŚRODKÓW KULTURY, KLUBÓW I ŚWIETLIC	45
TABLICA 11. SZKOŁY ARTYSTYCZNE W LATACH 1998–2002 WEDŁUG WOJEWÓDZTW	46
TABLICA 12. SZKOŁY ARTYSTYCZNE I I II STOPNIA WEDŁUG ORGANU PROWADZĄCEGO W 2004 R.	47
TABLICA 13. LICZBA SZKÓŁ ARTYSTYCZNYCH W LATACH 1999–2001	48
TABLICA 14. UCZNIOWIE I ABSOLWENCI SZKÓŁ ARTYSTYCZNYCH I I II STOPNIA PROWADZONYCH PRZEZ MINISTRA KULTURY	48
TABLICA 15. STUDENCI I ABSOLWENCI ARTYSTYCZNYCH SZKÓŁ WYŻSZYCH NADZOROWANYCH PRZEZ MINISTRA KULTURY	48
TABLICA 16. WSKAŹNIKI SYNTETYCZNE ROZWOJU SZKOLNICTWA ARTYSTYCZNEGO W LATACH 1999–2001	49
TABLICA 17. WYDAWANE TYTUŁY KSIĄŻEK I BROSZUR ORAZ CZASOPISM I GAZET	54
TABLICA 18. NAKŁAD KSIĄŻEK I BROSZUR ORAZ CZASOPISM I GAZET	54
TABLICA 19. WSKAŹNIKI SYNTETYCZNE AKTYWNOŚCI WYDAWNICZEJ WOJEWÓDZTW W LATACH 1999–2001	55
TABLICA 20. DOSTĘPNOŚĆ DO INSTYTUCJI ARTYSTYCZNYCH W LATACH 1999–2001 (W PRZELICZENIU NA LICZBĘ LUDNOŚCI OGÓŁEM)	57
TABLICA 21. WSKAŹNIKI SYNTETYCZNE ROZWOJU INSTYTUCJI ARTYSTYCZNYCH W LATACH 1999–2001	58
TABLICA 22. WSKAŹNIKI NAKŁADÓW FINANSOWYCH JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO NA KULTURĘ	59
TABLICA 23. WSKAŹNIKI SYNTETYCZNE NAKŁADÓW FINANSOWYCH NA KULTURĘ W LATACH 1999–2001	59
TABLICA 24.	60
GRUPOWANIE WOJEWÓDZTW POD WZGLĘDEM DOSTĘPNOŚCI USŁUG KULTURY	60
TABLICA 25. ŚREDNIE WARTOŚCI KOMPONENTÓW DOSTĘPNOŚCI USŁUG KULTURY W GRUPACH WOJEWÓDZTW ..	61
TABLICA 26. WYDATKI GOSPODARSTW DOMOWYCH NA WYBRANE DOBRA I USŁUGI W LATACH 1993–2003	63
TABLICA 27. PRZECIĘTNE MIESIĘCZNE WYDATKI W WYBRANYCH TYPACH GOSPODARSTW DOMOWYCH NA OSOBĘ W LATACH 1998–2003 (w %)	64
TABLICA 28. UDZIAŁ WYDATKÓW NA WYBRANE ARTYKUŁY I USŁUGI KULTURALNE W PRZECIĘTNYCH WYDATKACH NA KULTURĘ NA JEDNĄ OSOBĘ ROCZNIE W GOSPODARSTW DOMOWYCH W LATACH 1998–2002	65
TABLICA 29. UCZESTNICTWO LUDNOŚCI W WYBRANYCH ELEMENTACH OFERTY PROGRAMOWEJ DOMÓW I OŚRODKÓW KULTURY, KLUBÓW I ŚWIETLIC W 2001 R.	68
TABLICA 30. KORZYSTANIE W ROKU SZKOLNYM 2000/2001 PRZEZ DZIECI I MŁODZIEŻ UCZĄCĄ SIĘ Z ZAJĘĆ NADOBOWIĄZKOWYCH WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA W 2001 R.	69

TABLICA 31. SZACUNEK WARTOŚCI DODANEJ BRUTTO W SEKTORZE KULTURY I PRODUKTU KRAJOWEGO BRUTTO (CENY BIEŻĄCE).....	71
TABLICA 32. WYDATKI SAMORZĄDOWE NA KULTURĘ W 2001 R.	79
TABLICA 33. STRUKTURA WYDATKÓW SAMORZĄDOWYCH NA KULTURĘ W WOJEWÓDZTWACH W 2002 R. W %*.....	81